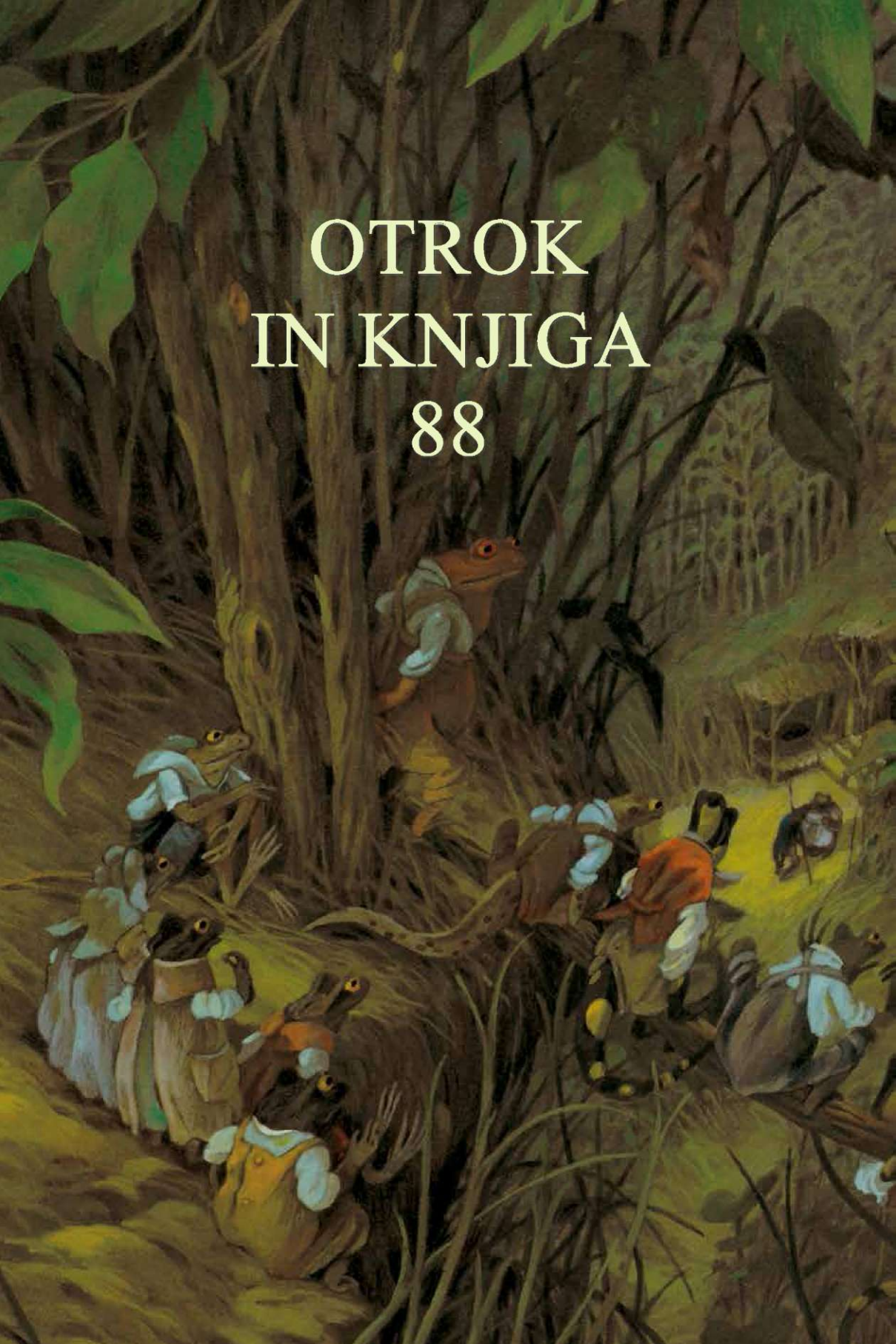

OTROK
IN KNJIGA
88

/.../ navedeni odlomki pa jasno podpirajo uvodno trditev, da ubesedenje revščine skozi usta dobrega pripovedovalca ne ostaja površno, nedoločno, abstraktno, ampak se nasloni na njegova opažanja konkretnega življenja in s tem prizemlji. Zdi se nam, kot da v usodah oseb iz pravljič odzvanjajo usode resničnih ljudi – tistih nekoč in tistih danes.

Anja Štefan: *Revščina
v slovenskih čudežnih pravljičah*

Menim, da se tematika spolov v slikanicah ne pojavlja pogosto zato, ker sodijo spoli v sodobni družbi še vedno med tabuizirane vsebine, in ne zato, ker otroci tovrstnih tem ne bi mogli razumeti.

Alenka Spacal: *Tema spola v avtorski
slikanici Mavrična maškarada*

Patrick Ness je trenutno eden najbolj branih in najbolj nagrajevanih avtorjev za mladino, ki pišejo v angleškem jeziku. Američan, ki živi in dela v Angliji, je edini avtor, ki je dvakrat zapored prejel Carnegie Medal: najprej leta 2011 za zadnji del trilogije *Hrup in kaos*, knjigo z naslovom *Vojna pošati*, in potem še leto kasneje za mladinski roman *Sedem minut čez polnoč*.

Ana Duša: *Pogovor S Patrickom Nessom*

Vseskozi smo iskali ravnovesje, a v mojih očeh so najboljše knjige tiste, ki ti ga porušijo. Knjige, ki pretresejo svet tvojih vrednot. Knjige, ki te uvedejo v nova spoznanja. Knjige, ob katerih si med branjem zgolj nemočen list, ki ga sapa zapisanih besed premetava sem ter tja in ga neusmiljeno buta ob stene. Knjige, ki ti vzamejo vse, v kar si bil prepričan, in te prepišejo z novimi spoznanji in zavedanji, najsi bodo glede tebe, sveta ali književnosti same.

Boštjan Gorenc - Pižama:
Iskanje in rušenje ravnotežja

OTROK IN KNJIGA

REVIJA ZA VPRAŠANJA MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI,
KNJIŽEVNE VZGOJE IN S KNJIGO POVEZANIH MEDIJEV

*The Journal of Issues Relating to Children's Literature,
Literary Education and the Media Connected with Books*

88

OTROK IN KNJIGA izhaja od leta 1972. Prvotni zbornik (številke 1, 2, 3 in 4) se je leta 1977 preoblikoval v revijo z dvema številka na leto; od leta 2003 izhajajo tri številke letno.

The Journal is Published Three-times a Year in 700 Issues

Uredniški odbor/*Editorial Board*: dr. Blanka Bošnjak, dr. Meta Grosman, mag. Darja Lavrenčič Vrabec, Maja Logar, dr. Tanja Mastnak, dr. Vanesa Matajč, dr. Peter Svetina in Darka Tancer-Kajnih; iz tujine: Meena G. Khorana, Lilia Ratcheva - Stratieva in Dubravka Zima

Glavna in odgovorna urednica/*Editor-in-Chief and Associate Editor*: Darka Tancer-Kajnih

Sekretar uredništva/*Secretar*: Robert Kereži

Redakcija te številke je bila končana decembra 2013

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji

Prevodi sinopsisov: Marjeta Gostinčar Cerar

Lektoriranje: Darka Tancer-Kajnih

Izdaja/*Published by*: Mariborska knjižnica/*Maribor Public Library*

Naslov uredništva/Address: Otrok in knjiga, Rotovski trg 6, 2000 Maribor, tel. (02) 23-52-100, telefax: (02) 23-52-127, elektronska pošta: darka.tancer-kajnih@mb.sik.si in revija@mb.sik.si spletna stran: <http://www.mb.sik.si>

Uradne ure: v četrtek in petek od 9.00 do 13.00

Revijo lahko naročite v Mariborski knjižnici, Rotovski trg 2, 2000 Maribor, elektronska pošta: revija@mb.sik.si. Nakazila sprejemamo na TRR: 01270-6030372772 za revijo Otrok in knjiga

Vključenost v podatkovne baze:

MLA International Bibliography, NY, USA

Ulrich's Periodicals Directory, R. R. Bowker, NY, USA

RAZPRAVE – ČLANKI

Dragica Haramija

Pedagoška in Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

AKTUALNOST KANONSKIH REALISTIČNIH MLADINSKIH BESEDIL S TEMO REVŠČINE¹

V članku so predstavljena izbrana dela iz slovenske mladinske književnosti, ki sodijo v literarni kanon in tematizirajo revščino. Pravljice v svojem temelju povzdignejo tistega, ki je majhen, dober in pošten, zato je na koncu nagrajen, posledično je težava razrešena (Levstik, Kette, Milčinski, Peroci). Najbolj kruto sliko revščine predstavljajo kratke zgodbe, ki že po svojem notranjem ustroju gradijo na enem literarnem liku in enem dogodku (Magajna, Bevk, Forstnerič, Partljič, Prežih, Kranjec); njihovi konci ne obetajo boljšega življenja. Bolj optimistična so daljša prozna besedila, povesti in romani (Milčinski, Bevk, Seliškar, Ingolič). Atributi revščine, ne glede na književno vrsto, so: pomanjkanje hrane, oblačil in obutve, neprimerne stanovanjske razmere, pa tudi negativna čustva, ki jih revščina z izključenostjo revnega posledično prinaša.

The article presents selected works of the Slovene children's literature belonging to the literary canon and thematizing poverty. Fairy tales in their essence praise heroes that are small, good, honest; consequently they are rewarded at the end and the problem is solved (Levstik, Kette, Milčinski, Peroci). The most cruel picture of poverty is given in short stories, the inner structure of which is built upon a single literary character and upon a single event (Magajna, Bevk, Forstnerič, Partljič, Prežih, Kranjec); their endings do not promise a better life. More optimistic are longer prose texts, tales and novels (Milčinski, Bevk, Seliškar, Ingolič). Attributes of poverty, irrespective of literary genre, are: lack of food, footwear and clothing, inadequate housing conditions as well as negative emotions brought about by poverty and social exclusion.

1 Uvod

Socialne razmere v sodobni slovenski družbi so več kot zaskrbljujoče; revščina je vedno bolj razširjena, hkrati z njo se večja število ljudi, potisnjenih na družbeni rob. V takšnih družbenih razmerah lahko na neugoden položaj posameznika, otroka opozori tudi književnost. Kanonska izvirna slovenska mladinska besedila s temo revščine so v tem trenutku, ko se je gospodarska kriza razplamtela, posledič-

¹ Avtorica je članek pripravila v okviru raziskovalnega programa Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine (P6-0156), ki ga financira ARRS.

no pa na Slovenskem živi že četrtnina ljudi pod pragom revščine in izključenosti,² aktualna tako zelo, da se jim oddaljeni čas nastanka ne pozna. Očitno je revščina kategorija, ki jo v različnih družbah na intimni ravni doživljamo zelo podobno: gre za pomanjkanje osnovnih dobrin, torej v prvi vrsti za eksistencialno problematiko, celo ogroženost. Revščina je še vedno zaznamovanost, sramota, ljudi pa potisne na družbeni rob, v izključenost.

2 Vloga pravljичnega izročila s temo revščine

Začetki slovenske mladinske avtorske proze so močno povezani s temo revščine. V mnogih literarnih delih je socialni položaj ljudi, seveda tudi otrok, zelo slab ali celo katastrofalen. Pogosto je revščina posledica smrti enega od staršev (umrljivost roditeljev in otrok je bila še pred sto leti neprimerljivo večja, kot je danes). V folklornem slovstvu, predvsem v pravljичnem izročilu, se revščina praviloma povezuje z atributom poštenosti in dobrote, kar lahko najdemo tudi v klasičnih pravljicah (npr. v delih *Kdo je napravil Vidku srajčico* Fran Levstika, *Šivilja in škarjice* Dragotina Ketteja, *Pravljice* Frana Milčinskega ali *Smetana in Rdeče-črno kockasta obleka* Ele Peroci). Monika Kropelj je v Štrekljevi zapuščini opazovala realistične elemente v pravljicah in povedkah, na podlagi katerih je v monografiji *Pravljica in stvarnost* (1995) prikazala odsev resničnosti, ki se kaže predvsem v prikazovanju gospodarskih razmer (npr. kmečko gospodarstvo, obrt, trgovina, hrana, gradnja stanovanj), družbenih razmer (npr. življenje, delo, igre, zabava, navade, znanje) in verovanj (prerokbe, smrt in onostranstvo, čarovništvo, krščanske prvine, kozmološke prvine). Pravljice namreč kljub pravljичni motivaciji in perspektivi vsebujejo veliko realističnih prvin ali kakor navaja Monika Kropelj (1995: 20) misel Milka Matičetova iz *Zgodovine slovenskega slovstva* (1956: 135), »je marsikaj, kar se nam zdi neverjetno, 'pravljичno', bržkone spomin na davno opuščene navade in obrede.« Ob temi revščine velja izpostaviti predvsem pravljичno refleksijo gospodarskih razmer, kakor je zabeležena v folklornih in klasičnih avtorskih pravljicah, pri čemer Monika Kropelj (1995: 31) ugotavlja, da se »največ odlomkov in podatkov iz vsakdanjega življenja pojavlja na začetku, v uvodnem delu pravljice oz. povedke, kjer pripovedovalec takoj razloži družbeni položaj glavnih junakov.« V otroških pravljicah je v prvi vrsti pomemben oblačilni videz, ki ima pogosto (Kropelj 1995: 67) »označevalno vlogo. /.../ [s]mo del človeške skupnosti, v kateri ljudje mnogo dajo na obleko in zunanji videz ter pogosto po tem presojujejo ne samo posameznikovo mesto v družbi, ampak tudi njegovo notranjo vrednost.«

Štiriletni Videk v Levstikovi pravljici *Kdo je napravil Vidku srajčico* (*Virtec*, 1877) je izrazito pozitiven literarni lik, ki nima sovražnikov, v pravljici pa tudi ni izražene kazni, temveč le nagrada – nova srajčica. Že v uvodu izvemo, kako

² Miha Jenko (2013: 4) predstavlja, kako živimo po petih letih finančne, dolžniške in socialne krize: v Sloveniji je bila leta 2012 stopnja tveganja revščine že 13,5 %, stopnjo tveganja revščine ali socialne izključenosti pa občuti že vsak peti prebivalec (19,6 %). Mesečni prag tveganja revščine je za enočlansko družino 606 evrov, za dvočlansko 909 evrov in za štirčlansko 1273 evrov.

revno je živela Vidkova družina (Levstik http://sl.wikisource.org/wiki/Kdo_je_napravil_Vidku_sraj%C4%8Dico):

»Živela je svoje dni vdova, ki je imela sedem otrok, enega manjšega od drugega, ali jesti so morali vsi. Od zore do mraka je morala mati služiti vsakdanji kruh. Le ob dolgih zimskih večerih je imela toliko časa in je sešila otrokom srajčice, da ne bi hodili goli po svetu. Vsak otrok je imel po eno srajčico in ko je bila starejšemu pretesna, jo je dobil vselej mlajši. Zatorej ni moglo biti drugače, kot da je najmlajši otrok Videk nosil zmerom tako tanke srajčice, da mu je sonce sijalo na golo kožo.«

Ker je Videk dober do narave, mu živali in grm naredijo novo srajčico.

V **Kettejevi Šivilji in škarjicah** (*Angelček*, 1896) je prav tako že uvodoma izpostavljeno razmerje bogato – revno (Kette http://sl.wikisource.org/wiki/%C5%A0ivilja_in_%C5%A1karjice):

»Živela je v starih časih na nekem gradu mlada in zelo prijazna deklica Bogdanka. Bila je šivilja in je služila grajski gospe. Nekega dne je ravno šivala v svoji tihi sobici, ki je imela eno majhno okence na vrt.«

Tudi Bogdanka je, tako kot Videk, brezpogojno dobra, zato se ji uresniči želja o čudežnih škarjicah. Kette vplete še motiv prevzetnosti, ki je seveda kaznovana: grajska gospa, ki se ji zdi, da lahko počne vse, je kaznovana prav s čudežnimi škarjicami. Bogdankina skromnost pa poplačana z njeno samostojnostjo in neodvisnostjo ob koncu pravljice.

V **Pravljicah** (1911) **Frana Milčinskega** je najbolj evidentna zgodba o revščini *Neusmiljeni graščak*. Naslovni lik je že uvodoma predstavljen kot ošabnež in trdosrčnež, ki od podložnikov zahteva dvakrat ali trikrat višje davke od zapisanih. Napoved zapleta je jasna (Milčinski 1975: 38):

»Zgodilo se je, da v graščino pride reven kmet, plačal bi rad napovedani davek, in ko našteva denar na mizo – težko in komaj ga je bil prigaral – pa mu do polne vsote manjka belič, ne več ne manj nego en sam droben belič.«

Kmet prosi, naj mu plačilo odložijo, a trdosrčni graščak vrže kmeta v ječo. Čez skoraj eno leto razuzdano praznuje svoj god in spomni se na kmeta, ki so ga pozabili v ječi, a od njega so ostale le kosti. Objektivi graščak brcne v kosti in povabi umrlega kmeta na zabavo. Zvečer graščak umre, ob njegovem trupu pa najdejo belič.

Med skorajda realističnimi zgodbami velja omeniti dve pravljici iz zbirke **Za lahko noč** (1964) **Ele Peroci**. *Smetana* je zgodba o realnih odnosih z iracionalno (pravljичno) rešitvijo zapleta. Uvodoma pisateljica predstavi glavni literarni lik (Peroci 2012: 39): »Nežika je bila srečna deklica. Nič drugega ni imela kot belo račko z rdečim kljunom. Včasih je prišla k njej Laura, ki ni bila tako srečna. Imela je vsega preveč, zato se je dolgočasila.« Nekega dne je Laura povabila Nežiko na svoj dom; to je bila velika, lepa hiša, v kateri je bilo polno sob, a hiša je bila dolgočasno pospravljena. Laura je Nežiko odpeljala v babičino sobo, kjer naj bi se igrali. Kmalu je kuharica prinesla tri skodelice smetane, babica je Lauri ukazala, naj prisede k mizi, prisedla je tudi Nežika (Peroci 2012: 40):

»Babica je smetano razdelila. Pred Lauro je postavila eno skodelico, pred sebe dve. Nežiki pa ni ponudila nič. Nežika je pogledala svoje roke in ji je bilo žal, ker jih je prezgodaj položila na mizo. Laura in babica sta smetano pojedli, Nežika se je poslovila in odšla domov. Vso pot do doma jo je bolelo srce.«

Ob prihodu domov jo je poskušala račka potolažiti (še le na tem mestu je predstavljena njena antropomorfnost), zato se je naslednje jutro odpravila na trg in prinesla lonček smetane. Nežika jo je razdelila v tri skodelice: za Lauro, račko in zase. Ob sladkanju s smetano so ugotovile, da je pri Nežiki lepo, čeprav ima majhno hišico, ki ima le eno okno in ena vrata. Druga zgodba, *Rdeče-črno kockasta obleka*, ima le en pravični element, prav tako v zaključku zgodbe, ko Anka vrže obleko v zrak in se ta začne oddaljevati med oblake. Anka je imela novo rdeče-črno kockasto obleko, ki jo je sošolka, zdravnikova Zora, zavistno opazovala. Čez eno leto je Zora (Peroci 2012: 49) »opazila, kako je Ankina obleka obledela, kako je tanka in se že močno trga. Nekoč v odmoru je rekla, da ne bo več sedela z Anko v isti klopi. 'Tisti, ki hodijo strgani v šolo, naj sede v kotu, v zadnji klopi.'« Tisti dan je bila Anka žalostna in oče ji je dal, da bi jo potolažil, belo obleko z velikimi rožami, ki jo je bila nosila njena mama, preden je umrla.

2 Kratke realistične zgodbe

Razvoj kratke realistične zgodbe s temo revščine zaznamuje predvsem obdobje socialnega realizma: Miško Kranjec z nekaterimi črticami iz izborov kratke proze *Imel sem jih rad*, *Kruh je bridka stvar*, *Otroci, čigavi ste?* in *Mesec je doma na Bladovici*; Prežihov Voranc s *Solzicami* in Bogomir Magajna z nekaterimi zgodbami iz *Racka in Lije* (npr. Ananas). V povojnem obdobju je pretresljiva zgodba Ele Peroci *Smetana*, omeniti pa velja še avtobiografske črtice Franceta Bevka (*Otroška leta*), Franceta Forstneriča (*Srakač*) in Toneta Partljiča (*Hotel sem prijeli sonce, Slišal sem, kako trava raste*), ki so vse neločljivo povezane s temo revščine. Avtobiografska proza v mladinski književnosti je usmerjena na tematiko iz pisateljevega otroštva, v njej je glavni lik otrok/pisatelj v svojem otroštvu. Najprej se razvije avtobiografska spominska proza, ki idealizira čas pisateljevega otroštva in vrednote neke dobe kot idealne, pozneje (v sodobni književnosti) pa postanejo spomini pogostejše humorno obarvani in ne vsiljujejo moralnih nauk. Avtobiografska proza je pripoved o avtorjevem lastnem življenju, njena temeljna značilnost je, pravi Biti (1997: 15), da je »pripovedovana s časovne distance, ki omogoča pregled nad celoto življenja.« Gre torej za (Biti 1997: 16) »notranjo perspektivo subjekta, ki je v prikazovanju dogodkov in nazorov navezan predvsem na svoje lastne izkušnje.«

Med **Kranjčevimi** kratkoproznimi deli je najbrž najpretresljivejša zgodba *Kosti*, ki jo je avtor umestil v Slovenske gorice. Kmečko prebivalstvo vendarle nekako živi s pridelanimi poljščinami od pomladi do jeseni, a ko nastopi zima, je revščina res huda. Kranjec (1978: 103) pravi:

»Povsod toliko te strašne revščine, ki se sicer pred ljudmi nekako skriva. Kakor da se viničarji in hiše drobnih kmetov umikajo z vidnih krajev v zakotje. Toda otroci zanašajo revščino v šolo. Naj še tako molče o njej, pa vendar povsod udarja na dan, prej ali kasneje, ne da bi učitelj vedel, kaj z njo početi.«

Revni otroci niso imeli hrane niti ob praznikih in ko so poželjivo gledali posebej obilne malice, ki so si jih v šolo nosili bogati otroci, jim je (Kranjec 1978: 104) »[v] očeh odsevalo nekaj čudnega.« Učiteljica jih je spraševala vse mogoče in vedno znova odkrivala revščino, nekega dne, ko so glodali kost, ki jo je bil prinesel bogati sošolec, je vedela (Kranjec 1978: 107), da

»bi morala razlagati o nečem čisto drugem, kakor je razlagala doslej: o svetu, revščini, o bogatih in revežih, o nečem novem ... Ona pa je morala obravnavati predpisano stvarino. Medtem pa bodo otroci mislili na kost, ki je najbrž še niso do kraja oglodali.«

V *Izbranem delu II*, v zgodbi *Kruh je bridka stvar*, razkriva Kranjec ob revščini tudi njene posledice, to je izseljevanje iz Prekmurja v tujino. Ludvik Pintarič se mora ponižati ob prošnji za pomoč, da lahko uredi Veronin odhod. Pred tem se mu je zdelo, da zmore v revščini zdržati vsaj zaradi pokončne drže. Verona to ve (Kranjec 1973: 22), »zakaj mnogo jih je bilo takih, ki so se ponižali in – dobili.« Ko se poslavljata, je med njima molk, kljub poteptanemu dostojanstvu pa oče ve, da je hči z odhodom dobila priložnost za boljše življenje. Posebno optiko revščine načenja Miško Kranjec v črtici *Odvečni otroci*, kjer prvoosebni pripovedovalec Mišček izpoveduje svoje občutke, ko je z bratoma Nackom in Vanekom pozimi hodil po tujih hišah, da bi imela mati pred njimi mir. Povsod so jih priganjali, naj gredo domov, včasih tudi s pretvezo, da bodo doma morda kaj jedli. Otroški pripovedovalec se zaveda (Kranjec 1978: 161), da

»Revne matere ne poznajo prehudih skrbi za otroke. Preveč so jih vedno rodile, da bi se s slehernim utegnile ukvarjati, kakor bi bilo prav. Naučile so nas, da smo zvečer in jutraj med druge molitve vpletli tudi očenaš in zdravamarijo 'za mrtve bratčke'. To je bil edini spomin nanje. Če pa so živeli, so jih rade imele, nagonsko, prabitno. Morebiti je bilo to dovolj – vsekakor smo rasli. Tisto, kar je bilo pomembno, je bil vsaj boren kruh. In za ta kruh so se z očeti gnale dan na dan.«³

Prežihov Voranc se revščine dotika v vseh črticah v zbirki *Solstice* (1949), med njimi so najizrazitejše *Nagrada*, *Višja matematika*, *Tri pisanke* in *Levi devžej*. *Nagrada* je črtica o trpkem in trdem bajtarskem življenju, podana je skozi tretjeosebno pripoved Lenčkine in Anejeve družine. Bajtarska družina živi visoko v planini, na samem, oče je gozdar, mama gospodinja, osemletna Lenčka in šestletni Anej pa živita odmaknjeno od vrstnikov. Ko dobi oče veliko naročilo rezanega lesa, štiri mesece pridno dela vsa družina, saj posestnik obljubi nagrado tudi otrokoma. Po končanem delu naročnik očetu ne plača dogovorjene cene, temveč skoraj polovico manj, pa še od tega odbije vrtozglavo vsoto za najemnino bajte, v kateri družina živi, in za živila iz njegove trgovine ter pijačo, ki jo je oče v redkih obiskih doline popil v njegovi gostilni. Tudi otrokoma ne da obljubljene nagrade, takrat se otroka prvič srečata s stiskaštvom in prevaro (ZD 3: 369–370):

»Tisti grdi, dotlej nepoznani občutek, ki se je po gospodarjevi laži naselil v njunih mladih sreih, se nikakor ni hotel odstraniti iz njiju. /.../ Ni pa bila samo izgubljena nagrada, ki ju je grizla, bolelo ju je tudi, ker sta videla starše žalostne in pobite.«

³ Tudi France Bevk (1974: 81) v kratki zgodbi *Dediščina* iz zbirke *Zlata voda* govori o smrti brata in sestre: »Bila nas je pisana vrsta bratov in sestra, malih in velikih kot na izbiri. Zdaj pa zdaj je kateri umrl; pet jih leži na gričku pri svetem Lenartu. Nekoč sta umrla brat in sestra, hkrati enega dne, bilo je prav na velikonočno soboto.«

V črtici je opisana precej tipična revna družina, ki se komaj preživlja, edino upanje za družino predstavlja tovarna v dolini, o kateri sanjari tudi šestletni Anej. Ko bo dovolj star, namerava v dolino. Reveži v porajajočem delavstvu vidijo rešitev svojega nezavidljivega statusa, zato je življenje v dolini povzdignjeno v simbol obljubljenе dežele.⁴ Socialna razmerja, čeprav veliko intimnejša, kot npr. v črtici *Nagrada*, Prežih razkriva tudi v črtici *Tri pisanke*. Revščina je za deškega Voranca sramota, ki jo je potrebno prikrivati, čeprav se nekako zaveda, da družina ni sama kriva za svoj nezavidljivi socialni položaj. Prvoosebni pripovedovalec razkrije svojo sramoto, ki jo je varoval dolga leta. Na velikonočni ponedeljek mora namreč odnesti visoko pod goro pisanko deklici, ki ji je njegova mama botra. Na križpotju – to je za dečka vedno zlosluten prostor, zato ga ne mara – se sreča s sošolcem in neko deklico, tudi onadva neseta pisanke, deklica celo pripovedovalcu, saj je njen oče njegov krstni boter. Zanimivo je, da avtor likov ni poimenoval z osebnimi imeni, temveč je njegovo poimenovanje splošno, po spolu, s tem je omogočena tudi širša identifikacija s književnimi liki in s temo sramote zaradi revščine. Ko pisanke primerjajo, je pripovedovalčeva daleč najskromnejša, kar ga zelo prizadene. Osramočen od deklice zahteva krajcar iz pisanke, namenjene njemu, in ga pozneje na samem podtakne v pisanko, ki jo nese v dar. S časovno distanco že odrasli pripovedovalec komentira svoje dejanje, ki pa se mu zdi nesebično in čisto ter s tega stališča celo pohvalno, pripovedovalec namreč zaključí, da je bil v tistih davnih časih otrok s soncem v očeh, to pa lahko imajo zgolj tisti, ki so pošteni in dobri. *Višja matematika* je tretjeosebna pripoved o rudarskem življenju na Lešah. Deček Korej je komaj čakal, da bo končal šolo in se zaposlil v leškem rudniku, zdelo se mu je, da ga tam čaka bleščeča prihodnost. Vse popoldneve je preživljal ob rudniku, kjer je opazoval svojega očeta, ki je zapisoval količine prispelega lesa za podpornike v rudniku. Ker je Koreju bil oče najpomembnejši vzor, se njegovo življenje popolnoma spremeni, ko odkrije, da je njegov oče goljuf: beleži namreč več lesa, kot ga dejansko prevzame, zato pa ga dostavljavci lesa vabijo na večerje in pijačo. Korej se začne izogibati rudnika in nič več se ne veseli bodočega dela v njem, saj se mu zdi vse lažnivo, čuti, da je oče s svojim goljufanjem prevaral tudi njega. V tej črtici ob socialnih razmerjih med bogatimi in revnimi izstopa tudi Korejev razmislek o očetovi nemorali. Delno avtobiografska je črtica *Levi devžej*. Čeprav je pripoved prvoosebna, je v njej pripovedovalec le opazovalec dogajanja in ne dejaven literarni lik. Sosedovi otroci, ki postanejo po materini smrti sirote, dobijo hudobno mačcho in živijo v veliki revščini. Ko lahkota presega meje vzdržljivega, se otroci napotijo k Prežihom prosit za kruh. Vorančeva mama in babica vedno najdeta hrano za otroke, čeprav tudi pri njihovi hiši niso imeli hrane na pretek. Naslov zgodbe se navezuje na najmlajšega izmed otrok, komaj triletnega Naceja, ki mu je Prežihova mama s suhimi slivami napolnila samo desni žep, ker levega ni opazila. Ko je otrok zaradi strahu, da bo levi žep ostal prazen, skoraj zajokal, mu je napolnila še tega.

⁴ Presenetljiva je aktualnost zapisanega. Prežih v gospodarjeva usta, ko ta zbija ceno za opravljeno delo, položi med drugim naslednje besede: »A ne veš, da vlada na svetu kriza, gospodarska kriza, ki nas hoče vse skupaj uničiti? Takrat, ko sem ti drva naročil, je bila cena višja. Do danes pa je padla, da se bog usmili. /.../ Kdo dela cene? Jaz jih ne delam, ti jih ne delaš, moja prodajalka jih tudi ne dela. Cene delajo drugi in to nas bo vse skupaj uničilo.« (ZD 3: 366–368).

Bogomir Magajna je v knjigi *Racko in Lija* (1943), v kateri se izmenjujejo iracionalne in realistične kratkoprozne zgodbe, objavil tudi zgodbo *Ananas*. Dogajanje je locirano v Trst, zgodbo kot spomin na preteklost pripoveduje Rackov stric Jaka. Revni tržaški dečki so vedno lačni, Mario Morel pa preživlja tudi vsakodnevni materin tepež. Dečki so se radi zadrževali na širokem trgu sredi mesta, kjer jim je kdo podaril kak drobiž ali so dobili kakšen gnil sadež, vse so si pošteno delili, bilo bi jim prav lepo, če (Magajna 1965: 28) »če ne bi bilo lakote.«. Nekega dne je Mario zelo zgodaj prišel na obrežje, da bi se izognil materinemu pretepanju, tam pa se mu je zgodila prava sreča: z ladje je prikorakal orjaški črnc in Mariu podaril enega od ananasov, ki jih je nesel na tržnico. Deček je prvič v življenju poskusil nekaj tako slastnega, vendarle je polovico prihranil za prijatelje. Potem se je opogumil in en sadež ukradel, a je branjevka tatvino hitro opazila. Stražnik je nekako vedel, da je tat Mario, toda namesto njega je tatvino priznal Peter Lovrin. Žandarji so ga pretepli, kakor je to bilo takrat v navadi, prijatelji pa so zanj priberali tri oranže, (Magajna 1965: 34) »Mario Morel pa mu je planil krog vratu, ta otrok, ki ni imel nikogar na svetu.«

France Bevk v zbirki spominskih črtic *Zlata voda* (delo je bilo prvič izdano leta 1949) v zgodbe večkrat vpleta tematske drobce, ki kažejo na revščino. Npr. v zgodbi *Za pest češenj* prvoosebni pripovedovalec opiše, da je bil zelo koščen, ker je bil ves čas v gibanju in ker je bil izbirčen pri hrani (Bevk 1974a: 20):

»Ni mi dišalo niti zelje, niti močnik, niti krompir. Teh jedi pa je bilo največ na naši mizi. Rad pa sem otepal vsak kruh brez razlike, od pšeničnega do ječmenovega. Le ovsen mi ni šel v slast, ker je bil malce grenak.«

Zgodbo *Mlečni zob* začne avtor s povedjo (Bevk 1974a: 48): »V naši hiši je večkrat manjkalo kruha kot smeha in šale.« V zgodbi *Poslednje hruške* deček na skrivaj poje hruško, ki dozori. V zbirki avtor mimogrede omenja še nekatere druge attribute revščine: vsi otroci so bos, oblečeni so v krilce, ki so mu rekli koput, edina lastnina, ki jo premorejo, so svete podobice, otroci so tudi služili po tujih hišah.

Srakač (1970) **Franceta Forstneriča** že v prvi zgodbi, *Kruh*, uvodoma vzpostavlja razmerje med bogatimi in revnimi (Forstnerič 1970: 5):

»Mati ni nikdar spekla tako dobrega kruha, kot je bil sosedov. /.../ 'Nismo bogati kot sosedovi,' je rekla tiho. 'Za nas je dober, kakršnega imamo. Še dobro, da ga imamo.' To zadnje je rekla nekoliko glasneje že iz kuhinje. Potem je ropotala z lonci, pihala v štedilnik, kjer vlažna jelševa drva niso hotela goreti, in kuhala kosilo. Pravzaprav krompirjevo juho.«

Tretjeosebni pripovedovalec pripoveduje z zornega kota otroka, Srakača, ki razkrije svoja otroška čustva do matere: včasih si misli, da je hudobna, potem pa se zaveda, da je le nesrečna (Forstnerič 1970: 7): »Govorila mu je o njihovem kruhu in njihovem življenju. Pa še oče pije.« Žalostna posledica očetovega pitja je bilo pretepanje, predvsem matere, pa tudi Srakača in njegove sestre. Forstnerič (1970: 8) nadaljuje:

»Potem je še rekla, da bo nekoč bolje na svetu, ko ne bo več tako revnih ljudi, kot so oni, ki še svoje hiše nimajo in morajo peči kruh v počeni peči, ker jim je nihče ne popravi. /.../ Srakač in mati sta se še dolgo mirno pogovarjala o njih, ki so revni, o razpokani peči in o njihovem in sosedovem kruhu pa še o življenju in jutrišnjih dneh.«

V zgodbi *Drugačen kruh* je zapisan spomin na začetek druge svetovne vojne in mrtvega vojaka na dvorišču Srakačevih: hlebec kruha se je skotalil izpod plašča vojaka, ki ga je zadelo streljanje iz letala. Mrtvega vojaka je vojska odpeljala, hlebec pa je obležal na dvorišču. Srakačeva mama je rekla (Forstnerič 1970: 13): »Ta kruh je treba pokopati kot mrliča.« V vseh naslednjih zgodbah je bolj kot revščina v mladem Srakačevem življenju odmevala vojna, ta pa pomeni neposredno ogroženost, doživljanje strahu in smrti.

Hotel sem prijeti sonce (1981) Toneta Partljiča je prav tako avtobiografska zbirka kratke proze, v kateri se pisatelj vrača v rojstno Pesnico, še popolnoma ruralno, polno travnikov, njiv, gozdov in bistre vode, edino povezavo z mestom (Mariborom) pa mu je pomenila železniška proga. Partljič opisuje težko življenje svoje družine, čudenje nad velikim svetom, kadar se z vlakom odpravi iz domače doline, ter življenjska spoznanja, ki jih otroški pogled na svet pač po svoje 'prede-la'. Prvoosebne kratke zgodbe imajo natančno določen književni čas in književni prostor, močno pa je poudarjena čustvena plat doživetega dogodka: veselje, žalost, strah, sram in paleta drugih občutkov, ki jih avtor kljub komični perspektivi natančno izpričuje. Zaradi časovnega odmika od dogodkov je avtorjeva distanca do gradiva logična, domišljena je s stališča odraslega, vendarle pa Partljičeva pisava natanko izrisuje družbene in družinske odnose njegove mladosti. Zelo evidenten primer revščine najdemo v črtici *Nakup čevljev*. Opisuje, kako se družina pripravlja na odhod po nakupih v Maribor, kar je pomenilo nekajtedenske priprave in pogovore, kaj kdo res potrebuje. V črtici *Črni kruh ob progi* Tonček postane vozač, saj hodi v mariborsko nižjo gimnazijo, kamor se iz Pesnice vsak dan vozi z vlakom (Partljič 2005: 58):

»Do nas vozačev so imeli mestni otroci poseben odnos. Jaz sem se kar dobro učil, a jim nisem bil nikdar enak. Biti vozač je pomenilo vstajati zjutraj ob pol šestih in teči na vlak; to je pomenilo biti vedno blaten in premočen, biti lačen in obedovati šele ob štirih popoldne, ko so bili mestni otroci že siti iger ali pa so že napravili naloge. Biti vozač je pomenilo nositi še dolgo v pomlad visoke blatne čevlje, ker je na deželi blato, pomenilo je biti nekje zadaj, na robu, napoti vsem ... biti kmet.«

Ta sram, da nikoli ne bo enak, pisatelj poglobi z opisom izleta, na katerem vrže svoj sendvič z domačim kruhom skozi okno vlaka, ker se sramuje, da nima kupljenega sendviča, šele potem se zaveda odrekanja (Partljič 2005: 60):

»Že prej sem se tiho sramoval, sedaj pa sem bil ves potlačen. Kaj mi morajo res šele drugi pokazati, da je naš kruh zlat? Natanko sem vedel, da doma ne bo mesa za voznika, da bo imel ata ob košnji samo domačo mast, da ne bo kaj ponuditi, če pride kdo na obisk.«

Partljič pa precizno zadene še en obraz revščine: nezakonskega otroka v zgodbi *Tetica, jaz sem te zdaj prišla*. Petletna Micika mora pasti živino pri kmetu, kjer stanujeta z mamo. Od vedno ve, da je nekako odveč, čeprav še ne razume čisto dobro, zakaj je tako. Ko jo kmet drugič pretepe in je mama ne brani več, odide k prijazni ženski, ki je ob srečanju z Miciko vedno rekla, da bi takega prijaznega otroka imela tudi ona. (Partljič 2005: 14):

»Ostala je pri njima, dokler ni zrastle in si šla sama služiti kruh. Potem je spoznala manjšega moškega, ki je bil tudi brez staršev, ker so mu še kot otroku umrli, in je tudi živel pri tujih ljudeh. Njima smo se rodili sestra, brat in jaz.«

3 Daljša realistična proza

Tudi v daljši realistični mladinski prozi je revščina pomembna tema ali vsaj motiv. Najdemo jo v *Ptičkih brez gnezda* Frana Milčinskega, več delih Franceta Bevka (npr. *Tatič*, *Lukec in njegov škorec*, *Pastirci*, *Pestrna*, *Grivarjevi otroci*), Toneta Seliškarja (*Bratovščina Sinjega galeba*, *Rudi*), Antona Ingoliča (*Mladost na stopnicah*).

Fran Milčinski v povesti *Ptički brez gnezda* (1917) sicer opisuje tri begavčke, Kocmurjevega Stanka, Pirčevega Tončka in Jerajevega Milana, ki pa imajo zelo različne primarne družine in posledično tudi različne vzgibe za svoj odhod od doma. Revščina je izrazita v Kocmurjevi družini, a je zanjo kriv predvsem oče alkoholik in delomrznež, ki se mu zdi, da bi mu morala ljubljanska občina dati podporo, ne pa dela (Milčinski 1983: 7):

»Gospod Kocmur je bil slabe volje. Kaj ne bi bil! Ženo ima in nepreskrbljeno deco in je pristne ljubljanske krvi, mestni otrok in semkaj pristojen, pa naduti svet prav nič ne upošteva vseh teh vrlin in se ne gane, da bi mu naklonil takim vrlinam primerno udobno življenje. Kaj še! Danes je bil na primer na magistratu in ondi prijel gospode, naj mu dajo kako podporo: ženo ima in deco, živi ne morejo v zemljo! Pa so mu očitali, da je mlad, zdrav in močan – kakor da mu niti tega ne privoščijo! – in ga odpravili s poceni svetom, naj dela.«

A se tudi za Kocmurjevega Stanka kljub stranpotem v odraščanju in negativnemu očetovemu zgledu (ta je zaradi kraje v zaporu na Reki, kjer umre za jetiko) zgodba pozitivno razreši, postane mizar.

Motiv revščine je zelo pogost v **Bevkovih** povestih, izrazito je zgodba povezana z revščino v *Lukcu in njegovem škorc* (1931; popravljena verzija 1954) ter v *Pestrni* (1939). Lukčev oče, Ivan Brajnik iz povesti *Lukec in njegov škorec*, se je moral izseliti v Argentino, ker je bilo življenje v Vipavski dolini skopo, čeprav je bil oče dober kovač in je delal od jutra do večera. Retrospektivni vložek pojasni, zakaj je odšel na delo v tujino. Z ženo Marjeto sta živela v najeti koči, med prvo svetovno vojno je bil oče vpoklican k vojakom, Marjeta je (Bevk 1974: 22) »medtem sama živela v koči. Jokala je v strahu za moža in skrbela za oba otroka. Bili so hudi časi, trpeli so pomanjkanje in stradež. Otroka sta zbolela in drug za drugim umrla.« Po vojni se je rodil Lukec, oče pa je uvidel, da je zaslužka še manj, čeprav je mislil, da (Bevk 1974: 23) »si bo lahko kupil kočjo in ne bodo več živeli pod tujo streho, a ni šlo. Živeli so iz rok v usta.« Ko dobila mama in Lukec pismo, naj se mu pridruži v tujini, je deček zelo vesel, saj se mu zdi, da bo tam življenje čisto drugačno, skoraj pravljico (primer 1974: 19). Mama, nasprotno, že takoj občuti domotožje, ki se v Lukcu in očetu močneje pojavi šele ob koncu povesti, ko si neizmerno želita domov.⁵ Marjeta na poti v Ameriko na ladji umre, za Lukca skrbijo potniki, ki mu v Parani pomagajo najti očeta. Lukec zboli, takrat mu oče obljubi (Bevk 1974: 90): »'Nekaj let ostaneva tu,' je slednjič spregovoril. 'Doma za nas ni kruha. Ko dovolj zasluži, da bova tudi doma lahko živela, se vrneva.'«

⁵ Tak sklep je v knjigi *Lukec in njegov škorec* v varianti, ko je avtor že združil oba dela, torej *Lukec in njegov škorec* iz leta 1931 in *Lukec išče očeta* iz leta 1932. Predelana verzija Lukca, kakor ga poznamo danes, je prvič izšla leta 1954 in ta je temeljni vir v obravnavi.

Pestrna, naslovni lik povesti, je petletna Grivarjeva Nežka, ki jo mati, kadar hodi na dnino, pušča samo doma, ker kmetje niso zadovoljni, če dninarice pripeljejo s seboj otroke. Mama ji naredi punčko iz cunj, Pikapolonico, na katero se deklica zelo naveže. Živeli so v borni koči, oče je delal na tujem, od osmih otrok sta pri hiši ostala le še dva, Petrč in Nežka, drugi so že šli služiti k bogatim kmetom, katerih hiše so bile na sosednjem bregu (Bevk 1974: 101): »Tedaj se je spomnila, da je njihova koča majhna, da ona nosi raztrgano krilce, da včasih lačna stika za suhimi drobtinicami in skorjicami kruha.« Nekega dne ji da Mejačevka velik kos kruha, nato pa Nežkini mami predlaga, naj ji da deklico, da se bo igrala z njeno Maričko. Grivarica se zaveda, da je Nežka še premajhna za pestrno, a ko Mejačevka ponudi za deklico obilico hrane, novo obleko in zatrdi, da se bo le igrala z Maričko, Nežka in mama ponudbo sprejmeta. Petletna pestrna nato doživlja krivice, delati mora vse dni, Marička pa ji življenje še bolj greni, saj jo kar naprej po krivem obtožuje. Nekega večera, ko jo Mejačevka natepe in ji vzame Pikapolonico, se deklica odloči, da bo zbežala domov. Pri pobegu ji pomaga Tinče, ki ji prinese njeno punčko iz cunj, Mejačevka jo je namreč vrgla v smeti. Nežka v močnem deževju z velikim naporom pritava do hudournega potoka tik pred svojim domom. Tam onemogla pokliče mamo in brata, saj ne upa čezenj. Po prihodu domov hudo zbolí. Mama in oče se odločita, da ji ni treba nazaj k Mejačem, ker so pregrdo ravnali z njo, zelo pa se razveseli Tinčetovega obiska. Bevk (1974: 152) zgodbo zaključí optimistično:

»Nežka je gledala v sonce in se tiho smehljala predse. Bilo ji je dobro, da je niso pozabili. Oči so ji hrepenele v svet. Šla bi tudi v novo službo, da bi le našla dobre gospodarje in dobre otroke. Potem bi bila tudi ona pridna.«

Tone Seliškar v dveh povestih, *Rudi* (1929) in *Bratovščina Sinjega galeba* (1936), ki imata sicer avanturistično zasnovano zgodbo, pestro dogajanje poveže z revščino. *Rudi* je pripoved o petnajstletnem fantu, ki se kot slepi potnik na ladji odpravi v Ameriko, da bi tam našel svojega očeta. Že v prvem poglavju avtor opiše težke socialne razmere leta 1920 (datirano je očetovo pismo iz New Yorka). Rudi s sestro Minko in mamo Marto namreč živi v koči, ki je bila včasih shramba za orodje (natančnejši opis razmer Seliškar 1997: 6–7). Iz rudarskega naselja so se morali izseliti potem, ko je oče izgubil službo v rudniku, ker se je boril za delavske pravice, nato je odšel v Ameriko. Mama popravi streho in po svojih najboljših močeh olepša barako, otroka pomagata s svojim delom v opekarni, manjka jim marsičesa, včasih tudi hrane. Rudi Korimšek na ladji zaupa svojo žalostno zgodbo ladijskemu inženirju Tomu in ta se zavzame zanj: uči ga angleščine in strojništva. V Ameriki se Rudi težko prebija skozi življenje: najprej se zaposli v New Yorku, od koder ga prežene recesija, nato dela v rudniku v Luzernu, na poti v Detroit, središče avtomobilske industrije, sreča inženirja Hansona, ki je navdušen nad Rudijevim znanjem, zato mu ponudi zaposlitev v Fordovi tovarni avtomobilov. Iznajde novi motor in postane slaven, ves čas pa poizveduje za očetom. Oče najde Rudija po časopisnih člankih in mu pove svojo žalostno zgodbo. Rudi in oče pošljeta materi in sestri denar za pot v Ameriko, kjer končno skupaj srečno živijo. V pretežno sintetično zgradbo je vložena retrospektivna zgodba o življenju Rudijevega očeta. Močno je poudarjena socialna motivacija, ki je podkrepljena s prepričanjem, da se lahko s pridnostjo in nadarjenostjo doseže vse, kar si človek želi.

Bratovščina Sinjega galeba je književno delo, s katerim (Saksida 1998: 162)

»Seliškar prav gotovo ni mislil le na napeto zgodbo, ko je pisal svojo pripoved. V napet dogajalni lok je namreč položil socialno tematiko: s skupnimi močmi je mogoče premagati sleherno prepreko in si ustvariti srečo in blagostanje v svetu, kjer bodo ljudje živeli od dela.«

V sintetični zgodbi o dečku Ivu in njegovih prijateljih, ki se borijo s tihotapci in na koncu zmagajo, je vložena retrospektivna zgodba Ilovega očeta, poimenovanega Brazilc. Tretjeosebni pripovedovalec s posebnim čutom za lepoto narave slika lirične podobe Galebjega otoka (avtor pravi, da je to v resnici otok Brač) in Jadranskega morja. Že v prvem poglavju Seliškar (2009: 7) opiše razmere, v katerih živi dvanajstletni Ivo: »Onkraj hriba, prav pod cerkvico, je stala ena sama hišica. začela se je že rušiti, deloma od starosti, deloma pa zaradi tega, ker je nihče ni popravljajl.« Socialna motivacija književnega dela razkriva težko življenje ribičev in njihovih družin, ki ga člani bratovščine premagajo s skupnim delom. Temeljni motiv literarnega dela je ustvariti ribiško zadrugo in s tem boljše življenje za vse ljudi na Galebjem otoku. Idejo o zadrugi ima že Ilov oče (Seliškar 2009: 9): »Vsi skupaj! Da, vsi skupaj! Skupaj! Skupaj živite, skupaj pojdete, skupaj umirate – zakaj ne bi še skupaj delali?« Poštenost, pogum in sodelovanje otrok so temelji, ki premagajo nepoštenost tihotapcev in uresničijo idejo Ilovega očeta.

Anton Ingolič v *Mladosti na stopnicah* (1962) nakazuje socialne razmere po drugi svetovni vojni, predvsem pa željo po hitrem zaslužku, ki jo ponotranji sedemnajstletni Ciril, ko zapusti šolo in se najprej zaposli na bencinski črpalki, nato v avtomehanični delavnici. Že v uvodu mu avtomehanič Polde Zevnik polni glavo s tem, da se da dobro zaslužiti, namigov o goljufanju strank, ki so izrečeni med vrsticami, pa Ciril takrat še ne razume. Hrepenenje po denarju in dobrinah ga žene v prekrške (npr. nedovoljeno prestopi mejo, a se vrne, ker vodnika ujamejo; krade drobnarije), nato v tatvine, jasno mu postane, kako Zevnik služi s popravili brez računov in nalogov. Na koncu Ciril vendarle stopi na pravo pot, z mamo se preselita iz vlažnega podstrešnega stanovanja v lepše, večje, kjer mama prvič kuha na električnem štedilniku. Življenje postane stabilno, predvidljivo in lepo, nenazadnje tudi s Cirilovo zmago na atletskem tekmovanju. Ingolič je v svojem najprepoznavnejšem delu, *Gimnazijka* (1967), ob intimni zgodbi Jelke Stropnik opisal socialne razmere v povojnem obdobju socialistične družbe še natančneje kakor v predhodnem romanu, a se tudi tu zgodba ne nanaša na revščino v smislu golega preživetja. Roman opisuje tudi družbeno razslojenost, na eni strani so ljudje, ki prevzemajo funkcije in so pomembni (kakor na primer Jelkina mama), in na vse druge. Avtor razkriva tudi plehkost ob kopičenju materialnih dobrin, ki že kaže zametke sodobne materialistično in potrošniško naravnane družbe, v kateri ni prostora za vrednote.

4 Sklep

V izbranem gradivu so pravljice predstavljene kot vzorec optimistično naravnane besedila, v katerem je rešitev revščine pogojevana z absolutnim dobrim glavnega literarnega lika. Predstavljene pravljice imajo seveda iracionalne elemente: poosebljene živali in rastline (*Kdo je napravil Vidku srajčico*), škarjice so

predmet z nadnaravnimi, čudežnimi lastnostmi (*Šivilja in škarjice*), enako funkcijo predstavlja belič ob mrtvem bogataševem truplu (*Neusmiljeni graščak*), račka dobi antropomorfno značilnost le v sklepu, razrešitvi (*Smetana*), vržena obleka splava med oblake (*Rdeče-črno kockasta obleka*). Vsaka od pravljič predstavlja eno podobo revščine: Videk nima oblačila, Bogdanka mora ves čas delati, kmet prosi za odpustek dolga v višini enega beliča, Nežika je prizadeta, ker doživi v bogati hiši ponižanje, Anko pa je sram pred bogato in kruto sošolko. V kratkoproznih delih ima revščina drugačne razsežnosti: pri Prežihu gre v prvi vrsti za sramovanje revščine (*Tri pisanke*), lakoto (*Levi devžej*) in ponižanje (*Nagrada*), *Višja matematika* je zgodba o padlih idealih in goljufiji. Mario Morel postane tat zaradi lakote in krutega življenja, poželenje po ananasu je močnejše od kazni. Bevk v črticah, za razliko od daljše proze, revščino manj problematizira, v *Zlati vodi* se bolj spominja srečnih trenutkov otroštva. Pri Forstneriču je revščina povezana z motivom lakote, kruh oz. njegovo pomanjkanje in/ali kakovost sta njena atributa. Partljič prav tako povezuje revščino s hrano, pa tudi z zasmehovanjem s strani mestnih sošolcev in s temo nezakonskega otroka, ki je v podrejenem položaju. Tudi Kranjčeva revščina je predstavljena skozi lakoto in druga pomanjkanja, pri čemer avtor nakaže morebitno rešitev v izseljeništvu (to pa je že druga tematika). Daljša prozna besedila so večinoma bolj optimistična od kratkoproznih besedil, saj se Kocmurjev Stanko v *Ptičkih brez gnezda*, Seliškarjev Rudi iz istoimenske povesti, Ivo iz *Bratovščine Sinjega galeba* ter Ciril iz Ingoličeve *Mladosti na stopnicah* izkopljejo iz revščine. Ne nazadnje ima prav takšno upanje v sklepu tudi pestrna Nežka.

Zdi se, da so kanonska besedila o revščini danes še kako aktualna: računanje iz Prežihove *Višje matematike* je zelo podobno tajkunskemu razmišljanju in delovanju, razlike med bogatimi in revnimi otroki pa tistim v *Smetani* Ele Peroci. Izseljevanje v tujino, ki so ga opisovali Tone Seliškar, Miško Kranjec ali France Bevk, je v sodobni družbi spet močno prisotno. Le upamo lahko, da bo v realnem življenju več Cirilov iz Ingoličeve *Mladosti na stopnicah*, ki najdejo pot iz revščine in stranpoti, in čim manj opeharjenih Lenčk in Anejev iz Prežihove *Nagrade*. Ali, kakor je presenetljivo tenkočutno zaznal že pred skoraj dvajsetimi leti v spremni besedi k *Tatiču* (in *Pestni*, izdani v isti knjigi) Janez Kajzer (1995: 114):

»Pred nekaj leti bi se zdela Bevkova povestica zgolj dokument nekega preteklega časa, ki je dokončno minil in se ne more nikoli več povrniti. /.../ Krivice in krivična razmerja so poznali vsi družbeni sistemi in tudi pred kratkim sklenjeni. Model družbe, ki je bil zgrajen tudi na iluziji o dogovorjeni večji socialni pravičnosti, je razpadel. Z uvajanjem tržnih zakonitosti so bila obnovljena stara razmerja, razumljivo posodobljena in z zagotovili, da samo taka ureditev in taka načela lahko prinesejo relativno srečo vsem državljanom. /.../ V tem je Bevkova povest nadčasovna, veljavna tudi za danes.«

V izbranih literarnih deli ima revščina različne obraze, npr. pomeni vzrok za izseljevanje iz Slovenije, lahko je povod za kraje in druge nečednosti, ki jih socialno občutljivi bralec sicer zazna kot kršitev, a so hkrati podane kot nuja, nasprotno pa revščina velikokrat zaznamuje pokončno držo in poštenost literarnega lika. Pogosto je literarne like sram, da so revni, čeprav se zavedajo, da za socialno stanje nikakor niso niti krivi, še manj odgovorni – saj so vendar otroci. Njihovo spopadanje z revščino vsebuje vso paleto (negativnih) čustvenih odzivov: od boja za pravičnejše razmere in medčloveško sodelovanje, strah, razočaranje, prizadetost in popravljanje krivic. To pa so, žal, občutenja, ki so v sodobni družbi še kako prisotna, zato so tudi kanonska literarna dela s temo revščine zelo aktualna. Da

se ne bi zgodilo, kakor pravi France Bevk (1974a: 87) v zgodbi *Merica*: »Kadar pa človeku obrne hrbet sreča, ga zapustijo tudi ljudje.«

Viri

France Bevk, 1974: *Lukec in njegov škorec*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Zlata knjiga).

France Bevk, 1995: *Tatič, Pestrna*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Domen).

France Bevk, 1974a: *Zlata voda*. Ljubljana: Mladinska knjiga in druge zgodbe (Zbirka Moja knjižnica).

Anton Ingolič, 1981: *Gimmazijka*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Anton Ingolič, 1976: *Mladost na stopnicah*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Zlata knjiga).

Dragotin Kette, http://sl.wikisource.org/wiki/%C5%A0ivilja_in_%C5%A1karjice, pridobljeno 20. 9. 2013.

Miško Kranjec, 1978: Kost. *Miško Kranjec: izbrana mladinska beseda*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 103–107.

Miško Kranjec, 1973: Kruh je bridka stvar. *Izbrano delo II*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 21–35.

Miško Kranjec, 1978: Odvečni otroci. *Miško Kranjec: izbrana mladinska beseda*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 159–161.

Fran Levstik, http://sl.wikisource.org/wiki/Kdo_je_napravil_Vidku_sraj%C4%8Dico, pridobljeno 20. 9. 2013.

Fran Milčinski, 1975: Neusmiljeni graščak. *Pravljice*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 38–43.

Fran Milčinski, 1983: *Ptički brez gnezda: izbrana mladinska beseda*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Fran Milčinski, http://sl.wikisource.org/wiki/Pti%C4%8Dki_brez_gnezda.

Tone Partljič, 2005: *Hotel sem prijeti sonce*. Ljubljana: Karantanija (Bibliofilska izdaja).

Ela Peroči, 2012: *Za lahko noč*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Sončnica).

Tone Seliškar, 2009: *Bratovščina Sinjega galeba*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka domače branje Knjiga pred nosom).

Tone Seliškar, 1997: *Rudi*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Domen).

Literatura

Vladimir Biti, 1997: *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica Hrvatska.

Miha Jenko, 2013: Stari model (skoraj) bankrotiral, novega še ni: Kako živimo po petih letih finančne, dolžniške in socialne krize. *Delo*. 21. 9. 2013. 3–4.

Janez Kajzer, 1995: O krivicah, ki so se godile otrokom. *Tatič, Pestrna*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Domen).

Monika Kropelj, 1995: *Pravljica in stvarnost*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Igor Saksida, 1998: *Petdeset zlatnikov*. Tržič: Učila.

Blanka Bošnjak
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

»NESMILEČNO ŽIVLJENJE« POTRČEVIH LIKOV KOT TEMATSKA STALNICA V NJEGOVI KRATKI PROZI

Prispevek obravnava kratko prozo oziroma novelistiko Ivana Potrča (1913–1993) z motivno-tematskega vidika, ki ga slikovito upoveduje pogosto uporabljena avtorjeva sintagma »nesmilečno življenje«, predvsem v povezavi z mnogimi pripovedno izrisanimi liki (odraslimi ter otroškimi); najbolj avtentično zajema avtor tovrstno snov iz Haloze, Slovenskih Goric in podravske pokrajine. V spominsko-autobiografskem diskurzu prikazuje neusmiljeno revno življenje tamkajšnjih kmečkih ljudi (v glavnem pred drugo svetovno vojno), ne glede na čas nastanka takih Potrčevih kratkoproznih besedil. Analiza teh besedil izhaja iz predpostavke, da je prav zunanja forma kratke proze, predvsem novele, mladim bralcem recepcijsko dostopnejša zaradi kračine ter fabulativne nazornosti.

The article discusses short prose and novels of Ivan Potrč (1913–1993) from the viewpoint of motifs and topics, picturesquely illustrated by the frequently used author's syntagm "merciless life", especially in relation to many narratively outlined characters (adult and children's). The author is at his most authentic when drawing themes from Haloze, Slovenske Gorice and the Podravje region. In his memorially-autobiographic discourse he portrays the mercilessly poor life of the there peasant folks (mostly before the World war II), regardless of the time these short prose texts were written. The analysis of the texts is based on the hypothesis that the outer form of short prose, especially short story, is more accessible to the reception of young readers due to its shortness and fabulative clearness.

Uvodna izhodišča

V odločitvi za analizo Potrčeve nemladinske novelistike v kontekstu razmišljanja o revščini v mladinski književnosti izhajam iz predpostavke, da je prav zunanja forma kratke proze, predvsem novele, mladim bralcem recepcijsko dostopnejša zaradi kračine ter fabulativne nazornosti: M. Solar v razpravi *Eseji o fragmentima*, 1985, poudarja, da kratkost novele vpliva na kompozicijo, izbor teme, motivacijo, karakterizacijo in še na druge književne postopke. Novela je omejena navadno na en doživljaj, dogodek, njena kompozicija je osvobodjena vsega odvečnega, zato novela nemalokrat spominja na dramo (1985: 100–102). Tudi že F. O'Connor v delu *The Lonely Voice*, 1963, ki podaja sociološke, formalne in recepcijske značilnosti novele (npr. spodbuja instinktivne in čustvene reakcije pri bralcih), ugotavlja, da

je novela po svoji zgradbi blizu klasični drami in njeni trodelni strukturi, tako so navadno tradicionalne novele (kamor sodijo tudi Potrčeve) koherentne. Te in druge njihove značilnosti odgovarjajo recepcijskim zmožnostim bralcev v obdobju pubertete (od višjih razredov osnovne šole naprej), o čemer je med drugim pisal R. A. Petrovsky, 1980, ko navaja, da starejše pubertetnike privlačijo pripovedi, ki prikazujejo spolnost, smrt, greh, predsodke, pri čemer dobro in zlo nista več strogo ločena. »pač pa v literarni osebi, ki naj viharo čustvuje, tesno prepletena« (Žbogar 2007: 36). Ti bralci torej hlepijo po zgodbah, ki prikazujejo temnejše plati življenja, tragičnost dogodkov ustreza njihovim spremenjenim predstavam o svetu, romantična podoba se umika intenzivnejšemu doživljanju, pri čemer potrebujejo identifikacijo. Pomembno se jim tudi zdi, da jih besedilo spodbudi k razmišljanju, kar sovпада s psihološkim ustrojem tega starostnega obdobja in »povečanim zanimanjem za medsebojne odnose, poglobljanjem v nove izkušnje, željo po razumevanju okolice ter ocenjevanju vrednostnega sistema drugih« (prav tam). M. Zupančič pa v raziskavi *Otrok, pravila in vrednote*, 1991, ugotavlja, da pubertetniki želijo brati realistične zgodbe, saj so v t. i. konkretnem oziroma formalno-operativnem stadiju ali obdobju abstraktne inteligence (nekako od 11. do 16. leta starosti), kar pomeni, da so v fazi povečanega zanimanja za svet okrog sebe, ki ga želijo raziskati, pri čemer so že sposobni vzpostaviti distanco do besedila, ga analizirati in dopuščati različna razumevanja. (1991: 143–147). Izhajajoč iz teorije J. Piageta in B. Inhelderja poteka mišljenje adolescentov – v primerjavi z otroki, ki čutijo inferiornost in podrejenost v odnosu z odraslimi – na ravni želje po enakosti in vzajemnosti z odraslimi; vključevanje adolescentov v družbo odraslih seveda ne poteka brez napetosti. Adolescenti že premorejo refleksijo svojega mišljenja in lahko gradijo svoje sisteme, teorije, kar je pogosto kratkotrajno in neoriginalno, vendar pa omogoča njihovo moralno in intelektualno vključevanje v svet odraslih (Piaget, Inhelder 1978: 48–49). Prav zato so besedila realistične kratke proze, kot je Potrčeva (in podobna umetnostna besedila drugih avtorjev), s fenomenološkega vidika (z etično, estetsko ter spoznavno razsežnostjo in uravnoteženostjo) kot z vidika literarnega kanona večkrat umeščena že v osnovnošolske učne načrte kakor tudi berila.¹ Tovrstna nemladinska besedila torej ustrezajo z recepcijskega vidika, predvsem pa z vidika kognitivnih in psiholoških zmožnosti bralcev v puberteti oziroma adolescenci, pri čemer je potrebno besedila ob obravnavi ustrezno umestiti v nacionalno-kulturni, socialno-zgodovinski ter sodobni aktualizacijski kontekst (tudi jezikovno in slogovno).

Potrčeva izbrana kratka proza

Obravnavana Potrčeva kratka proza prvenstveno torej ne sodi v sklop mladinske književnosti; otrokom in mladini je avtor namenil predvsem zgodbe o Vanču (najbolj poznana je *Pravljica o Vanču* (1973) iz zbirke Lastovke, ilustriral jo je Ive Šubic, nastala je med vojno), slikaniško obliko pa ima novela *Onkraj zarje* (1987) z bogatimi ilustracijami Milana Bizovičarja, ki je izšla v zbirki Slavček. Prispevek

¹ Kakor npr. v berilu *Novi svet iz besed 8: berilo za 8. razred osnovne šole*, Ljubljana, Rokus Klett, 2012, predvsem med besedili slovenske književnosti 19. in prve polovice 20. st. (Miško Kranjec: *Otroci, čigavi ste?*, Janko Kersnik: *Mačkova očeta*, Ivan Tavčar: *Holekova Nežika*).

bo tako obravnaval kratko prozo oziroma novelistiko Ivana Potrča (1913–1993) predvsem z motivno-tematskega vidika, ki ga slikovito upoveduje pogosto uporabljena avtorjeva sintagma »nesmilečno življenje«, predvsem v povezavi z mnogimi pripovedno izrisanimi liki (odraslimi ter otroškimi); najbolj avtentično zajema avtor tovrstno snov iz Haloz, Slovenskih Goric in podravske pokrajine. V spominsko-avtobiografskem diskurzu prikazuje neusmiljeno revno življenje tamkajšnjih kmečkih ljudi (v glavnem pred drugo svetovno vojno), ne glede na čas nastanka takih Potrčevih kratkoproznih besedil.

Potrča je življenje globoko prizadevalo že od rane mladosti, ko je kot sin mlinarja s propadajoče kmetije v rojstni vasi Štuki pri Ptujju spoznaval socialne krivice v življenju bajtarjev, viničarjev, kočarjev – ali povedano z njegovimi besedami iz intervjuja ob 70-letnici:

»Vse to se je globoko zajedalo vame in krivice, ki so zevale iz vsakdana teh preprostih ljudi, so mi potisnile pero v roke. /.../ Videl sem viničarja, kako poljublja roko nemškemu gospodu, otroke, ki so trpeli in jim tudi starši niso prizanesli. /.../ Pa kočarska lakota, garanje pri mlačvi, kopanje na strmeh svetih, klavrna družinska nesoglasja, nezakonske matere, pijančevanja in s tem povezano propadanje kmetij, vse to sem doživljal, kopičilo se je v meni, dokler ni izbruhnilo na dan: Da zgodaj sem spoznal, kaj pomeni Freudova psihologija« (Drole 1983: [13]).

Največkrat izvirajo tovrstne podobe iz strahotne bede teh nesrečnih ljudi, kar za takratni čas in prostor potrjujejo tudi sociološke ter zgodovinske raziskave. O tem je med prvimi v svojih raziskavah o socialno-ekonomskih razmerah v Halozah pisal že Potrčev gimnazijski profesor dr. Franjo Žgeč,² ki mu je Potrč zatem namenil spominsko novelo z naslovom *Profesor* (novela je bila v objavljena v zbirki *Onkraj zarje*, 1966), v svojih spominskih zapiskih pa ga je izpostavil skupaj z drugimi profesorji,³ ki so odločilno vplivali na oblikovanje njegovega svetovnega in literarnega nazora: »Na gimnaziji pa se je vedno bolj čutil vpliv takšnih profesorjev, kakor so bili sociolog in profesor dr. Žgeč, ki je v tistih letih objavljaval v *Sodobnosti* sociološke razprave o Halozah (Gorci in Dežno) /.../«. ⁴ Franjo Žgeč je ptujskim dijakom s svojim poglobljenim socialno-druženim zavzetim delovanjem in z razpravami razkrival dejstva o krivičnih razmerah v domači vasi in drugod.

»Med drugim navaja, da so imeli Haložani v svoji lasti le zanemarljiv delež majhnih vinogradov (14, 1 %), od katerih niso mogli živeti, preostalih 85,9 % pa posestniki s Ptujjskega polja ter domača in tuja posvetna oziroma cerkvena gospoda. Minoritski konvent v Ptujju je imel po teh podatkih v Halozah v lasti kar 236,62 ha posesti« (Čeh Steger 2012: 279–280).

² S svojimi razpravami (mdr. razprava *Beda haloške dece* in nje sociološki vzroki, *Sodobnost*, 1935) je dr. Franjo Žgeč postal oster kritik izredno slabega socialnega stanja Haložanov, predvsem otrok malih posestnikov in viničarjev pred drugo svetovno vojno. »Že kot dijak in pozneje visokošolec je prepotoval Haloze po dolgem in počez ter nato kot profesor na ptujski gimnaziji strokovno raziskoval vzroke razmer, ki jih kot mladenič ni doumel. Izpostavljal je neugodno (celo nevarno) razmerje lastništva, številčne viničarske družine, vino brez cene, slabo rodnost sadja, pomanjkanje denarja in s tem tudi hrane, obutve in oblačil« (Dežman 2005: 505).

³ Npr. levičarsko usmerjeni profesorji, poleg sociologa in marksista dr. Franja Žgeča še Marja Boršnik, Anton Ingolič, Fran Onič; v dijaških letih so pogosto razpravljali tudi s katehetom dr. Stankom Cajnikom (Čeh Steger 2012: 279).

⁴ Ivan Potrč: *Besede o samem sebi in o pisanju* (tipkopis z rokopisnimi popravki). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 2, mapa 3, str. 3 (letnica iz rokopisa ni razvidna, domnevamo, da gre za l. 1990). (Odlomek pretipkan tudi s pravopisnimi posebnostmi.)

Po letu 1920 so se viničarji organizirali v strokovno organizacijo pod okriljem Strokovne zveze viničarjev, zato so jih lastniki vinogradov preganjali in odpuščali; že tako zadolžene vaščane je leta 1929/30 prizadela še huda zima, zato je kmečko vprašanje postalo poglavitni družbeni in gospodarski problem. Po letu 1932 sta imela lakota in splošno pomanjkanje tukaj »domovinsko pravico«, kakor je zapisal domačin iz Cirkulan dr. Vladimir Bračič, ki med drugim tudi ugotavlja, da so kočarji in mali kmetje »stradali kruha in ga zato hodili iskat blizu in daleč od doma« (Bračič 1982: 78). Avtentično je o revščini na Ptujskem in Dravskem polju spregovoril na več mestih (izven literature) tudi Potrč sam, npr.:

»/.../ vse tole večno jesensko deževje, ki pere ilovnate vinograde in listje z drevja, da se ti pokažejo te naše slamnate kočice v vsej svoji nesmilečni revščini – je stokrat, je tisočkrat prekleto ozadje tega našega kočarja, kmeta, izgaranih mater, lačnih otrok – še shodijo nikar, ko jih že priganjajo! – zaradi skorjice kruha, zaradi slamnate strehe! Za vse to se morajo tisočkrat in tisočkrat poniževati, prositi in plaziti, da nakrmijo sebe in deco, da nagarajo za davke /.../« (Potrč 1990: 121).

Potrčeva kratka proza je po prvi zbirki *Kočarji in druge povesti* (1946) izhajala v različnih izborih in zbirkah: *Nesmilečno življenje* (1965), *Onkraj zarje* (1966), *Onkraj zarje* (1987)⁵, *Imel sem ljubi dve* (1976), *Ko smo se ženili* (1983), *Koraki* (1983, kot 5. knjiga *Izbranega dela* v uredništvu Potrča in Frančka Bohanca), ter doslej zadnji izbor avtorjeve kratke proze iz tridesetih let *Prepovedano življenje* (2012, 2013). Posamezna kratka proza je bila najprej objavljena v različnem periodičnem tisku (npr. *Ljubljanski zvon*, *Književnost*, *Domači prijatelj*, *Roditeljski list*, *Žena in dom*, *Obzorja*, *Naša sodobnost*, *Novi svet*) kakor tudi znotraj nekaterih izdaj *Izbranih del* v letih 1970, 1973, 1976 ter 1983.

V maju 1933 je v *Ljubljanskem zvonu* izšla prva Potrčeva novela *Kopači*, ki prikazuje pomladanski kop viničarske družine v vinogradu, pri čemer je opaziti avtorjevo pronicljivo videnje otroka, mladoletnega Frančka, ki s trdim delom dobi samo polovico prisluženega plačila za težaški kop v goricah (pri bogatem kmetu v Slovenskih goricah), kar opravlja za sramotno plačilo celotna Jurova družina (štiri dinarje na dan, šolar Franček pa dva). Ob koncu pripovedi se pojavi podoba ostarelega viničarja Jura, ki se zaradi popolnega obupa in revščine pijan znaša nad svojo obnemoglo ženo Polono, pri čemer ga najstarejši sin Lojz komaj ukroti; tudi v njem začne rasti potlačena bolečina, tudi on bo verjetno nasilnež kot oče (»da ga tišči, da mora v sebi potlačiti bol, ki se ne sme še izliti, nad nikomer znesti«), kar Potrč utemeljuje biološko-deterministično s težkimi ter nesrečnimi okoliščinami bivanja viničarjev, pri katerih sta pijanost in nasilje stalnica njihove eksistence. V intervjuju Potrč glede svoje prve objavljene novele *Kopači* v *Ljubljanskem zvonu* pojasni, da ga je prizadela krivica, ki se je dogajala viničarskemu otroku in kopaču:

»/.../ ali že takrat, komaj sem začel s pisanjem, sem tudi že napisal, kako viničarjevega fanta 'ni strah pred svetom. Delal bo. Njegove roke bodo delale, rušile in zopet delale.' To je bil takrat manifest za jutrišnjo revolucijo, še deset let ni bilo treba več čakati nanjo. /.../ Ta vera v človeka je vera v življenje – vera, ki v človeštvu ne bo nikoli prestala, dokler bo kaj živega na našem zemeljskem planetu. Ni in ne bo nikoli tako razkrojenega in neprijaznega sveta, da bi mogla ta vera v meni prenehati, prehudo in do zadnjega verjamem v to človekovo voljo ali silo do življenja« (Grandovec 1983: 6).

⁵ Novela *Onkraj zarje* v samostojni knjižni izdaji je le iz leta 1987; iz leta 1966 gre za knjižni izbor več novel, izdanih pri DZS.

Katoliško vero je tako Potrč zamenjal z vero v človeka že v sedmi gimnaziji, ko je bil leta 1934 zaradi akcije z letaki okrog novega leta izdan, ujet in zatem zaprt v ljubljanskih zaporih kar 11 mesecev, od tega pol leta v samici. Od tam je v pismu staršem 15. 6. 1934 med drugim zapisal: »Sit sem vaših črnih maš in litanij. Kako si drznete meni, ki sem komunist, govoriti o bogovih in svetnikih /.../ Ne bom prav nič molil, prav nič prosil – hočem samo pravico!« (Potrč 1934: rokopis).⁶ Pisma starši niso prejeli, ker je bilo prej zaplenjeno, razkriva nam pa tisto referenčno ozadje, iz katerega je v duhu upora in proti tedanjim splošno uveljavljenim moralnim normam Potrč podajal nazorne prizore in opise skrajne bede v svoji kratki prozi ter jih neposredno idejno orientiral v smer boja proti vsem oblikam socialnih krivic, o čemer se je avtor jasno izrazil tudi v *Besedah o samem sebi in o pisatelju*:

»Kmalu zatem pa je prišel čas, ko nam ljubi bog ni bil več nikak problem – v roke smo padli ptujski partijski organizaciji – in začenjali smo drugače razmišljati o našem krivičnem in narobešnjem svetu ali o naši zavoženi družbi: kako je ta družba krivična do človeka, še posebej do reveža, kako ni v redu, da imajo eni vsega na pretek, ko drugi stradajo.«⁷

V nadaljevanju bodo iz avtorjevih zbirk kratke proze predstavljene nekatere njegove novele, ki prvenstveno in prevladujoče tematizirajo siromaštvo, revščino, upovedujejo muko vsakdanjega težaškega preživljanja obubožanih viničarjev, kočarjev, hlapcev, dekel in mnogih drugih v poudarjenem spominsko-avtobiografskem diskurzu. Potrčeva misel v predgovoru k zbirki novel *Nesmilečno življenje: izbor novel*, 1965, kaže na to, da je njegovo pisanje o siromaštvu ne samo trpek spomin – ampak tudi neizprosna dolžnost in del zavestnega boja proti njemu, kar referira z izrazito angažiranostjo njegove literature:

»/.../ vendar pa me viničarska in kočarska siromaščina ni več zapustila, ko da mi je za vselej obležala na duši. /.../ Občutje krivice in onemogli protest, vse to se je začelo umikati zavestnemu spoznanju; siromaščina in krivica nad siromaščino, vse to se je znašlo v razredni družbi, v družbi, ki je bila preklana na dvoje in v kateri smo se mi s to siromaščino vred začeli zavedati, da je potreben boj, boj brez milosti, a da je za ta boj potrebna zavest in organiziranost /.../ Vloga literature ali pisanja v takšni družbi nam je bila znenada jasna in določena, postajala je dolžnost borca« (1965: 7–8).

Takšne izbrane avtorjeve novele, ki ustrezajo navedenim kriterijem tematizacije revščine, so predvsem naslednje (čeprav gre za načelno Potrčevo idejno orientacijo ali držo, ki je opazna tudi v drugih njegovih tekstih): *Kočarji*, *Oče*, *Pastir*, *Andraševih pet*, *Kopica otrok*, *Dekla Hana*, *Črešnje*, *Prepovedano življenje ter Srečanje s Halozami*. Ena najbolj pretresljivih podob revščine in siromaštva bajtarjev, viničarjev se pojavlja v zgodnji noveli *Kočarji*, ki upoveduje življenje kočarjev in njihovih otrok v vsej bedi. Zgarane matere so svoje lačne otroke zapuščale še pred zoro in se izčrpane vračale z dnine šele ponoči, kakor se je dogajalo materi Trezi in njenim številnim še majhnim otrokom v tej noveli:

»Otroci so se vlačili po blatnih tleh; njihovi obrazki so bili bledični in rumenkasti, umazani kakor zemlja. Zunaj je sijalo sonce. Bil je že visok dan. Ali iz blata, v katerem so rili, ga

⁶ Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 3, mapa 2. (Odlomek pretipkan tudi s pravopisnimi posebnostmi.)

⁷ Ivan Potrč: *Besede o samem sebi in o pisanju* (tipkopis z rokopisnimi popravki). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 2, mapa 3, str. 3 (letnica iz rokopisa ni razvidna, domnevamo, da gre za l. 1990). (Odlomek pretipkan s pravopisnimi posebnostmi.)

niso opazili. Zrasli so v tej koči pod bregom drug ob drugem, kamor jih je zapirala mati, kadar je odhajala na delo. Med temi odrapanimi stenami, med temi zamazanimi cunjami in v smradu plenice, ki so se sušile na peči, so se plazili po ličju in po slami v posteljah drug preko drugega kakor črvi ter živeli prepuščeni sami sebi. Oči so jim zasijale samo takrat, ko so se pogovarjali o kruhu in pogači, ki jo je mati prinašala z dela, če jo je mogla skrivaj vzeti« (Potrč 1965: 50).

Odlomek in celotna pripoved je mimetično prikazovanje skrajne revščine, lakote in trpljenja kočarskih otrok kakor tudi njihove matere, v nadaljevanju pa predvsem boleče nasilnih razmer zaradi moževega in tastovega pijančevanja, neusmiljene davkarije, ki hoče zarubiti zadnjo kravo, kar se ob koncu stopnjuje v naturalistično opisan Terezin umor tasta iz čistega obupa in nemočnega sovraštva, ali kakor je ta ključni tragični dogodek v luči upora ovrednotil v spremni besedi avtor sam:

»Če je kočarka, mati kopice otrok, ubila kradljivega in nasilnega preužitkarja, da bi zadostila občutku krivice in si tako pomagala, pa kočarkin mož, ko se vrača brez dela, dvigne stisnjeno pest ter pove: 'Mi jih bomo pobili, mi ...'« (Potrč 1965: 7).

V noveli *Oče* je izpostavljeno trpljenje nezakonske matere Málike, ki je sicer kmečkemu stanu, vendar se zaradi očetovega grozovitega nasilja, ki izvira iz njegovega trdega in trdnega prepričanja o nemoralnosti lastne hčerke, izgnana ter visoko noseča zateče v razpadajočo koč, kjer jo skoraj do blaznosti pestijo mraz, vlaga, podgane ipd. Revščina, alkoholizem in nasilje nad nemočnimi otroki, ženami, dekleti, tudi domačo živino – so običajno povezani, otroci se navadno v takih okoliščinah ne rojevajo iz ljubezni, kakor še npr. v novelah *Kopica otrok*, *Andraševih pet* ter *Kočarji*, kar je v tem besedilu dodatno obteženo s Terezinim umorom tasta. Pred drugo svetovno vojno, v času Kraljevine Jugoslavije, je bil prepad med kočarji in kmeti nepremostljiv, kar je še zaostrovala cerkvena oblast z naukom o moralnem odpadništvu, zaradi česar so najbolj trpela neporočena, mlada, revna dekleta brez dote, ki so zanosila s kmečkimi fanti. Vendar so bili takim pritiskom podvrženi tudi sinovi kot potencialni dediči, kakor v noveli *Črešnje*, kjer kmečki fant, razdedinjen zaradi poroke z deklo, s katero ima sina in s katero živi v skrajnem pomanjkanju, iz sovraštva do očeta, ki ga je izobčil, požge domačijo. V noveli *Prepovedano življenje* se izpostavljena moralna paradigma zaostri do te mere, da glavni in tragični ženski lik, kočarka Tunika, po splavu pri vaški mazački umre; v že omenjeni noveli *Oče* pa je žrtev stanovsko nesprejemljivega razmerja kmečko dekle, ki zanosi s hlapcem, zato je s svojim nezakonskim otrokom kljub kmečkemu stanu izpostavljena neusmiljeni revščini.

Zaznamovanost nepriznanih nezakonskih razmerij se je v obliki trpljenja in pomanjkanja prenašala na otroke, ki so bili sad prepovedanih ljubezni, kar je na skrajno naturalističen način prikazano v noveli *Pastir*. Vanjo so vtikani preštevilni prizori srhljivega psihičnega in fizičnega nasilja gospodarja nad nemočnim nezakonskim »pankrtom«, otrokom Tinekom do te mere, da se osamljeni deček, ki ga je zapustila tudi mati, kot revni in izkoriščani pastir pri bogatem kmetu ob koncu odloči celo za samomor (po tem, ko ga je sadistični kmet skoraj do smrti pretepel, ga s kričanjem odganjal od hiše in preklinjal njegovo mater). Tinek, ki je v skrajnem obupu iskal zaslombo pri kravi v hlevu, je v bolečini spoznal:

»Vse me sovraži. Čemu sem na svetu?« je stokal. Vse njegovo pretepeno življenje je ležalo pred njim. Nič več ni mogel misliti na to, da bi se kaj spremenilo. 'Ubijem sel' si je dejal zagrizeno« (Potrč 1965: 44).

Ob koncu tragične pripovedi dečku samomor z obešanjem, ki ga je želel napraviti tudi zaradi želje po maščevanju, ni uspel, saj ga je pred smrtjo še pravočasno rešila gospodinja.

Spominsko-avtobiografski zaris povojne novele *Srečanje s Haložami* pa je skorajda manifestativno prikazovanje haloške revščine in hlapčevstva do posvetne ter cerkvene oblasti pred drugo vojno, v tridesetih letih; že tedaj pričnejo partijo zanimati revni Haložani, zato pošilja študente, da si ogledujejo življenje siromašnega haloškega človeka na terenu:

»Študentje so se odpravili na pot s kopico vprašanj, zdaj so bili tu, kočja, katero jim je izdala lojenka, jim je stiskala srce. V mestu, v razredu, na skrivaj prediskutirana vprašanja so postala tu, sredi Halož, ki so se pokazale študentom v vsej goloti, docela odveč. Usoda viničarjeve družine jim je domala zavezala jezik« (Potrč 1983: 377).

Potrč je referenčno spominsko ozadje te novele izpostavil v *Besedah o samem sebi in o pisatelju*, kar je povezal tudi z mislijo o najrazličnejših krivičnih razmerjih, ki so tedaj prizadevala domačine, ter opozoril na problem germanizacije in celo fašizma – novela vse to podaja na izrazito avtentičen način:

»/.../ a prizadevalo nas je tudi to, kako se nemška gospoda košati na naši zemlji, kod so nas posebno prizadevali odnosi med ljudmi, saj so v Haložah mogle biti celo viničarske ženske nemška last, da se je tej gospodi to le zahotelo. Poleg tega je to bil tudi že čas, ko je začel ptujsko nemško mladino obsedati kljukasti križ ali hitlerizem.«⁸

Ob koncu novele pa sledi prikaz težkega obdobja med vojno in po njej, kar se izteče v nekakšno idealizacijo ljudske oblasti na pomlad šestinštiridesetega:

»Viničarski svet je začel misliti na agrarno reformo, na zadrage. Gorice, ki so jih toliko vekov kopali za druge, so jele za vselej postajati njihove – lastnina kočarjev, kopačev, skratka, haloških siromakov« (Potrč 1983: 381).

Vendar pa je Potrč v nekaterih izjavah do tistega povojnega časa tudi realno kritičen, kakor npr. v intervjuju za *Sodobnost* l. 1982:

»Bil je to neki povojnski čas, ki je postajal dragocen za moje pisateljevanje – dokopal sem se do spoznanja, kako se je potrebno tudi v moji socialistični domovini ali družbi biti proti vsemu gnilemu in za prizadetega človeka. Prav to gnilo pa je kdaj tudi tisto, kar se najbolj vsiljivo vesi za oblast – ali to je bitka, ki ne bo nikoli končana« (Košir 1982: 340).

Namesto zaključka

Predstavljene in še mnoge druge Potrčeve večinoma pretresljive spominske ter hkrati novelistične pripovedne podobe (izvirajoče iz vzhodnoštajerskega podeželja za časa Kraljevine Jugoslavije) uničujejoče revščine in krivic, osebnih stisk

⁸ Ivan Potrč: *Besede o samem sebi in o pisanju* (tipkopis z rokopisnimi popravki). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 2, mapa 3, str. 3 (letnica iz rokopisa ni razvidna, domnevamo, da gre za l. 1990). (Odlomek pretipkan tudi s pravopisnimi posebnostmi.)

in strahov, eksistencialnih pritiskov in moralnih dilem, vse to in še več odlikuje avtorjevo tako značilno kronotopsko obarvano prikazovanje »nesmilečnega življenja« revnega slehernika, ki se tolče skozenj za svoj vsakdanji kruh. Zvestobo tovrstnemu odkritemu prikazovanju človekove eksistence je Potrč pripisoval tudi Bevkovi literaturi, mladinski in za odrasle, zlasti je o tem podal misel v zaključku svojih *Besed o samem sebi in o pisanju*, in sicer ob izidu Bevkovega dela *Ljudje pod Osojnikom* pri Prešernovi družbi l. 1981:

»A ko smo pri Prešernovi, *pred devetimi leti*,⁹ izdali Bevkovo povest *Ljudje pod Osojnikom*, sem lahko napisal in povedal o njegovem ustvarjalnem pisanju, kako samo zvestoba svojemu ljudstvu ustvarja ljudskega pisatelja in kako je lahko samo takšna zvestoba resnično pisateljsko ustvarjalna.

Zato tudi vse te besede o mojem pisanju in o mojem času, upam, da so brez samohvale – prvo je vedno hotenje.«¹⁰

Viri

Ivan Potrč, 1933: Kopači. *Ljubljanski zvon* 53/5. 268–275. *dLib*. Ogled: 17. sept. 2013.

Ivan Potrč, 1934: *Pismo staršem* (kopija rokopisa). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 3, mapa 2.

Ivan Potrč, 1965: *Nesmilečno življenje: izbor novel*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Ivan Potrč, 1966: *Onkraj zarje*. Ljubljana: DZS.

Ivan Potrč, 1983a: *Ko smo se ženili*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Ivan Potrč, 1983b: *Koraki. Izbrano delo* 5. Ur. Ivan Potrč in Franček Bohanec. Ljubljana: DZS.

Ivan Potrč, 1983c: Profesor. (Odlomek.) *Tednik* (27. 1. 1983). 7.

Ivan Potrč, 1987: *Onkraj zarje*. V Ljubljani: Prešernova družba.

Ivan Potrč, 1988: »Profesor dr. Franjo Žgeč / .../« (tipkopis). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 3, mapa 2.

Ivan Potrč, 2012: *Prepovedano življenje: kratka proza iz tridesetih let*. Maribor: Litera.

Literatura

Franček Bohanec, 2002: *Portret Ivana Potrča. Literarnozgodovinski oris*. Ljubljana: Viharnik.

Blanka Bošnjak, 2013: Potrčeva medvojna in povojna kratka proza. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 84/49, 2–4. 51–70.

Vladimir Bračič, 1982: *Gozdne Haloze: socialnogeografska študija*. Maribor: Založba Obzorja.

⁹ S kurzivo poudarila avtorica razprave.

¹⁰ Ivan Potrč: *Besede o samem sebi in o pisanju* (tipkopis z rokopisnimi popravki). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 2, mapa 3, str. 16 (letnica iz rokopisa ni razvidna, domnevamo, da gre za l. 1990). (Odlomek pretipkan tudi s pravopisnimi posebnostmi.)

Jožica Čeh Steger, 2012: O Potrčevi zgodnji kratki prozi. Ivan Potrč: *Prepovedano življenje: kratka proza iz tridesetih let*. Maribor: Litera. 277–306.

Sonja Dežman, 2005: Haloški socialni motivi v delih literarnih ustvarjalcev, povečini s Ptuj-skega. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 76/41, 3–4. 501–514.

Živa Drole, 1983: Krivice so mu potisnile pero v roko. Sedemdeset let življenja in petdeset let dela Ivana Potrča. *TV-15 naš tovariš* (20. 1. 1983), [13].

Nada Gaborovič, 1988: Pisatelju v čast, bralcem v užitek. (Ivan Potrč: *Onkraj zarje*.)

Helena Grandovec, 1983 [spraševalka]: »Vera v človeka in človeštvo«. *Večer* (8. 6. 1983). 6.

Manca Košir, 1982 [spraševalka]: Intervju Sodobnosti: Ivan Potrč. *Sodobnost* 30/4. 337–349.

Frank O'Connor, 1963: *The Lonely Voice: A Study of the Short Story*. Cleveland: The World Publishing Company.

Jean Piaget, Bärbel Inhelder, 1978: *Intelektualni razvoj deteta: izabrani radovi*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva (Savremena psihološka saznanja o detetu, 1).

Ivan Potrč, 1985: Kultura prva terja pravičnejšo družbo. *Komunist* (21. 6. 1985). [12].

Ivan Potrč, 1990: Zgodaj že po svoji poti. F. Bohanec: *Literarno omizje: [pričevanje]*. V Ljubljani: Mladika. 121.

Ivan Potrč: *Besede o samem sebi in o pisanju* (tipkopis z rokopisnimi popravki). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 2, mapa 3 (letnica iz rokopisa ni razvidna, domnevamo, da gre za l. 1990).

Slovenski biografski leksikon. *Splet*. Ogled: 16. sept. 2013.

Milivoj Solar, 1985: *Eseji o fragmentima*. Beograd: Prosveta.

Maja Zupančič, Janez Justin, 1991: *Otrok, pravila in vrednote: otrokov moralni in socialni razvoj*. Radovljica: Didakta.

Alenka Žbogar, 2007: *Kratka proza v literarni vedi in šolski praksi*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Sabina Burkeljca
Osnovna šola Rodica, Domžale

Liljana Klemenčič
Knjižnica Ivana Potrča Ptuj

RA(V)NO BRANJE RANE ZDRAVI: KAKO S KNJIGO POMAGAMO MLADIM, PA TUDI STARIM IN SEBI

V prispevku so predstavljene možnosti senzibiliziranja in opismenjevanja otrok za osebnostno rast s pomočjo biblioterapije (oz. bibliopreventive). Avtorici predstavljata svoje izkušnje s terapevtskim branjem v šolski knjižnici osnovne šole in na mladinskem oddelku splošne knjižnice. Pripravili sta tudi nabor knjig, za katere menita, da lahko pomagajo otrokom in mentorjem.

The article brings the possibilities of sensitizing children to personality growth with the help of bibliotherapy (or biblioprevention). The authors present their experience with therapeutic reading in the school library of elementary school and in the juvenile department of public library. It also brings our selection of books which we believe to be instrumental in helping children and their mentors.

Pri biblioterapiji sta posebej pomembna dva dejavnika: **kvalitetno leposlovje** za otroke in mladino (s poudarkom na pravljicah, slikanicah in poeziji) ter **mentor - knjižničar**, ki naj bo strokovnjak na svojem področju pa tudi nekdo, ki zmore prodreti do občutljivega sveta ranljivih (in ranjenih) otrok in mladine ter jih zna opremljati za osebnostno rast, jim pomaga podirati predsodke, jih učiti dobre medsebojne komunikacije (poslušati in slišati sebe in druge).

V prispevku predstavlja svoje izkušnje s terapevtskim branjem v šolski knjižnici osnovne šole in na mladinskem oddelku splošne knjižnice. Pripravili sva nabor knjig, za katere meniva, da lahko pomagajo otrokom in mentorjem.

Otrok in mladostnik v današnjem svetu

Pred leti je bil v reviji *Ona* objavljen intervju z Alenko Rebula¹ z naslovom, ki že sam po sebi pove veliko: *Najgloblje nas pogojuje zamolčano*. Alenka Rebula v

¹ Alenka Rebula Tuta je slovenska pesnica, pisateljica in strokovnjakinja na področju psihologije. Po diplomi je delovala kot psihologinja, trenutno pa poučuje družbene vede na družbo-

njem govori o pomenu medosebnih odnosov, o pomembnosti družine oz. o vsebini družinskih odnosov, še posebej pa o otroku znotraj družine.

Otrok je ranljiv in ranjen najbolj od vseh skupin ljudi v današnjem svetu. Rebula pravi:

»Otrok je največkrat predmet, igračka ali tiran, le sočlovek ne. Imamo dvojno moralo in zato lahko nepošteni ljudje z dvignjenim prstom pridigajo majhnim otrokom, naj bodo poštene.« (Vistoropski 2009: 12)

in še:

»Naša nesposobnost, da bi se vživljali vanj (op. v otroka), je tako globoko zakoreninjena, da se je sploh ne zavedamo. To nas ločuje od njega, a tudi od nas samih, od vsega, kar bi lahko doživljali in ljubili.« (ibid.)

Koliko smo se sposobni v 21. stoletju vživljati v otroka? Znamo učitelji in knjižničarji prisluhniti najranljivejšim v naši družbi in jim pomagati, da se bodo znašli v času in okolju? Znamo z njimi vzpostaviti pristen, človeški odnos? Rebula o odnosu pravi:

»Odnos je čustvena bližina, odprtost za drugega, sposobnost, da razmišljam o tem, kaj čutim, ko delam z drugim, opazovanje, kako se v meni prebujajo ali umikajo občutki. Redki starši se, ko otrok kaj naredi, vprašajo, kaj so sami začutili. In vendar je ključ za odgovor tam. Dokler ti ne veš, kaj se v tebi premika, otroka ne vidiš zares, temveč ga gledaš le skozi svojo stisko, potrebo, nezavedanje. To je najtežji del vzgoje. Odprtost in iskrenost do sebe, da se odkrivamo v svojih čustvih, zahtevata čas in potrpežljivost.« (ibid.)

Koliko časa in potrpežljivosti si lahko vzamemo v današnji hitroživeči družbi in zagledamo otroka tukaj in zdaj, se vživimo vanj in zaznamo tiste njegove potrebe, ki so nujno potrebne za njegov zdrav psiho-fizični razvoj?

Kdaj in komu lahko otrok izreka svoje strahove in bolečino oz. kdaj sploh lahko govori o svojem doživljanju, če nimamo časa zanj, če hiti z dejavnosti na dejavnost ali osamljen sedi za računalnikom in navidezno komunicira z nekom na drugi strani? Kdo je ta naš otrok? Kaj ga navdušuje in česa ga je strah? Koliko bremen družine nosi in kdo je njegov zaupnik? Se zavedamo, da vse, kar je neizrečeno in zamolčano, kasneje izbruhne v taki ali drugačni obliki in zaznamuje posameznika in njegovo okolico oz. širše, družbo in narod? Se zavedamo posledic, ki jih prinaša brezosebna, v potrošništvo usmerjena družba?

Otroci imajo pravico do izražanja svoje osebnosti in do njenega razvoja. Zdrav razvoj lahko otrok doseže ob odraslih, ki ga slišijo, čutijo in spodbujajo in z njimi lahko govori tudi o svojih stiskah.

V šole bi bilo potrebno uvesti predmet o vzgoji osebnosti. Pred časom je gestaltist dr. Viljem Ščuka to že poskušal, a mu kljub dobremu programu in konkretnemu

slovnem liceju v Trstu. Ukvarja se pretežno z globinsko psihologijo ter z vprašanji vzgoje in izobraževanja, samovzgoje in družbene kritike. Leta 1999 je izdala knjigo *Globine, ki so nas rodile*. Gre za prvo delo v slovenskem kulturnem prostoru, ki se otroštva ne loteva z odtujenim analitičnim aparatom psihologije, pač pa se mu posveča s senzibilnostjo do otrokovega doživljajskega sveta (povzeto po: http://sl.wikipedia.org/wiki/Alenka_Rebula_Tuta).

delu z učitelji ni uspelo. Tudi pri nas so v porastu duševne in psihosomatske bolezni in mi, ki delamo z otroki in mladimi, bi se morali nenehno spraševati, kako lahko pomagamo na področju osebnostnega razvoja mladih, kjer je družba najranljivejša, saj so mladi del naše skupne sedanjosti, še bolj pa prihodnosti. Narod, ki vlaga v osebnostni razvoj otrok, ima dobro perspektivo in bo dolgoročno uspešen, menijo mnogi strokovnjaki.

Mladim se lahko približamo tudi s pomočjo knjig in pogovorov o prebranem, v katerih jih učimo, kako se sprejeti, imeti rad in kako kljub negotovi sedanjosti pogumno zreti v prihodnost.

Temeljna naloga bibliopedagoga je branje, izbiranje in posredovanje knjig ter z njihovo pomočjo spodbujanje odpiranja bračevih zamolčanih psiholoških »pokrajin«. Pravljice, poezija in slikanice so zaradi svoje kratkosti, a vsebinske zgoščenosti in simbolike sporočila za biblioterapijo najbolj hvaležno gradivo. Umetniško prepričljiva ilustrirana pravljica, pesem, slikanica je najboljša sodobna bralska sopotnica. Današnji bralec je najprej gledalec, ki je sposoben zaznave velike količine podob v zelo kratkem času (vpliv zgodnjega gledanja v televizijski in v računalniški ekran). Hkrati pa ta isti gledalec vse slabše sliši, nima zmožnosti zelene koncentracije in neenakovredno razvijajočih se govornih, pripovedovalskih, povednih spretnosti, kar ga vodi k funkcionalni malopismenosti. Še vedno je želja po zgodbi – slišani, pripovedovani, upovedeni – ena temeljnih človeških želja (več o tem v: Miha Mazzini: *Rojeni za zgodbe* (Ljubljana: Besede, 2012); Clarissa Pinakola Estes: *Čar zgodbe: pravljica o tem, kaj je pomembno* (2004) in *Vrtinar duše* (1997; obe založba Eno iz Nove Gorice); Alberto Manguel: *Knjižnica ponoči* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011)).

V današnjem času, ko se vse preveč ljudi izgovarja, da bi radi brali knjige, a jim čas ne dopušča te dejavnosti, za katero sicer trdijo, da je zelo pomembna, so slikanice, pravljice in pesmi najboljši predlog hitečim »popolibralcem«, kot poimenujemo tiste, ki dnevno berejo množstvo informacij z različnih velikih, malih in najmanjših ekranov.

Slikanica? Seveda. Slikanica ima praviloma kratko besedilo, a če je likovno-tekstovni monolit in je slikarsko in izpovedno večplastna, potem lahko govorimo o dobri biblioterapevtski možnosti, ki ne potrebuje obsežnega bralskega časa. Na prvi pogled nepomembna slikanica lahko ponuja odlično izhodišče za biblioterapevtski pristop. Slikanica je idealna motivacijska in uvodna biblioterapevtska oblika, ki je zmožna nagovoriti tudi »slabobralce«, nebralce, uporabnike vseh starosti ter odlično, interaktivno deluje v raznoliki skupini. Slikanice omogočajo bralsko samozavest in veselje ter delujejo medgeneracijsko povezovalno. Pri tem pa moramo opozoriti, da je prav slikaniška produkcija čezmerno obsežna in je prav na tem področju največ literarno oporečnih knjig. Skoraj slikaniške attribute lahko pripišemo tudi stripu, umetniški likovno-besedilni obliki, ki dobiva na slovenskem knjižnem trgu vse več prostora in je mladostniški generaciji praviloma blizu. Izjemno, biblioterapevtsko vseobsegajoče delo je roman v stripu *Odeje* (Craig Thompson. Prevedla Mojca Krevel. Kaligrafija David Krančan. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006).

Branje zdravi: biblioterapija in alkimija besed

»Cilj umetnosti ni reševati težave, temveč pripraviti ljudi, da bodo ljubili življenje.« (Tolstoj)

Biblioterapija ali terapija s pomočjo knjig ali zdravljenje s knjigami so izrazi, ki jih uporabljamo, ko govorimo o skupini ali posamezniku, ki usmerjeno bere neko literarno delo² s terapevtskim nabojem ob pomoči mentorja oz. terapevta, ki ta proces usmerja. Ob/po branju je obvezen pogovor o knjigi in doživljanju bralcev, o njihovih izkušnjah in pogledih na prebrano, o njihovem življenju. Cilj biblioterapije je, kot pove sama beseda, s pomočjo knjig pozdraviti v človeku to, kar mu preprečuje, da bi zadovoljno živel. To so lahko osebne motnje, lahko so celo hudi psihični problemi. Povedati je potrebno, da se klinične biblioterapije lotevajo strokovnjaki s področja medicine (psihiatři) in psihoterapevti. Biblioterapija je vedno le dopolnilna oblika zdravljenja, čeprav je lahko zelo pomembna ali celo osrednja (kot npr. pri dr. Janezu Ruglju, kjer je bilo branje psihoterapevtsko sredstvo). Dr. Rugelj o njej pravi: »Branje kvalitetne literature, strokovne in leposlovne, je zelo pomembno sredstvo intelektualnega in duhovnega aktiviranja in razvoja ljudi v stiski.«³

Biblioterapije se lotevamo tudi ljudje, ki delujemo v pedagoških in kulturnih ustanovah,⁴ tako ali drugače povezanih s knjigami, v prvi vrsti torej bibliotekarji, ki moramo imeti tudi znanja s področja psihologije in pedagogike in smo empatični in občutljivi poslušalci. Obvezen pogoj je, da smo sami izkusili, občutili **terapevtsko moč branja**. Vedeti moramo, da ne smemo posegati v kliničnoterapevtsko reševanje psihičnih problemov in stisk, ampak delujemo preventivno, čeprav je že branje kvalitetnega leposlovja ob **senzibilnem mentorju** zdravilno. Dobra knjiga in človeški faktor (mentor) sta torej tista dva pomembna dejavnika, ki delujeta in prinašata pozitivne rezultate udeležencem kontinuiranih bralnih srečanj ob knjigah. Seveda je pomembna tudi skupinska dinamika, ki se ustvari ob branju. Skupina deluje varovalno za vsakega svojega člana, posameznik se v njej čuti dovolj varnega, da izreka svoja prepričanja, strahove, skrbi, čustva, hrepenenja, želje idr.

Strokovnjaki, ki se ukvarjajo z biblioterapijo, govorijo o treh fazah procesa, ki se dogaja v posamezniku pri branju:

- identifikacija z junaki in dogodki v zgodbi,

² Pri biblioterapiji večinoma uporabljamo leposlovje, manj strokovna ali poljudna besedila, saj prav leposlovje s svojo estetiko omogoča premike v bralcih. Roberto Saviano je govoril o moči besede, ki iz pekla vodi v lepoto in priključuje, kar je zatrto. Pisatelj Yann Martel pa pravi, da je literatura tudi orodje za razmišljanje: »Ni boljšega orodja za proučevanje življenja, kot je umetnost. Knjige so spomin. Branje je način za razumevanje stvari. Ob pomoči knjig lažje razumemo druge: geografsko, zgodovinsko, spolno, rasno ... Ne moreš biti razmišljujoči človek in nikoli brati literature.«

³ Janez Rugelj: *Pot samouresničevanja*. Ljubljana: samozaložba, 2000, str. 638.

⁴ Biblioterapije se pri nas lotevamo premalo načrtno, saj v Sloveniji ni posebne tradicije in strokovne literature, ki bi omogočala napredek na tem področju. Tu bi morali stopiti skupaj strokovnjaki in praktiki z več področij – od medicine, psihologije, pedagogike itd. in podati nek teoretični okvir, neke smernice in poskrbeti za kvalitetno izobraževanje potencialnih biblioterapevtov oz. bibliosvetovalcev.

- katarza – bralec postane emocionalno vpleten v zgodbo in je v varnih okoliščinah (vpliv terapevta oz. podpora skupine) sposoben izraziti svoja čustva in
- uvid / razumevanje / vpogled – ki poteka iz katarzične izkušnje, v kateri se bralec zaveda svojih problemov in možnih rešitev le-teh (ter posledično spremembo svojih stališč).

Kvalitetno leposlovje s svojo umetniško močjo samo po sebi omogoča zdravljenje duše, seveda pod pogojem, da je bralec odprt in dovzeten za lepoto umetnosti – literatura se ga torej dotakne, kakor pravimo. Terapije s pomočjo knjig v humanistiki nikakor ne gre enačiti s terapijo v medicini ali psihoterapiji.

Šolski in splošni knjižničar s knjigo, ki zdravi

Knjižničar mladinskega oddelka splošne knjižnice

Delovanje bibliopedagoga v splošni knjižnici zaobjema vse starostne skupine, bralne in nebralne sposobnosti obiskovalcev ter celoten spekter populacije knjižničnega območja, ki ga območna knjižnica pokriva. Omejenost bibliopedagoškega časa za pripravo in samo izvedbo posamezne bibliopedagoške enote sili izvajalca k izbiri kratkih ali krajših književnih oziroma leposlovnih besedil. Pravljica, slikanica, pesem so najbolj hvaležen bibliopedagoški material, saj jih je mogoče »obdelati, uporabiti« v najmanjšem možnem bralskem času.

Knjižna zdravljenost, ki ji je sam po sebi zavezan splošni knjižničar izposojevalec, je zapleten proces znotraj splošnih knjižničnih standardov. Namreč: vse večja zahteva po izkazovanju visokih količnikov transakcij v zvezi s knjižnično izposojajo ter njeno delno izvajanje s pomočjo knjigomatov, omejuje knjižničarsko zavzetost pri izbiranju literarne kvalitete. Med pomembne zdravilne bralske vidike v splošni knjižnici sodi razvijanje, negovanje, ohranjanje, stopnjevanje besednega zaklada in s tem širjenje in poglobljanje komunikacijskih sposobnosti. Besedna, izrazna sposobnost pa je bistven del prepoznavanja in ubeseditve notranjih občutij in stanj. Navedeni sposobnosti sta temeljni pridobitvi ob poslušanju in pripovedovanju, omogočata izrekanja, opazovanja sebe in drugih ter splošnih bivanjskih okoliščin. Pri tem ne gre zanemariti glasnega branja, ki lahko z zvenom besed in barvo glasu ter izbrano interpretacijo pomirja, umirja, spodbuja, motivira in lahko daje terapevtske občutke, podobne glasbenim (primeri ljudskih pravljič: *Modri plašček*, *Čudežni mlinček*, *Kurent*).

Šolski knjižničar

je bibliotekar, pedagog in (lahko) tudi učitelj. Ob vodenju bralnega kluba, ki ima bodisi terapevtski bodisi preventivni značaj (odvisno od ciljev, ki si jih zastavimo, od udeležencev, od knjige, ki jo izberemo, in drugih okoliščin), pa ni dovolj samo mentorjevo dobro poznavanje kvalitetne mladinske literature, pač pa mora imeti ta še dodatna znanja, kot so: poznavanje psihologije (s poudarkom na psihologiji otroka), obvladati mora socialne veščine in veščine komuniciranja, biti mora splošno in literarno razgledan (biti mora na tekočem, kaj se dogaja na literarnem trgu), biti mora empatičen in senzibilen do otrok, zavedati se mora

svoje velike odgovornosti, ko odpira (morebitne) probleme/dileme/stiske otrok. Biti mora samoreflektiven in samokritičen, nenehno mora rasti in se samoizpraševati; biti mora odprt za sprejemanje drugačnosti, ne sme moralizirati ali posploševati, ne sme dajati »življenjskih naukov«, ne sme se odločati namesto otrok, ne sme ponujati literature kot sredstva za eskapizem. Ne sme favorizirati otrok ali otroka, ne sme dajati vtisa, da bo rešil vse njihove šolske in družinske težave. Biti mora mentor, ki ga učenci spoštujejo, hkrati pa se mu upajo približati s svojimi stiskami in vsakodnevnimi problemi.

Pomembno je, da vemo, da **ni vsako branje v bralnem klubu terapevtske narave**. Tu govorimo o bralnem klubu, ki ima cilj (najpomembnejši, ni pa edini) ozavestiti otrokove bolečine, strahove; o klubu, v katerem otrok lahko joče, se smeji, jezi, izreka bolečino idr. Literatura je orodje, ki to omogoča. Tu sta še empatičen mentor in skupina, ki delujeta podporno, saj je vsakdo sprejet takšen, kot je, zato tovrstni bralni klub presega cilje in značilnosti običajnega bralnega kluba. Tu dejansko gre za terapijo, ampak, kot smo že poudarili, ne v kliničnem smislu.

Na tovrstnem bralnem klubu se ne pogovarjamo samo o knjigi, ki jo prebiramo (čeprav ima že to samo po sebi pozitivne/zdravilne učinke), pač pa so bralci emocionalno vpleteni v zgodbe na ta način, da književne osebe in njihove okoliščine primerjajo s svojimi, se vanje vživljajo itd. Predpogoj je seveda, da otrok rad bere. Do tovrstnih učinkov literature ne moremo »pripraviti« otroka, ki ne bere rad ali branje celo odklanja. Če torej otrok nima avtomatiziranega branja in branja ne mara, ne more uživati ob branju in ne more doživljati terapevtskega učinka branja. Na bralni klub se mentor/knjižničar pripravi, pozna končni cilj, ki ga želi doseči, hkrati pa je fleksibilen in se prepušča poti, ki pelje do cilja, saj ne more predvideti vseh situacij, ki jih bo branje nekega literarnega dela vzbudilo v bralcih. Pomembno je, da kot mentor deluje varovalno in da tudi skupina deluje varovalno za vsakega bralca posebej, kajti edino v taki sredini se lahko zgodi bližina, ki odpira srce.

Ko mentor začuti, da ni kos situaciji, mora nujno sodelovati s strokovnjakom, ki mu pri tem pomaga – npr. s šolskim psihologom ali zunanjim sodelavcem zdravstvene stroke. Mentor mora biti dovolj senzibilen, da ve, kdaj je to, zato se z biblioterapijo ne more ukvarjati vsakdo.

Poudariti je treba, da namerno ne odpiramo hujših, zapletenih stisk otrok (npr. zlorab v družini ipd.). Bralni klubi v šoli pravzaprav delujejo preventivno, zato je tudi termin bibliopreventiva za šole primernejši, učinek branja, pogovorov ob branju in skupinske dinamike pa je zdravilni.

Mentor naj ima svojo lastno izkušnjo terapevtskega učinka branja, sicer tega pomembnega (in še vedno premalo izpostavljenega) vidika literature ne bo znal prenesti na udeležence.

Veliko interakcij se ob branju v bralnem klubu dogaja nebesedno – preko čutenja drug drugega, zato je nujna pazljivost pri tem, ali se biblioterapije/bibliopreventive lotiti ali ne. Vsak morebitni mentor naj se vpraša po motivih izvajanja in tudi, če se zmore in zna soočiti s problemi otrok tako, da ne prenaša svojih lastnih zamolčanih bolečin na udeležence.

Šolski knjižničar ima pri svojih bralcih to prednost, da jih pozna, nekatere celo devet let, kolikor traja šolanje, in lahko spremlja njihov bralni in tudi socialni napredek. Šolski knjižničar je tudi pedagog in bralca pozna še s tega vidika (pri pouku in drugih šolskih dejavnostih), a ponavljamo, da za poglobljeno bibliotera-

pevsko-preventivno branje ni primeren vsakdo (ne mentor in ne otrok). Poudarjamo še, da je potrebno učence za izvajanje tovrstnega bralnega kluba sprejemati take, kot so, in se zavedati vpliva in delovanja okolja, v katerem živijo. Mentor mora znati otroke predvsem prav poslušati in slišati. Poslušanje je ena najpomembnejših vrlin, ki jih ne zmoremo več in se je moramo (na)učiti. Poslušanje je zdravilno orodje, kakor pravi tudi ameriška zdravnica Remnova.

»Poslušanje je najstarejše in verjetno najvplivnejše zdravilno orodje. Najgloblje spremembe v ljudeh okoli sebe lahko izzovemo s kakovostnim poslušanjem in ne z modrostjo besed. Ko poslušamo, jim s svojo pozornostjo ponujamo priložnost za celost. Naše poslušanje oblikuje svetišče za brezdomne dele v drugem človeku. Za vse tisto, kar so drugi in on sam zanikali in omalovaževali. Tisto, kar je skrito. Duša in srce sta v naši kulturi prepogosto obsojena na brezdomstvo. Poslušanje ustvari sveto tišino. Ko velikodušno prisluhnemo ljudem, lahko slišijo resnico v sebi, pogosto prvič. In v tišini poslušanja lahko v vsakem prepoznate sebe. Sčasoma boste zmogli v vsakem človeku in onstran njega slišati nevidno, ki tiho poje sebi in vam.« (Remen 2004: 211–212)

Nekaj knjig, ki lahko pomagajo

Seznam leposlovja, ki ga v nadaljevanju navajava, uporabljava pri svojem delu. Meniva, da omogoča realizacijo ciljev, ki si jih zastavlja pri bibliopedagoškem, bibliopreventivnem in biblioterapevtskem delu z mladimi, vendar pa, kakor pravi Marijan Špoljar:

»Odločitev, ali je neko delo primerno za biblioterapevtski proces ali ne, je odvisna tudi od ciljne skupine, s katero delamo. Poleg tega moramo upoštevati bralne interese in sposobnosti posameznika, pravila skupine, naloge, ki smo si jih zastavili, in dejavnosti spremljanja. Izvajalec biblioterapije mora, da bi lahko kvalitetno opravljal svoje delo, dobro poznati besedila in posameznike v skupini. Predlagati knjigo, ki je sam ne pozna, ne more biti koristno, saj je pri tem učinek, ki bi ustrezal potrebi posameznika, vprašljiv.« (Špoljar 2005: 121).

Izbor knjig je torej mentorjeva velika odgovornost.

Nekaj leposlovja za otroke in mladino:

Oznake za najprimernejše starostne stopnje:

- C: od 6 do 8 let
- P: od 9 do 11 let
- M: od 12 do 15 let

- Delphine de Vigan: *No in jaz* (za starostno stopnjo M): brezdomci, odnosi, družina
- David Hill: *Se vid'va Simon* (za starostno stopnjo P in več): invalidi, odnosi, šola, vrstniki
- Guus Kuijer: *Naj ljubezen gori kot plamen, amen; Ko sreča trešči kot strela, Čez obzorje z vetrom na morje, Raj je tukaj in zdaj, Ej, moje ime je Polleke, Knjiga vseh stvari* (za starostno stopnjo P in več): odnosi, družina, šola, ločitev, marginalne skupine, vera, ljubezen ...

- Melvin Burgess: *Nicholas Dane* (za starostno stopnjo M): mladostniško prestopništvo, družina, nasilje, pedofilija
- Paolo Giordano: *Samotnost praštevila* (za stopnjo M): odnosi, družina, krivda, ljubezen
- Jana Frey: *Velike zelene oči* (za stopnjo M): slepota, invalidnost
- Katherine Paterson: *Most v Terabitijo* (za stopnjo P in več): smrt, prijateljstvo, žalovanje
- Ben Rice: *Poboy in Digan* (starostna stopnja P in več): smrt, družina, prijateljstvo, drugačnost
- Sue Monk Kidd: *Skrivno življenje čebel* (starostna stopnja M): družina, smrt, izguba, nasilje, prijateljstvo, drugačnost
- Komadi: *111 pesmi za mlade in njim podobne* (starostna stopnja M in več): poezija

Nekaj izvrstnih, »biblioterapevtsko uporabnih« slikanic:

- Brigitte Weninger: *Kaj je to?* Ljubljana: Kres, 2000.
- Andreja Peklar: *Fant z rdečo kapico*. Ljubljana: Inštitut za likovno umetnost, 2005.
- Mojca Osojnik: *Hiša, ki bi rada imela sonce*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001.
- Herve Tullet: *Pritisni tukaj*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011.
- Majda Koren: *Nace in Rudi*. Ljubljana: KUD Sodobnost International, 2012.
- Patricija Peršolja: *Marta*. Maribor: Pivec, 2011.
- Patricija Peršolja: *Moja nona*. Maribor: Pivec, 2011.
- Patricija Peršolja: *Oglas za eno mamo*. Olševsek: Narava, 2009.
- Andreja Borin: *Majhen svet*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011. Knjižnica čebelica; 433.
- Mojca Osojnik: *Kako je gnezdila sraka Sofija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.
- Mojca Osojnik: *Polž Vladimir gre na stop*. Mladinska knjiga: 2003.
- Aaron Blabey: *Metka Veter in Peter Šilček*. Prevedla Alenka Urh. Ljubljana: KUD Sodobnost International, 2013.

Nekaj literature za mentorje:

- Jorge Bucay: *Ti povem zgodbo?: zgodbe, ki so me naučile živeti*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011.
- *Sedi k meni, povem ti eno pravljico* : za ohranjanje slovenskega izročila, zbornik prvega simpozija pravljicarjev, priročnik pripovedovanja pravljic I / [avtorji besedil Alenka Goljevšček ... et al.] ; [uredila, risbe, izbor in ureditev slikovnega gradiva] Ljuba Jenče. Maribor: Mariborska knjižnica, 2006.

- Daniel Pennac: *Čudežno potovanje*. Ljubljana: J. Pergar, 1996.
- Gabriel Zaid: *Toliko knjig*. Ljubljana: KUD Sodobnost International, 2006.
- Knjižnica: odprt prostor za dialog in znanje : zbornik referatov = Library : open space for dialogue and knowledge : proceedings / Strokovno posvetovanje Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, Maribor, 20.–22. oktober 2011 = Professional Conference of Slovenian Library Association, Maribor, October 20–22, 2011 ; [urednici Melita Ambrožič in Damjana Vovk]. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev, 2011.
- Zbirka Bibliothecaria
- Revija *Otrok in knjiga*. Maribor: Mariborska knjižnica, 1972–
- Meta Grosman: *Zagovor branja: bralec in književnost v 21. stoletju*. Ljubljana: Sophia, 2004.
- Alenka Rebula: *Globine, ki so nas rodile: zgodnje otroštvo v otroku in odraslem*. Mohorjeva založba: Celovec; Ljubljana; Dunaj, 1998. (in ponatisi)
- Alenka Rebula: *Sto obrazov notranje moči*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010. (in ponatisi).
- Erich Fromm: *Umetnost ljubezni in življenja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006.
- Viktor E. Frankl: *Človek pred vprašanjem o smislu: izbor iz zbranega dela*. Ljubljana: Pasadena, 2005.
- Alice Miller: *Drama je biti otrok in iskanje resnice o sebi*. Ljubljana: Tangram, 1992. (in ponatisi).
- Alice Miller: *Upor telesa: telo terja resnico*. Ljubljana: Tangram, 2005.
- Marjan Košiček: *Ne boj se ljubiti*. Radovljica: Didakta, 2000. (in ponatisi)
- Rachel Naomi Remen: *Zgodbe ob kuhinjski mizi: zdravilne zgodbe*. Nova Gorica: Eno, 2003.
- Clarisa Pinkola Estes: *Ženske, ki tečejo z volkovi: miti in zgodbe o arhetipu Divje ženske*. Nova Gorica: Eno, 2003.
- Umberto Galimberti: *Grozljivi gost: nihilizem in mladi*. Ljubljana: Modrijan, 2009. (in ponatisi).
- Umberto Galimberti: *Miti našega časa*. Modrijan, 2011.
- Raffaele Morelli: *Nismo rojeni za trpljenje*. Nova Gorica: Eno, 2012.

Viri in literatura

Bruno Bettelheim, 2002: *Rabe čudežnega: o pomenu pravljic*. 2. Natis. Ljubljana: Studia humanitatis (Studia humanitatis).

Čudežnost besed: bibliopreventiva: zbornik ob mednarodni konferenci o biblioterapiji. 2010. Uredila: S. Burkeljca. Domžale: Občina.

Rachel N. Remen, 2004: *Zgodbe ob kuhinjski mizi*. Nova Gorica: Eno.

Janez Rugelj, 2000: *Pot samouresničevanja*. Ljubljana: samozaložba.

Marijan Špoljar, 2005: Biblioterapija – učenje za življenje. *Kako naj šola razvija branje in širšo pismenost: zbornik bralnega društva Slovenije*. Ljubljana: Zavod republike Slovenije za šolstvo, str. 113–124.

Irena Štaudohar, 2012: Kaj bere premier? Knjigo v glavo. *Delo*, 29. 12. 2012, Sobotna priloga, str. 18–19.

Nika Vistoropski, 2009: Najgloblje nas pogojuje zamolčano: Alenka Rebula, filozofinja in pisateljica. *Ona*, št. 47, leto 11, str. 10–14.

Vlasta Zabukovec, V. Resman, Maja Furlan. 2007: Bibliosvetovanje (biblioterapija) v šoli. *Pedagoška obzorja*, let. 22. št. 3/4, str. 63–77.

http://sl.wikipedia.org/wiki/Alenka_Rebula_Tuta, citirano: 12. 6. 2013.

OKO BESEDE 2013

XVIII. SREČANJE SLOVENSКИH MLADINSКИH PISATELJEV OKO BESEDE 2013

Med 26. in 28. septembrom 2013 je v Murski Soboti potekalo 18. Oko besede, osrednje strokovno in družabno srečanje ustvarjalcev slovenske mladinske književnosti, torej pisateljev, izdajateljev, premišljevalcev, razlagalcev, promotorjev in posredovalcev mladinske književnosti.

Srečanje, ki ga je Feri Lainšček poimenoval Oko besede, na pobudo založbe Franc-Franc (poosebljata jo Feri Lainšček in Franci Just) obstaja že od leta 1995, leto kasneje se mu je kot sooblikovalka strokovnih vsebin pridružila revija *Otrok in knjiga*, leta 1997 pa se je obema kot pokrovitelj nad novoustanovljeno večernico, nagrado za najboljše izvirno slovensko mladinsko literarno nagrado minulega leta, pridružilo še Časopisno-založniško podjetje Večer. Podelitev večernice je tako postala stalnica srečanj, druge stalne vsebine so še obiski pisateljev na pomurskih osnovnih in srednjih šolah, simpozij, ki ga vsako leto pripravi revija *Otrok in knjiga*, razstave v minulem letu izdanih slovenskih mladinskih literarnih del,

ki jih pripravlja Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota, ter literarno-kulturna popotovanja, ki nudijo priložnost za spoznavanje kulturnih in naravnih znamenitosti Pomurja.

Vsako srečanje postreže tudi s kakšno novo vsebino, umeščeno v spremljevalni program. Letošnje je ponudilo predavanje dr. Aksinje Kermauner o razvijanju bralne pismenosti slepih in slabovidnih, predstavitev projektov »Murska Sobota nekoč in danes«, »Slovenska pisateljska pot«, »Literarni park Polana«, »Miško Kranjec – 30 let po« ter pogovor z nominiranci za večernico 2013. Letošnja ekskurzija je udeležence vodila po poteh pisatelja Miška Kranjca.

Podelitev večernice je bila v četrtek, 26. septembra, ob 12. uri v Gledališču Park v Murski Soboti. Prireditelj je že tradicionalno povezovala Norma Bale. **Večernico** je prejel **Peter Svetina** za knjigo *Ropotarna*. Utemeljitev žirije za nagrado in ponatisi *Večerovih* intervjujev z nominiranci za večernico (Peter Svetina, Barbara Simonitti, Mate Dolenc, Andrej Rozman Roza in Nataša Konc Lorenzutti) so objavljeni v reviji *Otrok in knjiga* številka 87.

V dneh pred podelitvijo večernice so letos prvič pogovore z nominiranci pripravili tudi v Mestni knjižarni v Mariboru. Vodila jih je novinarka Simona Kopinšek, predvajani pa so bili tudi v oddajah Besede na vrtljaku Radia Maribor. Pogovori so dostopni na naslednjih spletnih naslovih:

<http://www.rtvsllo.si/rtvmb/arhiv/172>

17. 9. 2013 – Kakšno drevo zraste iz mačka

24. 9. 2013 – Ropotarna

1. 10. 2013 – Močvirniki

8. 10. 2013 – Čofli

Simpozij je potekal v petek, 27. septembra, popoldne v Kulturnem domu v Veliki Polani, rojstnem kraju Miška Kranjca.

Simpozij »TEMATIZIRANJE REVŠČINE V SLOVENSKI MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI«

Prof. Darka Tancer-Kajnih, urednica revije *Otrok in knjiga*, je za simpozij skupaj s sodelavci pripravila naslednja izhodišča in vprašanja:

Slovenska družbena situacija se je v zadnjih nekaj letih izjemno spremenila. Naš svet je (spet) razpadel na svet bogatih, privilegiranih ter svet prikrajšanih, depriviliranih, celo revnih. Zdi se, da je prepad med obema vsako leto večji in da se posledično poglobljajo številni družbeni problemi, ki močno zaznamujejo tudi življenje otrok in mladostnikov.

- Ali sodobna, posebej slovenska mladinska književnost odslkava to izrazito družbeno razslojevanje in njegove posledice?
- Kakšne poglede, alternative, odgovore ponuja?
- Kakšna je literarna oziroma umetniška vrednost tovrstne izvirne in v slovenščino prevedene literature?
- Kakšen je odziv mladih bralcev, knjižničarjev, učiteljev na tovrstno literaturo?
- Kako je danes z recepcijo starejših, kanonskih besedil mladinske književnosti, ki upovedujejo revščino?

Z referati so sodelovali: dr. Dragica Haramija, redna profesorica za področje mladinske književnosti na Pedagoški in Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, dr. Blanka Bošnjak, docentka slovenske književnosti na Filozofski fakulteti Uni-

verze v Mariboru, mag. Tilka Jamnik, promotorka branja, predsednica Slovenske sekcije IBBY in podpredsednica Društva Bralna značka Slovenije – ZPMS, dr. Gaja Kos, literarna kritičarka, urednica in raziskovalka mladinske književnosti, Slavko Pregl, pisatelj, dobitnik številnih literarnih nagrad in priznanj, največ za mladinsko književnost, in mag. Anja Štefan, pisateljica, pravljíčarka, raziskovalka. Povabilu na simpozij sta se s prispevkoma prijazno odzvali še Anita Ogulin, dolgoletna sekretarka na Zvezi prijateljev mladine in gonilna sila projekta Botrstvo, ki je bila »zaradi svoje nesebične, požrtvovalne in srčne predanosti najrevnejšim otrokom« v letih 2009 in 2012 izbrana za častno Slovenko *Nedeljskega dnevnika*, in Neža Prah, novinarka TV Slovenija (izobraževalna oddaja za mlade Infodrom), ki je bila slovenska ambasadorica v evropskem letu boja proti revščini (2010) in je za svoje poročanje o revščini bila nagrajena, leta 2012 pa je bila tudi med nagrajenci literarnega festivala Urška.

Objavljamo vse pisno oddane prispevke, članka Dragice Haramija in Blanke Bošnjak smo uvrstili v rubriko Razprave-članki.

SYMPOSIUM "THEMATIZATION OF POVERTY IN THE SLOVENE CHILDREN'S LITERATURE"

Professor Darka Tancer-Kajnih, editor of the journal *Children and Books*, traditional organizer of symposiums at the Slovene children's authors meetings *Oko besede*, prepared the following starting-point questions together with co-editors of the journal for this year's symposium: The Slovene social situation was subject to great changes in the last few years. Our world (again) fell apart into the world of the rich and privileged on the one hand, and into the world of the deprived, deprived, even poor on the other hand. It seems that the gulf between the two groups is only getting wider, and that consequently many social problems, strongly marking the lives of children and teenagers, are getting deeper too. At the symposium "Thematization

of poverty in the Slovene children's literature" answers to the following questions will be sought:

- Does the contemporary, especially Slovene children's literature, reflect this distinct social stratification and its consequences?
- What are the views, alternatives and answers it offers?
- What is the literary and artistic value of this kind of original literature, and also of literature, translated into Slovene language?
- What is the response on the part of young readers, librarians and teachers to this kind of literature?
- What about the contemporary reception of older, canonical texts of children's literature that thematize poverty?

The following participants contributed texts with personal experience and findings relating to the above questions:

- Dr. Blanka Bošnjak, Assistant Professor of Slovene literature at the Faculty Arts within the University of Maribor
- Dr. Dragica Haramija, Professor of children's literature at the Pedagogical Faculty and the faculty of Arts within the University of Maribor
- Tilka Jamnik, M.A., promoter of reading, president of the Slovene IBBY Section and vice-president of the Reading Badge of Slovenia Association
- Dr. Gaja Kos, literary critic, researcher of children's literature, translator and editor at the MIŠ publishing house
- Slavko Pregl, writer, winner of several literary awards, mostly for children's literature
- Anja Štefan, M.A., writer, storyteller, researcher
- Reflections on the topic of poverty in children's literature were also confronted with direct practical experience, contributed by:
- Anita Ogulin, yearlong secretary of the Association of Friends of the Young and driving force of the project Sponsorship and
- Neža Prah, journalist, Slovene ambassador in the European Year (2010) of Struggle against Poverty.

Darka Tancer Kajnih

Blanka Bošnjak

Slavko Pregl

Borut Gombač

Darja Lavrenčič Vrabec

Nataša Kone Lorenzutti

Tilka Jamnik

Peter Svetina

Ivan Ferbežer

Neža Prah

Aksinja Kermauner

Grega Hribar

Tilka Jamnik

**KATERE MLADINSKE KNJIGE
S TEMO REVŠČINA
BI SVETOVALA V BRANJE**

Prispevek je nastal ob pregledu kakovostnejše slovenske in prevodne mladinske književnosti, kakor je sodobnim (mladim) bralcem predstavljena v *Priročnikih za branje kakovostnih knjig*, ki jih pripravlja MKL, Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo in so dostopni tudi na <http://www.mklj.si/index.php/component/k2/item/451-arhiv-prirocnikov>. Precej misli in predlogov je prispevala tudi mag. Darja Lavrenčič Vrabec, vodja MKL, Pionirske, za kar se ji iskreno zahvaljujem. Prispevek se loteva le proze, ne pa tudi poezije in dramatike.

Katera literarna dela z vsebinskim geslom »revščina« torej najdemo ta hip v *Priročnikih za branje kakovostnih mladinskih knjig* (pred leti so bili to priporočilni seznami mladinskih knjig po temah, zvrsteh in žanrih) iz zadnjih let? To so ljudske pravljice in njihove predelave; dela starejših avtorjev; dela sodobnih avtorjev, ki obravnavajo revščino v preteklosti; dela sodobnih avtorjev, ki obravnavajo pojave revščine v sedanjosti. Nekatera od teh so sprejeta med kánonska besedila v učnem načrtu slovenske osnovne šole.

Prispevek nikakor ni poglobljena analiza, pač pa le predstavitev predvsem tistih del, ki bi jih želela priporočiti mladim bralcem za branje v debatnih krožkih, za pogovore o knjigah, za obšolsko, prostočasno in prostovoljno branje (tudi za bralno značko), ki bi torej mladim bralcem razkrivala razsežnosti revščine (materialne, duhovne ...). Tudi slovenska mladina se danes v realnosti sooča s pojavi revščine. Je morda razlika v tem, kako sodobna slovenska in kako prevodna mladinska književnost obravnavata pojave revščine? Zdi se, da ni razlik v obravnavi, je pa res, da prevodna mladinska književnost pogumneje obravnava revščino v vseh njenih pojavnostih. Kot da je v slovenski mladinski književnosti revščina še vedno do neke mere tabu tema.

Kakšen drug mentor branja bi iz istega bralnega gradiva lahko izbral druge knjige. Zato tudi z veseljem pričakujem pripombe na svoj izbor: predlogi bodo morda še večji bralni izziv, morda bodo motivirali za branje druge bralce, morda ...

1 Starejša slovenska mladinska književnost

1.1 V slovenskih ljudskih pravljicah je revščina vsekakor pogosta tema. Letos je izšlo deset pravljic v zbirki *Biserna Čebelica 2013* (Mladinska knjiga) in med njimi jih je vsaj šest, v katerih revščina tako ali drugače določa dogajanje. V pripovedi *Topli potok* gre Janko v gozd po dračje, da bi zakuril ob potoku, v katerem mati tudi pozimi pere perilo. V rezijanski pravljici *Dvanajst ujev* ima mati dvanajst otrok, ki so bosí in lačni, zato se odpravi k dvanajstim ujevem, da bi ji pomagali. Ta pravljica nas obenem opozarja, da je bogat tisti, ki živi v skladu z naravo, z dvanajstimi meseci v letu.

V češki ljudski pravljici *Lonček, kuhaj!* dobi revna deklica v zahvalo za dobroto čudežni lonček, v zgodbi Bena Župančiča *Deček Jarbol* pa se deček – najbrž zaradi revščine – udinja na ladji in se pred hudobnim kuharjem zateče na vrh jarbola. In če nadaljujemo s pregledom, opazimo, da so v dveh pravljicah poudarjene vrednote, ki so žive v skromnejših življenjskih razmerah: v koroški pripovedki *Hvaležni medved* je skromna (najbrž ne ravno bogata) žena tudi dobra, saj medvedu izdere iz šape trn. V armenski pravljici *Zlata vrtnica* pa princ šele med najrevnejšimi najde modreca, ki mu zna pojasniti, zakaj rožni grm skrrije zlate cvetove, kadar jih princ želi utrgati.

Ob tem naj poudarim, da je glede dostopnosti mladim bralcem imenitno, da nekatere izbrane slovenske ljudske pravljice izhajajo tudi v zbirki Velike slikanice, npr. *Hudičeva volna* (Mladinska knjiga, 2011) in *Od lintverna* (Mladinska knjiga, 2012), obe v priredbi Anje Štefan in z ilustracijami Zvonka Čoha. V obeh pravljicah se mladeniča odpravita zdoma. V prvi fant odide na zahtevo mačehe, a ker je plemenit in dober, je nagrajen; v drugi odide sam od sebe: »V taki revščini in tako slabo živiva. Kaj, ko bi šel po svet, za kakšnim delom in za srečo – nekaj bi se že našlo zame, da bi na starost malo bolje živela.«

1.2 Revščina je pogosta tema tudi v **sodobnih avtorskih priredbah slovenskih ljudskih pravljic**. Naj omenim samo nekaj najbolj kakovostnih – in kot nalašč – vse izhajajo iz Pomurja: *Ajda in Sam* Jasne Branke Staman z ilustracijami Kristine Krhin (Ajda, IBO Gomboc, 2009), *Škratec* Jasne Branke Staman z ilustracijami Antona Buzetija (Ajda, IBO Gomboc, 2007), *O petelinu Cekinu* Saše Pergar (Ajda, IBO Gomboc, 2008) in *Ignacija in njen angel* Ferija Lainščka (Prešernova družba, 2002). Vse te pravljice sporočajo, da nikakor ni pomembno le bogastvo in da so poleg materialne še različne oblike duhovne revščine, oz. poudarjajo vrednote, ki jih je najti pri revnejših ljudeh morda celo pogostejše kot pri premožnejših.

1.3 Med deli starejših slovenskih avtorjev na temo revščine – zaradi ponatisov in novih izdaj – izstopajo: pravljica Frana Levstika *Kdo je napravil Vidku srajčico*, *Solzice* Prežihovega Voranca in še posebej črtica *Levi devžej* v slikaniški izdaji z ilustracijami Jelke Reichman, *Grivarjevi otroci*, *Pastirci* ter *Lukec in njegov škorec* Franceta Bevka, *Moje življenje* Ivana Cankarja idr. Omenjam le tista dela, ki so vsa tudi šolska kánonska besedila in tako večkrat prisotna v *Priročnikih za branje kakovostnih knjig*. Ob tem naj izpostavim še zgodbo Miška Kranjca *Kost*, ki je z ilustracijami Sava Sovreta izšla le enkrat v zbirki Čebelica (1982). Nanjo me je posebej opozarila Darja Lavrenčič Vrabec; ne le zato, ker je pisatelj Prekmurec in se Oko besede dogaja v Prekmurju, ampak predvsem zaradi izjemne prepričljivi-

vosti »povestice iz prelepih krajev, ki jim pravimo Slovenske gorice, /.../« kjer pa »pozimi /.../ ostane tudi revščina. /.../ Toda otroci zanašajo revščino v šolo. Naj še tako molče o njej, pa vendar povsod udarja na dan, prej ali kasneje, ne da bi učitelj vedel, kaj z njo početi.« Po božiču bogati otrok prinese v razred kost, ki jo potem revni otroci skrivaj med poukom eden za drugim glodajo. Tedaj šele se učiteljica zave, kako težko živijo nekateri njeni učenci:

»Zazdelo se ji je, da bi morala razlagati o nečem čisto drugem, kakor je razlagala doslej: o svetu, o revščini, o bogatih in revežih, o nečem novem ... Ona pa je morala obravnavati predpisano stvarino.«

S svojim pretresljivim sporočilom je zgodba še kako aktualna za sodobni čas.

V nekdanje revne čase sega tudi sodobno delo Darinke Kozinc *Pravili so jim Aleksandrinke* (Educa, Melior, 2008). Govori o slovenskih ženskah (Primorkah), ki so od druge polovice 19. stoletja pa nekako do druge svetovne vojne zaradi revščine in preživljanja svojih družin odhajale v Egipt, zlasti v Aleksandrijo. Ob začetku druge svetovne vojne je bilo v Egiptu okoli 7000 aleksandrink.

2 Sodobna slovenska mladinska književnost

Naša sodobna mladinska književnost se v primerjavi s tujo mladinsko književnostjo pravzaprav zelo malo odziva na pojave revščine. Na tem mestu naj omenim le dela Janje Vidmar, naše najbolj družbeno angažirane pisateljice; revščina je prisotna vsaj v treh njenih delih: *Princeska z napako* (DZS, 1998), *Pleme* (Miš, 2009) in *Kebarie* (Miš, 2010). Tudi v mladinskem romanu Dese Muck *Lažniva Suzi* (Mladinska knjiga, 1997) je nakazano revno socialno okolje, iz katerega izhaja glavna književna oseba, njeno laganje je pravzaprav pogojeno tudi z njim. Desa Muck se dotakne revščine tudi v delu *Anica in velika skrivnost* (Mladinska knjiga, 2004): Anica se namreč sprašuje, zakaj Božiček revnim otrokom prinese manj kot bogatim. Spozna skrivnost božiča, ko skupaj z Jakobom skrivaj obdarujeta revno sošolko Marico in jo neizmerno razveselita. Anica zdaj ve,

»zakaj Božiček ne obdaruje vseh otrok enako. /.../ To stori zaradi nas, drugih, ki imamo vsega dovolj. Da to opazimo. Pa tudi zato, da nam je žal tistih, ki imajo manj od nas, in jim želimo pomagati. Božiček bi samo rad, da bi bili vsi ljudje na svetu dobri.« (Str. 60–61)

Na podoben način se loti revščine Zdravko Duša v zgodbi *Kje so doma dobri možje* (Mladinska knjiga, 2008):

»Deklica Marina in njena mama živita skromno, kar malce odmaknjeno življenje sredi velikega mesta. Decembrskemu nakupovalnemu blišču je vzporedna resničnost novice o revščini, odpuščenih delavcih, ljudeh brez stanovanj, osamljenosti, ki se je Marina zave predvsem kot otrok odsotnega očeta, priseljenca. Znotraj tega prazničnega dogajanja ostaja Marina tako ves čas na njegovem robu: celo Miklavž, Božiček in dedek Mraz se ji nehotе razkrivajo kot običajni ljudje z lastnimi problemi. Marina hrepeni po drugačnih vrednotah, še posebej po starševski bližini, ki ji sredi razkričanega potrošništva, ostaja nedosegljiva.«

Tako beremo v zapisu *Pogled na drugo stran* v Priročniku za branje kakovostnih mladinskih knjig 2009.

Vsekakor velja opozoriti tudi na kratko besedilo Marka Simčiča *Čarobni kombi* (Mladinska knjiga, 2003) z ilustracijami Matjaža Schmidta. Nekoč je živel majhen

kombi, ki je neznansko užival v poslušanju zgodbic turistov, ki sta jih prevažala po mestu s starim šoferjem. Toda šofer je umrl, stari kombi pa se je znašel na smetišču. Tam ga je odkril majhen deček iz revne družine, ki ga je obnovil in potem sta on in njegov očka prevažala turiste po mestu. In kombi je spet poslušal zgodbe z vseh koncev sveta. Zgodbica je izšla v drobni knjižici v zbirki Čebelica že pred desetimi leti.

Predlani pa je v zbirki Velike slikanice (Mladinska knjiga, 2011) izšla slikanica Neli Kodrič *Ali te lahko objamem močno* z ilustracijami Damijana Stepančiča. V mesto, kjer živijo čisto običajni ljudje, pride skrivnostni človek, reven berač. S svojo nenavadnostjo takoj vzbudi pozornost odraslih in otrok, ki se spravljajo nadenj, vse dokler se ne zgodi nekaj nepričakovanega: neznanec namreč prosi nepridiprava, ali ga lahko močno objame, kar za vedno spremeni mesto in ljudi v njem. Pripoved, ki spominja tudi na Jezusovo pojavo in poslanstvo, opozarja predvsem na duhovno revščino prebivalcev tega mesta, a seveda ne samo njihovo. In na koncu beračevo ogrinjalo zažari podobno kot Ajdino ogrinjalo v priredbi prekmurske pravljice *Ajda in Sam*.

3 Prevodna mladinska književnost

3.1 Starejša prevodna mladinska književnost

Med prevodnimi tujimi literarnimi deli, ki obravnavajo revščino, so pri nas med kánonska besedila uvrščena vsaj naslednja: češka ljudska pravljica *Lonček, kuhaj!*, Andersenova pravljica *Deklica z vžigalicami*, *Oliver Twist* Charlesa Dickensa, zagotovo tudi klasični otroški roman Ericha Kästnerja *Pikica in Tonček*, ki je doživel prevode v številne tuje jezike, tudi dramatizacije in filmske upodobitve, predlani (2011) pa smo dobili tudi slovenski prevod odlične predelave v strip, ki je v zapisu *Algoritem arene* v Priročniku za branje kakovostnih mladinskih knjig 2012 predstavljen takole:

»Čeprav je bil Kästnerjev roman o kapitalističnem svetu objavljen že leta 1931, pa je obdelana problematika v današnji Sloveniji bolj aktualna kot kdajkoli. Zaposleni ali brezbrizni starši /.../, osamljeni otroci, prepuščeni varuškam ali cesti, brezposelnost, težko dostopno zdravstvo ter nasilje med mladimi so teme, ki jih spremljamo v našem vsakdanu ...«

3.2 Sodobna prevodna mladinska književnost

Iz sodobne tuje mladinske književnosti imamo v slovenščino prevedenih precej kakovostnih del na temo revščine, ki jo obravnavajo v njenih različnih pojavnostih, v različnih dogajalnih krajih in različnih časih. Obenem pa opozarjajo na vrsto temeljnih vrednot, npr. prijateljstvo, sočutje, medsebojno pomoč, pogum, vztrajnost idr. To so besedila različnih zvrsti in žanrov, omenjam le nekaj kakovostnih.

3.2.1 Fantastične pripovedi

Zgodba z naslovom *Dediščina po stricu Rin-Tin-Taju* (Didakta, 2008), prva v nanizanki *Samson & Roberto* Ingvarja Ambjørnsena, je izjemno duhovita, humorna in poučna, prav za današnji čas, saj sporoča, da je revščina lahko izziv in da se

v materialnem pomanjkanju lahko izkažejo druge vrednote. Ob igrivih prigodah ob obnovi podedovanega penziona mimogrede odstira in razlaga družbeno pomembna vprašanja in na videz zapletene pojme, kot je npr. socialna razslojenost.

Roald Dahl v fantastični zgodbi *Čarli in tovarna čokolade* (Mladinska knjiga, 2009) pripoveduje, kako siromašni Čarli obišče tovarno čokolade gospoda Wonke skupaj s skupino otrok, ki so razvajeni in slabo vzgojeni. Nagrado dobi Čarli, najbolj nepokvarjen otrok, in njegova družina se tako reši revščine. Kot v pravljicah je dobro nagrajeno in zlo kaznovano.

3.2.2 Realistične zgodbe, problemski romani

Realistične zgodbe, problemski romani slovenskim (mladim) bralcem osvetljujejo revščino z različnih zornih kotov. V mladinskem romanu Delphine de Vigan *No in jaz* (Mladinska knjiga, 2012) bistra deklica Lou živi ob odtujenih starših, proste popoldneve preživlja na železniški postaji, kjer sreča brezdomko No. O njej napiše seminarsko nalogo, spoprijateljita se in Lou prepriča starše, da jo sprejmejo v družino. Toda revščina vseh oblik je pustila na No tolikšne posledice, da morda ni več zmožna vrnitve v normalnejše življenje.

Brezdomstvo je praviloma povezano z revščino. Podobno namreč tudi Link, glavni junak v romanu *Na hladnem* Roberta Swindellsa (Mladinska knjiga, 1998), zaradi neurejenih družinskih razmer ostane brez doma. Pustiti mora tudi šolo in tako se odpravi v London, kjer naj bi po njegovem neizsolani lažje našli delo, toda žal je kmalu prisiljen beračiti.

Izguba družine in življenje na ulici mladostnike pogosto privedeta do mamil, odvisnosti, nasilja in revščine v vseh oblikah. Med tovrstnimi mladinskimi romani naj omenim delo Margaret Clark *Na novi poti: dnevnik otroka s ceste* (Mladinska knjiga, 1999) in roman *Džank* Melvina Burgessa (Obzorja, 1998) – pravzaprav večino Burgessovih del in tudi drugih prevedenih mladinskih romanov s to tematiko.

Čisto drugačno brezdomstvo pa spoznamo v romanu Maureen Bayless *Pleši z življenjem* (Miš, 2006). V njem mati in hči skupaj živita življenje buskerjev in si kruh služita z igranjem po cestah. Po mamini smrti pa dekle živi v očetovi družini, katere življenjsko vodilo je pravo nasprotje življenjske filozofije buskerjev, ki je 'ples z življenjem', kar pomeni, da je smisel bivanja v spontanem prepuščanju toku, ki te ponese daleč od enoličnosti povprečja in prilagajanja drugim. Bralcu se zastavlja vprašanje, kje je več revščine, v materialno skromnem bohemsko-kleteškem življenju ali v na videz udobnem svetu, ki se zgublja v materialnih dobrinah.

Vprašanja, ali denar osrečuje, tudi če si z njim lahko izpolniš neverjetne materialne želje, se na duhovit način loteva roman Corien Botman *Prinčevsko življenje* (Miš, 2009). Ob vprašanju, kaj narediti z nepričakovanim, velikanskim denarnim dobitkom, se izkaže, da kljub obilici denarja in bogatim darilom marsikaj ni 'ta pravo', mdr. tudi šale niso prav smešne.

Sveta odraslih, različno situiranih, od revnejših pa do bogatih, se dotakne tudi mladostniški roman Ive Procházkove *Goli* (Mladinska knjiga, 2011). V njem se prepletajo zgodbe petih najstnikov, ki se deloma skupaj, predvsem pa vsak zase spopadajo z osnovnimi bivanjskimi vprašanji in izgrajevanjem lastne samopodobe, ki jo zahteva integracija v družbeno razslojeno okolje.

Duhovna revščina odraslih, še posebej če gre za dobro situirane ljudi, je lahko naravnost grozljiva. To sporoča npr. knjiga Johna Boyna *Osupljiva zgodba Barna-*

byja Brocketa (Miš, 2013), v kateri sta starša tipična primerka duhovne revščine, nezmožna sprejemati drugačnega otroka, enako tudi vse družine nenavadnih posameznikov, s katerimi se srečuje BB na svoji osupljivi poti.

Roman Roberta Swindellsa *Sramota* (Mladinska knjiga, 2000) prikazuje spet drugačno plat revščine odraslih, drug zorni kot, namreč revno življenje družine v sekti. Toda še hujša je njihova duhovna revščina – v kleti v skrajni bedi skrivajo svojega drugačnega, nič krivega otroka, ki ga imenujejo Sramota.

Prevodna mladinska književnost pa prinaša slovenskim mladim bralcem tudi zgodbe iz revnih okolij v bolj oddaljenih koncih sveta. Tako npr. je simbolična pripoved Michela Brulēja *Deček, ki je želel spati* (Vale-Novak, 2007) predvsem ne-olepšan prikaz sodobne brazilske družbe. Dvanajstletnemu Ninu iz Ria de Janeira po materini smrti ne preostane nič drugega kakor prosjačenje na ulici. V notranjih monologih spremljamo dečkov boj za lastno preživetje: ponižujočo revščino in pomanjkanje, izkoriščanje in izdajstvo odraslih, brezbriznost in moralno pokvarjenost bogatih, predvsem pa nasilnost in individualizem vlemesta. V dečkovih blodnjah z Jezusom pripoved morda malo 'spominja' na Andersenovo *Deklico z vžigalicami*, ki v soju gorečih vžigalic zagleda svojo pokojno babico.

Henning Mankell v romanu *Skrivnost ognja* (Učila International, 2004) bralcem približa oddaljeni revni afriški svet z njegovimi posebnostmi in težavami. Sofia je v napadu razbojnikov izgubila del družine, med nedolžno otroško igro pa sestro in obe nogi. Toda ta roman je pozitivno naravnani, saj se za razliko od brazilskega Nina mlada junakinja kljub revščini in številnim nesrečam vendarle prebija k boljšemu življenju.

Podrobnosti iz življenja v podsaharski Afriki upodablja tudi Allan Stratton v pretresljivem romanu *Chandine skrivnosti* (Miš, 2006), v katerem se najstnica bori za to, da bi rešila ljudi, ki jih ima rada. Gre za ganljivo zgodbo o revščini in pogumu, o življenju z resnico, ki jo predstavlja grozljivo ravnanje z žrtvami aidsa.

Prevodna mladinska književnost ne prinaša le zemljepisno, ampak tudi časovno oddaljene svetove revščine. V zgodovinskem romanu *Berlinski zid: Vzhodni Berlin leta 1989* (Ark, 2012) Vanne Vannuccini se trinajstletnici Lene in Anne poučita, kako so živeli otroci v Vzhodnem Berlinu pred padcem zidu. Zgodba s pomočjo ilustracij prikaže vsakdanje – pogosto tudi siromašno – življenje v nekdanji NDR.

Vojna vedno povzroča krute razmere, v katerih se človek bori za golo preživetje. Problemski roman Elizabeth Laird *Košček zemlje* (Grlica, 2005) na izviren način ubesedi dokaj pogosto obdelano temo palestinsko-izraelskih spopadov, in sicer z zgodbo o skupini najstnikov, revnih in lačnih, toda pogumnih, ki jim uspe v nemogočih razmerah pridobiti košček zemlje za igranje nogometa.

Tudi roman Johna Boyna *Deček v črtasti pižami* (Miš, 2007) ne upoveduje le svojkega poguma dveh dečkov v času druge svetovne vojne, devetletnega sina upravitelja taborišča v Auschwitzu in židovskega dečka z druge strani ograje. Simbolna zgodba je tudi opomin duhovni revščini človeštva, ki nenehno povzroča nove vojne.

V sodobnem svetu vojn in vojnih beguncev je veliko revščine. Dotakne se je tudi slikanica Patxi Zubizarreta *Usoa, prišla si kot ptica = Usoa, illegaste por el aire* (Malinc, 2012), simbolična pripoved o afriški deklici, revni posvojenki. Večkulturnost je poudarjena s tem, da je besedilo v slikanici natisnjeno v slovenščini in v izvirnem jeziku, njena posebnost pa je tudi ta, da je slikanica izdelana za dislektike.

Čeprav bi med prevodnimi mladinskimi knjigami veljalo opozoriti še na marsikatero, naj sklenem z omembo naslovniško odprte pripovedi Agnès de Lestrade *Dežela Velike tovarne besed* (Kres, 2009). V svetu, kjer je Beseda ustoličena kot najvišja vrednota dane stvarnosti, je le-ta rezervirana za premožnejše, moč besede pogojuje moč denarja, Besedo je treba kupiti, revnim torej naj ne bi bila dostopna. Toda slikanica na koncu »izpostavi polno in pravo vrednost komunikacije /.../ zunajslikaniškega sveta, ki ji družbena razslojenost ne more do živega: prožnost, gnetljivost, predvsem pa neomejena razpoložljivost besed posameznika oblikuje in vedno znova osvobaja.« (Kristina Picco, *Otrok in knjiga*, 2010, št. 77, str. 114–115). S tem poklonom Besedi in (mladinski) književnosti naj končam ... z besedo, ki je zadnja tudi v omenjeni slikanici: »Še!«

Viri

Slovenska mladinska književnost

France Bevk, 2011: *Grivarjevi otroci; Pastirci*. Spr. beseda Stanko Kotnik. Ljubljana: Mladinska knjiga. 182 str.

France Bevk, 2012: *Lukec in njegov škorec*: roman za otroke. Ilustr. Ančka Gošnik Godec. Spr. besedilo Simona Pulko. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Domače branje Knjiga pred nosom), 111 str.

Ivan Cankar, 2012: *Moje življenje*. Spr. beseda France Dobrovoljc. Ljubljana: Mladinska knjiga. 142 str.

Zdravko Duša, 2008: *Kje so doma dobri možje*. Ilustr. Peter Škerl. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Knjižnica Čebelica; 422), 16 str.

Dvanajst ujevcev: rezijanska ljudska pravljica. Ilustr. Ančka Gošnik Godec. Zapis. in prir. Milko Matičetov. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2013. (Biserna Čebelica), 15 str.

Hudičeva volna: slovenska ljudska pravljica. Ilustr. Zvonko Čoh. Prir. Anja Štefan. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011. (Velike slikanice), 23 str.

Neli Kodrič, 2011: *Ali te lahko objamem močno?* Ilustr. Damijan Stepančič. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Velike slikanice), 31 str.

Darinka Kozinc, 2008: *Pravili so jim Aleksandrinke*. Ilustr. Anna Törrönen. Spr. beseda Dorica Makuc. Nova Gorica: Educa, Melior 27 str.

Miško Kranjec, 1982: *Kost*. Ilustr. Savo Sovre. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Čebelica, 249), 16 str.

Feri Lainšček, 2002: *Ignacija in njen angel*. Ilustr. Igor Ribič. Ljubljana: Prešernova družba. (Mislice), 26 str.

Fran Levstik, 2011: *Kdo je napravil Vidku srajčico*. Ilustr. Roža Piščanec. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Velike slikanice), 18 str.

Desa Muck, 1997: *Lažniva Suzi*. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Knjigožer), 133 str.

Desa Muck, 2004: *Anica in velika skrivnost*. Ilustr. Ana Košir. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Anica), 64 str.

Od lintverna: slovenska ljudska pravljica. Ilustr. Zvonko Čoh. Prir. Anja Štefan. Povedal Anton Dremelj. Posnel Milko Matičetov. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2012. (Velike slikanice), 23 str.

Saša Pergar, 2008: *O petelinu Cekinu*. Ilustr. Anton Buzeti. Prir. Saša Pergar. Murska Sobota: Ajda, IBO Gomboc. (Iz zibelke), 30 str.

Voranc Prežihov, 2003: *Levi devžej*. Ilustr. Jelka Reichman. Ljubljana: Prešernova družba. 26 str.

Voranc Prežihov, 2010: *Solzice*. Spr. beseda Jože Koruza. Ljubljana: Mladinska knjiga. 108 str.

Marko Simčič, 2003: *Čarobni kombi*. Ilustr. Matjaž Schmidt. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Knjižnica Čebelica; 403), 16 str.

Jasna Branka Staman, 2009: *Ajda in Sam*. Ilustr. Kristina Krhin. Murska Sobota: Ajda, IBO Gomboc. (Modri planet), 25 str.

Jasna Branka Staman, 2007: *Škratec*. Ilustr. Anton Buzeti. Po ustnih virih iz Prlekije nap. Branka Jasna Staman. Pesmici nap. Peter Andrej. Murska Sobota: Ajda, IBO Gomboc. (Iz zibelke), 28 str.

Topli potok: slovenska ljudska pripoved. Ilustr. Ive Šubic. Prir. Erna Starovasnik. Ljubljana: Mladinka knjiga, 2013. (Biserna Čebelica), 15 str.

Janja Vidmar, 2010: *Kebarie*. Ilustr. Damijan Stepančič. Dob pri Domžalah: Miš. (Prva zorenja), 145 str.

Janja Vidmar, 2009: *Pleme*. Dob pri Domžalah: Miš. (Bisernice), 222 str.

Janja Vidmar, 1998: *Princeska z napako*. Ljubljana: DZS. (Dober dan, roman!), 211 str.

Prevedena mladinska književnost

Ingvar Ambjornsen, 2008: *Samson & Roberto. 1, Dediščina po stricu Rin-Tin-Taju*. Prev. Marija Zlatnar Moe. Ilustr. Per Dybvig. Radovljica: Didakta. 86 str.

Hans Christian Andersen, 2002: *Deklica z vžigalicami*. Prev. Rudolf Kresal. Ilustr. Petra Preželj. Ljubljana: Keleia. 52 str.

Maureen Bayless, 2006: *Pleši z življenjem*. Prev. Tanja Njivar. Dob pri Domžalah: Miš. (Zorenja), 215 str.

Corien Botman, 2009: *Prinčevsko življenje*. Prev. Katjuša Ručigaj. Dob pri Domžalah: Miš. (Zorenja), 215 str.

John Boyne, 2011: *Deček v črtasti pižami*: pripoved. Prev. Andrea Potočnik. Spr. beseda Danijel Vončina. Dob pri Domžalah: Miš. (Nekoč), 220 str.

John Boyne, 2013: *Osupljiva zgodba Barnabyja Brocketa*. Prev. Jure Potokar. Ilustr. Oliver Jeffers. Dob pri Domžalah: Miš. (Čiv), 269 str.

Michel Brulé, 2007: *Deček, ki je želel spati*. Prev. Radojka Vrančič. Ilustr. Ivan Milutchev. Ljubljana: Vale-Novak. 96 str.

Margaret Clark, 1999: *Na novi poti: dnevnik otroka s ceste*. Prev. Mateja Seliškar. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Odisej), 141 str.

Roald Dahl, 2009: *Čarli in tovarna čokolade*. Prev. Milan Dekleva. Ilustr. Quentin Blake. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Žepnice), 195 str.

Charles Dickens, 1976: *Oliver Twist*, 1. In 2. knjiga. Prev. Oton Župančič. Ilustr. Marijan Amaliotti. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Biseri).

Erich Kästner, 2008: *Pikica in Tonček*: roman za mladino. Prev. Mile Klopčič, Tadeja Petrovčič Jerina. Ilustr. Walter Trier. Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba. 116 str.

Isabel Kreitz, 2011: *Pikica in Tonček*. Prev. Maruša Mugerli Lavrenčič. Ilustr. Isabel Kreitz. Bibl. predh. Erich Kästner. Ljubljana: Mladinska knjiga. 100 str.

Elizabeth Laird, 2005: *Košček zemlje*. Prev. Karmen Vidmar. Ljubljana: Grlica. (Romani Grlica), 243 str.

Agnès de Lestrade, 2009: *Dežela Velike tovarne besed*. Prev. Ana Ambrož. Ilustr. Valeria Docampo. Ljubljana: Kres. 34 str.

Lonček, kuhaj!: češka ljudska. Prev. Fran Bradač. Ilustr. Dušan Klun. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007. (Knjižnica Čebelica; 418), 16 str.

Henning Mankell, 2004: *Skrivnost ognja*. Prev. Irena Madric. Tržič: Učila International. 171 str.

Iva Procházková, 2011: *Goli*. Prev. Irena Samide. Spr. beseda Bojan Dekleva. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Odisej), 292 str.

Allan Stratton, 2006: *Chandine skrivnosti*. Prev. Andrea Švab. Dob pri Domžalah: Miš. (Zorenja), 252 str.

Robert Swindells, 1998: *Na hladnem*. Prev. Jakob J. Kenda. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Knjigožer), 141 str.

Robert Swindells, 2000: *Sramota*. Prev. Jakob J. Kenda. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Odisej), 141 str.

Vanna Vannuccini, 2012: *Berlinski zid: Vzhodni Berlin leta 1989*. Prev. Teo Šinkovec. Ilustr. Alessandro Baronciani. Izola: Ark. (Zgodovinski roman za otroke; 6), 123 str.

Delphine de Vigan, 2012: *No in jaz*. Prev. Alenka Moder Saje. Spr. beseda Špela Razpotnik. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Odisej), 303 str.

Patxi Zubizarreta, 2012: *Usoa, prišla si kot ptica = Usoa, llegaste por el aire*. Prev. Barbara Pregelj. Ilustr. Elena Odriozola. Medvode: Malinc. 26 str.

Gaja Kos

PLOČNIK PROTI KAVČU ALI RABLJENO PROTI NOVEMU Revščina v mladinski književnosti s poudarkom na mladinski problemski prozi

Revščina se pojavlja tako v knjigah za najmlajše kot v romanih za mladostnike – predvsem v problemsko naravnanih, kjer so njeni prikazi po pričakovanjih precej bolj radikalni kot v slikanicah. Ni pa v mladinskih romanih prisotna zgolj materialna revščina, pač pa, celo pogosteje, tudi čustvena.

Revščina v (proznih) slikanicah

Najprej beseda o morda nekoliko nejasnem naslovu prispevka; ta seveda nakazuje različne stopnje revščine, kot se pojavljajo v domači in tuji (prevedeni) mladinski književnosti, in sicer od ekstremne revščine do večjega ali manjšega pomanjkanja. Revščina je sicer redkeje centralna tema mladinskih literarnih del

(to velja še posebej za izvirna slovenska dela), pogosto pa je v obliki vzroka ali posledice pomembno priključena kakšni drugi problemski temi.

Če se najprej za trenutek pomudim pri knjigah za najmlajše – v realističnih okvirih je revščina v slikanicah in ilustriranih knjigah relativno redko obravnavana (zato pa toliko pogosteje v pravljicnih oziroma fantazijskih okvirih), pri nas na primer v knjigah Branke Hubman *Zavržene igrčke*, Mojiceje Podgoršek *Tina in Tine*, Dese Muck *Anica in velika skrivnost*. V nobenem primeru ne gre za ekstremno revščino, konci teh besedil so pomirljivi oziroma kar srečni, sporočajo pa naslednje: tudi če si reven, si lahko srečen, revščine se ni treba oziroma se je ne sme sramovati, vsak pozoren posameznik, najsibo otrok ali odrasla oseba, lahko deprivilegiranemu pomaga po svojih močeh. Zanimiv in nekoliko bolj ekstremen primer je poetična slikanica baskovskega pisatelja Patxija Zubizarrete *Usoa, prišla si kot ptica*, v kateri je morala junakinja zaradi pomanjkanja, lakote in vojne zapustiti rodno deželo in celo lastno mamo; znašla se je v neznanem svetu, sama z napornimi vprašanji – se je njena mama odločila prav, je res morala ravnati tako, kot je? Toda tudi konec te zgodbe je pomirljiv.

Revščina v mladinski problemski prozi – tuji zgledi

Kot že omenjeno, je vzdušje lahko popolnoma drugačno v mladinski problemski prozi, ki zna biti mnogo bolj mračna in manj optimistična. Primer ekstremne revščine bomo na primer našli v kratkem romanu Michela Brûléja z naslovom *Deček, ki je želel spati*. Dogajanje je postavljeno v Rio de Janeiro, sprva v favelo, kjer dvanajstletni deček Nino živi z mamo, kasneje, po mamini smrti, pa na mestni ulici. Vse, kar protagonist premore, je kos lepenke, zato ni čudno, da razmišlja takole: »Zame bi bilo najbolje, da bi ves čas spal. /.../ Če bi bil mrtev, bi imel mir, nikoli več ne bi bil lačen.« (Brûlé 2007: 28) In takole: »Zame ni več nikjer prostora, niti na pokopališču. Sem manj kot nič.« (Brûlé 2007: 29) Rešitev? Pravzaprav je ni oziroma je skrčena v močan preživetveni nagon in neutemeljeno upanje na boljši jutri.

V oddaljen konec sveta je postavljena tudi zgodba romana *Skrivnost ognja* Henninga Mankella, in sicer v Mozambik, ki je zaradi dolge državljanske vojne ena najrevnejših dežel na svetu. Dvanajstletna Sofia, ki je ostala že brez očeta in rodne vasi in tudi veliko drugega nima, a se ne pritožuje, ostane potem, ko stopi na mino, še brez obeh nog in brez sestre. Avtor pred bralca postavi podobe hude revščine, ki pa niti ni največji problem protagonistke, in zaključí, da je trdna volja zmožna premagati vse in da revno prebivališče in skromen obrok sama po sebi nista najbolj strašna stvar. Kot ugotavlja doktor Raul v zvezi s Sofijino mamo, ki si po vseh nesrečah, ki so jo doletele, izbere še pijanca za očeta svojega novega otroka, je »/.../ najhujša stran revščine ta, da silí ljudi početi stvari, ki si jih ne želijo.« (Mankell 2004: 131)

Sofijina zgodba se vsemu navkljub zaključí z obeti za boljšo prihodnost, prav tako pa tudi v Kanado postavljena zgodba o trinajstletni Sabie iz romana *Pleši z življenjem* Maureen Bayless. Dekle je brezdomka, njena mama je mrtva, oče pa noče o njej ničesar slišati. Tako ji je vsaj zatrjevala mama, jo svarila pred socialno službo in jo učila o pomenu svobode. A ko dekle vendarle dobi v roke socialna delavka, je kredibilnost njene matere postavljena pod vprašaj; izkaže se namreč,

da jo je oče ves ta čas iskal in ji želel zagotoviti ljubeče in varno družinsko življenje, kar končno lahko tudi zares stori, medtem ko Sabie išče odgovore na številna vprašanja: Je mama iz ljubezni ni zmogla deliti z njenim očetom? Se mu je hotela le maščevati, ker jo je zapustil? Ali pa je bila res prepričana, da njegov način življenja zanjo ne bi bil dober? Avtorica se je z brezdomstvom, v katerega je otrok *prisiljen* po volji lastne matere, vsekakor lotila zanimive, kompleksne teme in spotoma – kot ena redkih – socialno službo prikazala kot ne-brezosebno in kot ne-neučinkovito.

Na podlagi omenjenih knjig bi mladi bralec še utegnil priti do zaključka, da je revščina nekaj, kar je daleč, celo samo na drugih kontinentih, a ga, če že ne dnevna poročila, iz tolikšne naivnosti lahko hitro streznijo druge knjige. Bližje našemu okolju je na primer dogajališče romana *No in jaz* Delphine de Vigan, in sicer Pariz, v katerem se stke vez med trinajstletno Lou in osemnajstletno brezdomko No. Kdo je kriv za njeno usodo? Lahko bi rekli, da njena mama, vsaj izvorno. Toda kasneje je krivda tudi njena, saj ji Lou po najboljših močeh pomaga, celo tako, da ji najde mesto v lastni družini, a se No ne zna ali ne zmore znebiti starih vzorcev (med drugim tudi alkoholiziranja) in spet pristane na ulici. Lou je slednjič primorana sprejeti tisto, proti čemur se je sprva borila, torej prepričanje odraslih, da vsega ni moč spremeniti ali popraviti: »Je, kar je, proti marsičemu ne moremo nič. Najbrž se moraš sprijazniti s tem, če hočeš odrasti.« (Vigan 2012: 84) To ji reče oče in to je v konkretnem primeru primorana spoznati tudi Lou, ki ji kljub aktivnemu ukrepanju ni uspelo obrniti usode brezdomne No. V tem pogledu oziroma do te točke je roman distopija. A vendarle ostaja nakazana možnost, da se bo Lou borila naprej, za koga drugega, po principu najprej je treba videti in nato ukrepati, in da bo nemara enkrat tudi uspela. Avtorica torej apelira na senzibilne posameznike, ki znajo videti in želijo preseči absurdnost našega sveta:

»V veselje pošiljamo nadzvočna letala in rakete, na osnovi enega lasu ali majčkenega koščka kože identificiramo zločinca, ustvariti znamo paradižnik, ki ostane tri tedne v hladilniku, ne da bi uvel, v mikroskopski pičici lahko shranimo milijarde podatkov. Ljudi pa puščamo umreti na ulici.« (Vigan 2012: 84)

Revščina v mladinski problemski prozi – domači zgledi

Poglejmo še, kako je z revščino oziroma pomanjkanjem v domači mladinski problemski književnosti. Prisotna je v marsikaterem delu, pogosto pri Janji Vidmar (*Princeska z napako*, *Pleme*, *Uspavanka za mladega očka*, *Kebarie* – in še kje), tudi pri Niki Maj (*Iskanje izgubljenega fanta*, *Skrivnost za zaprtimi vrati I in II*), zelo obrobno tudi pri Ivanu Sivcu; pri omenjenih so slabe družinske razmere pogosto povezane s prestopništvom, nasiljem, neprilagojenostjo in izločenostjo. Pri Desi Muck v *Lažnivi Suzi* so na primer prav neurejene družinske razmere (oče pije, zaradi skromnih prihodkov staršev živijo v kletnem stanovanju brez kopalnice) tiste, ki protagonistko napeljejo k tako rekoč patološkemu laganju, ki jo šele zares spravi v številne resne težave.

V pogledu revščine je zanimiv tudi roman Igorja Karlovška *Mojca*, v katerem se mora z revščino nenadoma spopasti dekle iz sicer dobro situirane družine. Njen oče je mrtev, mama vegetira v bolnici, babica je hudo dementna, šestnajstletna Mojca pa potem, ko ji zmanjka denarja od štipendije, nima dostopa do financ, kar

jo pripelje v takšno stisko, da si mora denar služiti na ulici z igranjem violine. Avtor opozarja predvsem na pomanjkljivosti v sistemu – Mojca naj bi bila finančno preskrbljena, a hoja od odvetnikov do sodnikov ne obrodi sadov – ker ni polnoletna, ne more do denarja, dodelijo ji le zakonito skrbnico, ki pa ne upošteva Mojčinih osnovnih želja in hoče njeno babico strpati v dom za ostarele ... V romanu *Mojca* imamo torej opraviti z nečim, čemur bi lahko rekli nepotrebna revščina.

Na res hud primer revščine v kombinaciji z zanemarjenostjo naletimo pri Metki Cotič v njenem romanu *Kriva*. Štirinajstletna Sara in njena sestra Janina večino časa živita sami, večkrat lačni, umazani in prestrašeni; Janina pri šestih letih celo ne zna ne govoriti ne hoditi! Kdo je kriv? Gotovo starša, ki sta narkomana, nezmožna poskrbeti za lastne otroke, oče je celo zapleten v kriminalne posle. A nadalje, kot prikaže avtorica, je kriva tudi družba:

»Nihče ni vprašal, v kakšnih razmerah živim. To je narobe z našo družbo, da si odgovorni zatiskajo oči. /.../ Najraje bi se izmaknili neprijetnostim, zato se pretvarjajo, da je vse v najlepšem redu. Če bi se tedaj, ko sem bila še majhna, nekdo zanimal za naše razmere, Janina ne bi trpela.« (Cotič 2003: 128)

Ob tem, ko razpravljam o raznolikih prikazih revščine v domači mladinski književnosti, pa bi veljalo omeniti tudi roman *Na zeleno vejo* Andreja Predina; v njem se avtor manj problemsko naravnano (tudi tako je torej v literaturi moč spregovoriti o neprijaznih platih življenja) in ne brez humorja, predvsem pa z dobro mero ironije, ukvarja s slabšim socialnim statusom in stalnimi poskusi »plezanja na zeleno vejo«.

Ne glede na to, kako resno so knjige ubrane, pa se vse omenjene domače zgodbe končajo z možnostjo boljše prihodnosti, kar bralcu nedvomno predaja optimistično sporočilo – osebno zgodbo je moč spremeniti. Optimizem je torej prisoten in je na mestu, kar pa, mimogrede, ne velja za naivnost, torej za naivne, nerealno ali celo fantastično srečne konce, ki utegnejo sporočati ravno obratno od tega, da rešitve dejansko so mogoče. Princip avtorjev je torej sledeč – družbi nastavljajo zrcalo, hkrati pa imajo moč, tu citiram Marijo Švajncer, avtorico starejšega članka *Etika in mladinska književnost*, da »/.../ z umetniško besedo dajejo svetlobo, upanje v prihodnost in humanost.« (Švajncer 1991: 56) Hitro postane jasno, da so pri tem nekateri tuji avtorji bolj zadržani kot njihovi slovenski stanovski kolegi, da za razliko od domačih obravnavajo revščino tudi v njenih najbolj ekstremnih legah (ko protagonist nima nikogar, niti hrane niti strehe nad glavo) in da je revščina lahko njihova glavna tema, medtem ko ima pri domačih avtorjih (zaenkrat?) predvsem bolj stransko vlogo.

Ne samo moralna, pač pa tudi čustvena revščina

Do zdaj je bilo govora o materialni revščini, skoraj nemogoče pa je ob problemski mladinski prozi ne spregovoriti tudi o čustveni revščini oziroma natančneje, o revščini medosebnih in družinskih odnosov, ki utegne imeti na mladostnika še precej hujše, globlje in trajnejše posledice kot materialna revščina. Nanjo v različnih oblikah in stopnjah lahko naletimo v skoraj vseh domačih mladinskih problemskih delih in seveda tudi v mnogih tujih, kar je, v kolikor verjamemo, da se v literaturi zrcali družba, precej zaskrbljujoče.

Nicholas Tucker, ki se ukvarja z vzgojno psihologijo, kulturnimi študijami in mladinsko književnostjo, zanimivo razmišlja o dvosmerni povezavi literature in psihologije ter sociologije. Meni, da je k spremembam v otroških in mladinskih knjigah, kakršne so na primer novi, bolj drzni poudarki (na primer spolni občutki itd.), pripomogla prav večja odkritost, ki je bila posledica »psihoanalitične revolucije« (Tucker 1992: 164). Pod vplivom slednje se je v knjigah kot normalen družinski fenomen lahko začelo pojavljati na primer tudi rivalstvo med brati in sestrami. Tucker dodaja, da so avtorji poznega dvajsetega stoletja to prignali celo do takšne mere, da so družine, ki dobro shajajo, v sodobni mladinski književnosti skoraj neprizotne. Mimogrede, ena redkih izjem, ki v domači mladinski književnosti družino prikazuje kot trdno, bolj ali manj harmonično celico, je Slavko Pregl.

Drži, da so številne družine v mladinskih knjigah disfunkcionalne, odnosi med posameznimi člani pa prignani do takšnih (nasilnih) skrajnosti, da imamo v romanu Nike Maj *Skrivnost za zaprtimi vrati I in II* opraviti z dvakratnim poskusom uboja protagonista s strani mačehe, v romanu Janje Vidmar *V imenu ljubezni* zaljubljena protagonista zavoljo družinskega nasprotovanja ne vidita drugega izhoda kot v skupnem samomoru, v romanu *Debeluška* iste avtorice protagonistka smrtonosno hujša pod diktaturo mame, ki celo sovraži, če jo Urša imenuje mama, v že omenjenem romanu *Kriva* pa se starša za svojega otroka ne pobrigata niti toliko, da bi ga (do šestega leta starosti) naučila govoriti in hoditi! Šestnajstletna Ana iz romana *Modri pulover* Marinke Fritz-Kunc, ki jo starša obsedeno kontrolirata in z njo in njenim bratom tudi fizično obračunavata (vse to se dogaja za fasado urejene družine, kar ni osamljen primer!), razmišlja takole: »Žal mi je, da sta me spravila na svet. Ležem na posteljo in z mislijo na smrt počasi padam v sanje.« (Fritz-Kunc 2003: 50) Roman se zaključí z njeno odločitvijo: »Prijavit grem svojega očeta!« (Fritz-Kunc 2003: 111); a za razliko od nje, mnogi (literarni junaki) poguma za takšen korak nikoli ne zberejo. Na tem mestu navajam samo nekaj najbolj ekstremnih primerov fizičnega (zraven seveda sodi tudi spolno nasilje odraslih družinskih članov nad otroki!) in psihičnega nasilja staršev oziroma družinskih članov nad otroki; mnogi pa so tudi primeri, ko se starši zavestno (torej ne pod vplivom trdih drog, alkohola ipd.) distancirajo od svojih otrok, tako na primer v romanu Iva Zorman *V sedemnajstem*, v katerem se izkaže, da sta starša svojo hčer do začetka šole preprosto pustila v oskrbi tete, zaradi česar dekle obhajajo črne misli: »V takih trenutkih mi je katerikrat bilo, da bi umrla in se znova rodila ljudem, ki me bodo imeli radi.« (Zorman 2005: 69) Tudi v romanu *Temno sonce* Nejke Omahen starša potem, ko njuna hči doživi prometno nesrečo in oslepi, z njo ne znata več živeti in jo preselita k teti in stricu. Verjetno ni potrebno posebej poudariti, koliko protagonistov se, kljub temu da živijo skupaj s starši, počuti osamljeno ... Našteti bi bilo torej moč še celo vrsto primerov, ki pričajo o hudi čustveni revščini, ki pustoši v knjižnih družinah, bržkone in na žalost pa tudi v (pre)nekaterih realnih.

Kaj dajo lahko knjige, ki obravnavajo revščino, bralcu?

Od mladinske književnosti, ki se tako ali drugače ukvarja z vprašanjem oziroma problemom revščine, seveda ne gre pričakovati konkretnih rešitev in predlogov (česarvno jih nekateri avtorji bolj in manj eksplicitno tudi ponujajo), a se kljub temu utegne izkazati za koristno. Kako? Deprivilegiranim bralcem da vedeti, da niso

edini in da niso sami, da nimajo nobenega razloga za sram in sklonjeno glavo in da je pot iz revščine mogoča. Vse ostale bralce utegne v procesu identifikacije s protagonisti naučiti empatije in spoštovanja vseh, ne glede na razlike, razbiti utegne predsodke in razširiti pogled, okrepiti senzibilnost in zmanjšati ignoranco, spodbujati dialog in razvijanje odnosov z drugimi in drugačnimi. Kako uspešna je lahko pri tem, pa nenazadnje zavisi tudi od njene literarne kvalitete in prepričljivosti ter od senzibilnosti bralcev.

Ko smo že pri tem, še beseda o literarni kvaliteti – ta žal večkrat umanjka in bi bilo zato morda celo bolj ustrezno (in še v slogu prispevka) kot o njej, govoriti o literarni revščini. Ta je največkrat povezana z jezikovno in slogovno ubornostjo, s psihološko nedodelanimi in neprepričljivimi karakterji, s stereotipnimi prikazi in situacijami, v slikanicah tudi z neizvirnimi zasnove, pogosto pa se primeri, tudi v nekaterih od omenjenih knjig, da avtorji v pripoved pritegnejo preveč problemov in izgubijo pravi fokus oziroma ponekod ostajajo preveč na površini (občutek prenatrpanosti tako dobi bralec na primer v romanu *Mojca* in v obeh omenjenih romanih Nike Maj). Primer dobre prakse je na primer roman *Na zeleno vejo*, ki se ukvarja z revščino, a nikakor ni reven – štajersko dogajališče spretno oživi z rabo dialekta, predvsem pa ga odlikuje izrazit smisel za ironijo. Ta seveda še zdaleč ni vselej na mestu, a napisati dobro knjigo se da seveda tudi brez nje ...

Naj se za zaključek še za trenutek pomudim, brez kančka ironije, pri možnih vplivih knjig na realno življenje. Že omenjeni Tucker pozitivno vlog knjig razume takole: »/.../ omogočajo učencem, da skozi diskusijo, primerjanje in introspekcijo bolje spoznajo tako sebe kot tudi druge.« (Tucker 1991: 170) Tudi Martha Crippen razmišlja o vrednosti oziroma koristih mladinske književnosti, ki jih najde v naslednjem: »/.../ velja izpostaviti, da mladinska književnost učencem ponuja možnost, da se nanjo odzovejo in razvijejo lastna mnenja o temi.« (Crippen 2012) Nadalje omenja, da lahko »/.../ učencem zagotovi pot, da se učijo o lastni kulturni dediščini in o kulturi drugih.« (Crippen 2012) in ob tem opozarja, da se je potrebno izogibati literature, ki temelji na stereotipih. »Tretjič, mladinska književnost pomaga učencem, da razvijejo čustveno inteligenco. Zgodbe imajo moč, da spodbujajo čustveni in moralni razvoj. /.../ Mladinska literatura spodbuja učence, da razmišljajo globlje o svojih lastnih čustvih.« (Crippen 2012) In še: »Mladinska književnost s tem, ko spodbuja učence, da sprejemajo druge in njihove razlike, lahko pospešuje družbeni razvoj.« (Crippen 2012) Književnost – tudi ali sploh takšna, ki se loteva perečih problemov naše družbe oziroma družbe nasploh – je torej, če povzamem, dragocena tudi zato, ker lahko spodbuja osebni razvoj svojih bralcev, posledično pa tudi družbenega; in to nikakor ni zanemarljivo!

Literatura

Delphine de Vigan, 2012: *No in jaz*. Prevod Alenka Moder Saje. Spremlna beseda Špela Razpotnik. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Odisej).

Henning Mankell, 2004: *Skrivnost ognja*. Prevod Irena Madric. Tržič: Učila International.

Marija Švajncer, 1991: Etika in mladinska književnost. *Otrok in knjiga* 32. 53–56.

Marinka Fritz-Kunc, 2003: *Modri pulover*. Spremlna beseda Azra Kristančič. Grosuplje: Partner Graf.

Martha Crippen, 2012: The Value of Children's Literature. *Oneota reading Journal*. <http://oneotareadingjournal.com/2012/value-of-childrens-literature/>

Metka Cotič, 2003: *Kriva*. Spremnata beseda Tadej Čater. Ljubljana: Karantanija (Zbirka Najhit: zbirka uspešnic za najstnike).

Michel Brûlé, 2007: *Deček, ki je želel spati*. Prevod Radojka Vrančič. Ilustracije Ivan Milutchev. Ljubljana: Vale-Novak.

Nicholas Tucker, 1992: Good Friends, or Just Acquaintances? The Relationship between Child Psychology and Children's Literature. V: Peter Hunt (ur.): *Literature for Children: Contemporary Criticism*. London: Routledge. 156–173.

Ivo Zorman, 2005: *V sedemnajstem*. Ljubljana: DZS (M knjiga).

Anja Štefan

REVŠČINA V SLOVENSKIH ČUDEŽNIH PRAVLJICAH

Z izrazom ljudske ali folklorne pripovedi poimenujemo nepregledno množico gradiva, ki vključuje številne motive in jih na različne načine prepleta, hkrati pa tudi isti motiv v isti zgodbi ponuja v obliki mnogih različic. Izbira besed, zgodbeni zasuki in sporočilnost od različice do različice nihajo, včasih blago, včasih močno. Zato bi morala biti študija, ki bi želela natančneje spregovoriti o pojavljanju revščine v ljudskih pripovedih, zelo obširno zasnovana. Tukajšnje pisanje nima drugih ambicij, kot da revščino, ki jo v povezavi s pripovednim izročilom pogosto dojemamo zelo posplošeno, konkretizira s primeri iz kvalitetnega gradiva in ob tem nakaže razslojenost pojava in povezave z realnim življenjem nekoč in danes.

Gradivo, na katerem pojavljanje revščine opazujem, so slovenske čudežne pravljice, ki jih je zapisal ali posnel Milko Matičetov. Gre za pripovedi mojstrskih ljudskih pripovedovalcev, zato pojav revščine skozi njihove besede zaživi bolj slikovito, kot nam je znano iz mnogih drugih uresničitvev ljudskih pripovedi. Poglejmo torej k vzroku zanj in njenim posledicam.

1. Revščina je tu, ker se je preprosto prenesla iz prejšnjega rodu. Revni starši nimajo otrokom kaj zapustiti. V pravljici *O očetu, ki se je na eno oko jokal, na eno pa smejal*, kot jo je povedal Anton Dremelj – Resnik iz Petrušnje vasi, izvemo:

Enkrat je živel en oče na koncu vasi (...), ki se je zmeraj na eno oko jokal, na eno pa smejal. Pa vpraša starejši sin očeta:

»Oče, zakaj se zmeraj na eno oko jokaš, na eno pa smeješ?«

Pravi oče: »Veš, kaj ti povem – veste, kaj vam povem, sinovi? Zato se smejem, ker ste vsi trije tako pridni – za pomagati, za iti po delu, za vsako tako reč. Ampak, ker pa ne bom mogel jaz vam popolnoma nič zapustiti, ker nimam čisto nič, zato se pa na eno oko jokam. Ker vam pač ne bom imel kaj dati. (...)«

Pravljica že v uvodu izpostavi reveževo zavedanje, da pot njegovih otrok ne bo lahka. Če jih še tako dobro vzgaja in uči, imajo vendarle slabše možnosti za uspešno življenje. S simbolno podobo očesa, ki vedno joka, nakaže trajni notranji pritisk revnega starša, ki za otroke ne more poskrbeti tako, kot bi rad.

2. Do revščine pride zaradi neuspeha pri delu. Neuspeh pri delu (npr. ribiča zapusti lovska sreča in nič več ne ujame) je včasih formuliran zelo na kratko, v pravljici *Mataj iz Rezije*, kot jo je povedala rezijanska pravljničarka Paska Dulica, pa je prikazan v svoji postopnosti in v kombinaciji z naraščanjem junakove stiske. Poglejmo.

Tedaj enkrat je šel, ubožec, vendar ni mogel ujeti prav nič, tudi enega manjčica ni mogel ujeti. Je dal mrežo noter in se mu ni hotelo ujeti. Ves dan je lovil, pa se mu ni hotelo ujeti nič.

»Jojmene,« si je mislil, »kaj bo danes? To bo začaran dan, ko ne morem nič ujeti! Kako naj grem domov, kako naj se prikažem brez rib? In imam otročiče, ki jih moram preživljati in vse!«

Zadosti, je šel vseeno, ampak žalosten. Je prišel domov in je rekel ženi:

»Jojmene,« pravi, »glej, jaz sem šel danes, ampak nisem ujel tudi enega manja ne!«

»Eh, le korajžo,« je rekla, »naj bo, boš šel jutri. Bomo jedli, kar včeraj, saj je še kaj, in bomo pač živeli, kakor bomo mogli.«

Zadosti, drugi dan je vstal, pravi:

»Hej, poskušal bom tudi danes. Ni mogoče, da bi tudi danes nič ne ujel!«

In je šel.

In tudi ta dan prav tako: ko je dal mrežo noter, ni mogel ujeti prav nič nič, tudi manjčica ne.

»Jojmene,« je rekel, je bil še bolj žalosten. »Kako naj preživljam otroke zdaj, ko ne morem več ujeti rib! Tule so me začarali, to ne more biti z dobrim.«

In je prišel spet domov zvečer, še bolj žalosten, ubožec. In je spet rekel ženi:

»Jojmene, prav ne morem več ujeti rib, kako bomo vendar živeli!«

»Eh,« je rekla, »naj bo! Pojdi še jutri, tretji dan, morda boš ujel kaj!«

Tedaj je sklenil iti tudi tretji dan. Pravi:

»Če ne bom kaj ujel, tedaj bo slabo, če še jutri ne bom mogel nič ujeti.«

Tedaj je šel. Ampak tudi tretji dan prav tako ni mogel ujeti nič.

»Dobro,« pravi, »zdaj – kako naj se spet prikažem?« Je bil obupan. »Samo eno mi ostane zdaj,« – to je bilo zvečer – »jaz se bom vrgel v tolmun, da to končam, da ne vidim več družine, ki trpi. Jaz ne morem več preživljati družine. Naj živijo, kakor bojo mogli. Jaz si bom končal življenje, da ne vidim nič več!«

Stiska pripravi revnega starša, ki ne more preživljati otrok, v samomorilnost. Trenutek šibkosti je idealen za to, da revežu na pomoč priskoči hudič, ki ponudi denar. Revež, ki ga sprejme, hudiču nevede proda svojega otroka. Ko se zave napake, je ne zna oz. ne more popraviti. Popravi jo šele otrok sam, ko gre v življenju skozi marsikatero preizkušnjo, da pride do svoje duše (kar lahko razumemo tudi kot do samozavesti, pokončnosti, svobodne volje). V pravljici *Mataj iz Rezije* se torej pred nami odvija cela drama vzrokov in posledic, skozi katere se nam kaže družinska in osebna nesreča, ki izvirata iz revščine. Te ne premaga niti partnersko razumevanje oz. podpora, ki je v pravljici izjemno lepo nakazana.

3. Do revščine pride ali pa se revščina stopnjuje zaradi partnerjeve smrti, bolezn enega od staršev ali bolezn edinega preostalega starša. V pravljici *O dečku, ki mu je veter razpihal moko*, kot jo je povedala Zefka Potolovčeva z Vrha nad Ostrožnikom, je povedano:

Enkrat je živela ena mati, je bila vdova, pa samo enega sinčka je imela, je bil edinček, Pavel mu je bilo pa ime. Drugega nista imela kakor eno ubogo bajtico, da je veter skozi pihal in še brlugco večkrat upihoval na mizi. Mati, ko je bila zdrava, je hodila delat k premožnim ljudem tam v tisti vasi. Ko se je razbolela, pa je bila revščina še hujša, tako da nista imela nič več za jesti. Je prosil sinček mater, naj mu da kaj jesti, mati ki je pa bolna ležala v postelji, pravi:

»Poglej, otrok, na polici je še ena suha skorja in to pojej. Potem pa pojdi k ljudem, kjer sem delala poleti. Gotovo ti bo kateri še kaj dal. Jaz bom že potrpehla, ker sem bolna.«

Tako vzame sin Pavle, desetleten deček, košek na rame, in gre čez hrib v vas prosit za hrano, ker je bil lačen.

Vdova in njen sin pripadata najnižjemu socialnemu razredu, imata le bajtico, ki ju še pred vetrom ne ščiti. Četudi mati, ko je še zdrava, redno dela pri bogatih ljudeh, njunega položaja ne more izboljšati. Njena bolezen in z njo nezmožnost opravljanja dela ju potisneta v beračenje. Berači otrok, ker mati ne more.

4. Vzrok za revščino in težak socialni položaj je nezakonski otrok. Nezakonsko mater in njenega otroka, ki tolčeta revščino, v Matičetovem gradivu zasledimo večkrat, torej se ljudski pravljicarji te teme niso izogibali, čeprav jo v zbirkah slovenskih pripovedi redko zasledimo. V pravljici *Od lintverna*, kot jo je povedal Anton Dremelj – Resnik iz Petrušnje vasi, npr. junak sam o sebi pravi:

»Takole je: jaz sem sin ene revne ženske, očeta nisem nikoli poznal,« pravi, »in mati se tudi ne meni kaj dosti o njem. Pa menda sem ga že moral imeti. In sem se namenil iti po svetu, da bi našel srečo ali kakšno delo ali kar že bodi, da bi z materjo bolje živela. (...)«

Pravljica *O konju, ki je zlata jabolka sral*, kot jo je povedal Joza Kravanja – Marinčič iz Trente, pa se začenja takole:

Je bila enkrat ena borna žena, je imela enega poba. Očeta ni imel pa nič, ga je kar tako dobila, oča je utekel. In tako ga je redila tam v tisti borni hiši, je imela vse slabo slabo, pa tako majhno hišo. Skuhati ni imela kaj, toliko je še dobila skupaj, da ga je redila.

5. Revščino lahko povzroči preveč otrok ali pa to vsaj bistveno pripomore k njej. Revez, ki ima preveč otrok, je nesrečen. V pravljici *Botra Smrt*, kot jo je povedala Tina Vajtova iz Rezije, dobi revež dvanajstega otroka in zanj ne more dobiti botra. Ko sreča Boga in se mu ta ponudi za botra, ga noče in se mu pritožuje:

»Jojme,« pravi, »ste mi dali preveč otrok, bi mi morali dati enega, dva, ne toliko otrok, pri meni je največja revščina v vasi!«

Še huje je materama iz naslednjih dveh pravljic, ki sta po moževi smrti z mnogimi otroki ostali sami. Vendar se v svojih stiskah domislita hudo različnih rešitev.

Mati iz pravljice *Dvanajst ujev* (tudi to je povedala Tina Vajtova) gre in prosi za pomoč mesece. Zateče se k tistemu, kar da narava. Takole jim opisuje svoj položaj:

»Vas lepo prosim, s povzdignjenimi rokami, da mi daste kaj, ker imam lačne otroke, bose, nage. Eden ima na nogi staro opanko, eden čevelj, eden škorenjc, eden nič, taki so vsi doma, zraven tega pa ni kaj jesti!«

Ali pa:

»Jojme,« je rekla, »jaz sem prišla, da bi mi vi kaj dali. Jaz imam bose otročiče, nage, eden ima raztrgane hlače na ritki, eden ima raztrgan hrbtek, eden se nima v kaj zaviti. Dajte mi kaj, da bom mogla preživljati otročiče! Mož mi je umrl, sama sem z dvanajstimi otroki.«

Ali:

»Jojme,« je rekla, »kaj me nosi? Revščina! Revščine na pretek, lakote na pretek, raztrgano vse, jaz prva in vsi drugi, vseh dvanajst. Imam dvanajst otrok, dajte mi kaj za njih preživljanje.«

Mati iz pravljice *Brat in ljubi* (povedal Joza Kravanja – Marinčič iz Trente) pa se v svojem iskanju rešitve približa celo kanibalizmu. Pravljica se namreč začneja z besedami:

Je bila enkrat ena mati, oča je umrl, pa je imela dosti otrok. Pa je bila uboga, ni imela kaj skuhati. Tako je rekla:

»Kako si bom pomagala? Zdaj moram enega ubiti pa drugim skuhati, da bojo vsaj tisti živeli!«

A zdaj, ubila pa ni nobenega rada. Nazadnje je rekla:

»Bom ubila pa eno čecho.«

6. Če se zaljubita reven fant in revno dekle, to lahko pripelje le v stisko. V pravljici *Botra smrt*, kot jo je povedal Bicelj iz Podjune, se revščina jasno pokaže kot **ovira za splošno sprejetost v družbi**, kot vzrok za neke vrste izobčenost. Hlapec in dekla, ki se zaljubita in zanosita, nimata niti toliko denarja, da bi se poročila. Pobegneta v gozd in živita na divje; da bi preživela sebe in otroke, večkrat kršita zakonska določila (lovita na črno, čeprav vesta, da ne bi smela). Ko revež išče botra za otroka, razlaga Smrti, ki jo sreča:

»Ja, botra ne morem dobiti. Tako in tako se mi je zgodilo. Poročena še nisva. Botra težko dobim. Sram naju je. Zdaj – sredstev nimava, da bi se poročila (...)« in tudi preživljava se čisto po divje. Malo srne pa zajce kradem okoli, pa ribe, pa kar je, pa črnice, pa kar je še tam za dobiti, da preživim sebe in revno družino.«

7. Starost in pešanje moči revščino stopnjujeta. V pravljici *O treh bratih, ki so šli služiti*, kot jo je povedal Gustelj Grabnarjev iz Legna pri Slovenj Gradcu, izvemo:

Enkrat je bil en majhen kočar in je imel tri sinove. Zdaj je pa že ostarel, ubožec je postal. Je rekel sinovom:

»Zdaj pa – jaz vas ne bom mogel več preživljati, pojdite raje službo iskat vsi trije.«

Sinovi res odidejo v svet. Za popotnico mati vsakemu speče štručko. Starejša brata najmlajšega pretentata, da najprej skupaj pojedjo njegovo, ko spet postanejo lačni, pa svojih nočeta deliti. Sebičnost in hudobija gotovo nista lastnosti, ki bi se povezovali le z revščino, vendar revščina lahko prispeva k temu, da se brezobzirno izrazita v boju za najosnovnejše. Lačni tretji sin je v zameno za kos kruha pripravljen bratoma dati svoje oči.

8. Revez je do reveža solidaren, pomaga mu, ne da bi hotel plačilo. To lepo ponazori odlomek iz pravljice *Piskrček, kašo kuhaj* (povedala Zefka Potolovčeva z Vrha nad Ostrožnikom). Revni fantič pomaga revni ženici odnesti drva do doma, ta pa bi se mu kljub revščini rada oddolžila za pomoč. Denarja nima, a mu v resnici pokloni več kot denar. Takole pravi:

»Kaj ti bom dala za lon, ko si mi pomagal?«

»Ah, kaj mi boste dali, ko ste sami tako revni.«

»Glej,« je rekla, »ti bom dala pa tale piskrček. Pa kadar boš rekel: 'Piskrček, kuhaj kašo!', se bo vselej z mlečno kašo napolnil. Pa jo boš jedel!«

Tako je tudi bilo.

Pobček vzame piskrček, se tisti ženici zahvali, pravi: »Bohlonej, mati! Kašo pa rad jem! Mi bo prav prišel!« – in gre nazaj domov. Od takrat naprej je vsak dan jedel svežo mlečno kašo, nikoli več ni bil lačen.

Revna stara ženica fantiču pokloni čudežni piskrček. Morda torej ni le revna stara ženica, morda je skrita pomočnica z nadnaravnimi močmi, ki preizkuša reveževo dobroto. Preizkusi dobrote in sočutja v ljudskih pravljicah niso redki. Z njimi pripovedovalci zelo nevsiljivo, a vendar jasno opozarjajo na vrednote, ki naj jih negujemo ne glede na revščino ali bogastvo in ki doprinesejo h kvaliteti življenja ne glede na materialni položaj.

9. Revez, ki se izkaže z junaštvom, se svojega izvora ne sramuje. Ves čas se predstavlja kot to, kar je. Mladenič, ki v pravljici *Od lintverna* (povedal Resnik iz Petrušnje vasi) premaga zmaja, npr. pred poroko želi, da pride na grad tudi njegova revna mati. Brez sramu sede v kočijo in jo gre iskat v svoj revni dom.

Kralj pravi:

»Kar sem obljubil, drži! Zdaj lahko ti prevzameš kraljestvo, jaz sem tako in tako že star. In mojo hčer lahko vzameš, če jo hočeš.«

Pravi mladenič:

»Dobro! Jaz sem pripravljen! Ampak preden se bo to zgodilo, grem še domov po svojo mater. Še moja mati, ki je že vsa stara in slaba in v revščini, mora priti zraven.«

In tako mu je dal kralj najboljše konje in kočijo – seveda, takrat še niso imeli avtomobilov – in so se peljali proti tistemu kraju, kjer je živel mati. Z veseljem jo je sin objel in jo odpeljal na kraljevi dvor.

10. Drugače pa je z revežem, ki v stiku z bogatimi svoje poreklo prikriva, da ne bi zapravljal priložnosti za srečo. V pravljici *O dečku, ki je grah pobiral* (povedal jo je Lajči Gujtmanov iz Bogojine) grofica siromašnemu mladeniču, ki ga ima za preoblečenega plemiča, ponudi svojo hčer za ženo. Ta se kljub mamljivi ponudbi znajde v stiski.

No, dobro, vse je že bilo na jeziku, toliko, da ni povedal: »Kako naj jaz ostanem tu pri vas, kako bi vaše dekle vzel, vašo hčer za ženo – če sem pa le en berač, en siromak, in moj oče nima drugega kot eno majhno, staro hišo!« Samo da je njemu bog pomagal, pa ni povedal. Nič ni povedal, niti besede, je vse zadržal.

Reveževa stiska, povezana s prikrivanjem izvora, se po uspešni poroki ne neha. Raje, kot da bi ženi in njenim staršem razkril svoje uboštvo, se hoče umakniti iz igre. Pomisli celo na samomor.

»Tako in tako se mi je zgodilo,« pravi. »Vzeli so me za zeta, tako kot grofa, zdaj pa njena starša pravita, naj greva na moj dom. Jaz pa nimam nikjer doma, kam naj zdaj grem, kam naj jo peljem?! Zato sem pa puško vzel, da se ustrelim.«

Različnih primerov pojavljanja revščine bi v pripovednem izročilu lahko našli še veliko. Že navedeni odlomki pa jasno podpirajo uvodno trditev, da ubesedenje revščine skozi usta dobrega pripovedovalca ne ostaja površno, nedoločno, abstraktno, ampak se nasloni na njegova opažanja konkretnega življenja in s tem prizemlji. Zdi se nam, kot da v usodah oseb iz pravljic odzvanjajo usode resničnih ljudi – tistih nekoč in tistih danes.

* * *

Kako se razpletejo zgodbe junakov iz zgoraj omenjenih pravljic? Ali najdejo srečo in ali je ta sreča povezana tudi z izboljšanjem materialnega položaja, z bogastvom? Poglejmo:

Oče, ki je prej na eno oko jokal in se na eno smejal, ne joka več. Njegovi sinovi so predvsem po zaslugi najmlajšega poročeni z izprekletstva rešenimi kraljičnami, tudi njihov grad je odčaran, bogastva je več kot dovolj za vse.

Revežev sin, ki je prodan hudiču, se reši in ni več v hudičevi oblasti. Srečen gre po svoji poti, iskanje denarja kot tema v nadaljevanju pravljice popolnoma izostane.

Revni mladenič, ki premaga zmaja, dobi za ženo kraljevo hčer in zaživi na gradu. S tem reši materialni položaj tudi svoji materi.

Revni oče iz pravljice *Botra smrt*, kot jo je povedala Tina Vajtova, z zdravljenjem obogati in s tem lagodno zaživi vsa njegova družina. A kaj, ko v svoji sreči pozabi na botro smrt in obljubo, da jo povabi na sinovo poroko. Smrt je neizprosna in pride ponj. Zadnje besede obogatelega reveža bistroumno ubesedijo dejstvo, da revež najbrž večkrat kot premožen človek misli na smrt.

»O,« pravi, »botra, botra, tudi vi ne delate po pravici. Ko sem bil revež, ko sem vas prosil, da pridete pome, da me rešite otrok, niste hotela priti. Zdaj,« pravi, »ko imam vse dobrote sveta, ko imam zadosti denarja, že velike otroke, ko imamo vsega, imamo domovanje, imamo njive, imamo palače, imamo vse, zdaj,« pravi, »me kanite pa odpeljati!«

Bolj popustljiva je smrt v koroški, Bicljevi inačici pravljice. Poskrbi, da otroku, ki mu je botra, in njegovi družini nič ne manjka. Pomaga mu, da postane zdravnik. Čeprav jo enkrat izigra, mu ne vzame življenja, le močno ga prestraši in s tem spravi na pošteno pot. Bogastvo se ne omenja izrecno, vendar je jasno, da mladenič od svojega dela lahko dostojno živi.

Revna družina iz pravljice *Dvanajst ujev* je bogato obdarjena z dobrotami. Lakote ni več, obleko morda dobijo ob božiču. Za njihovo osnovno preživetje je poskrbljeno – za kaj več v pravljici niti ne prosijo.

V pravljici *Brat in ljubi* pogumni sin premaga razbojnike in svoji družini prinese denarja za boljše življenje. Nato spet odide po svetu, premaga zmaja, reši cesarjevo hčer in z njo zaživi v cesarskem izobilju.

Dečku, ki je pobiral grah, se bogastvo nasmehne zelo kmalu in nepričakovano. Do svojega gradu in resnične brezskrbnosti pa pride šele s pomočjo čudežnih

pomočnikov in ritualnih dejanj, ki jih opravi po njihovem nasvetu (najprej mu pomaga beloglavi starec; nato pa stara ženica, ki se znajde v eni od grajskih soban).

Revni tretji sin, s katerim starejša brata nepravilno delita kruh, najde zdravilo za svoje iztaknjene oči in z njim pomaga tudi drugim (trem slepim živalim, ki jih srečuje na poti). V njih najde pomočnike, ki namesto njega izpolnijo grofove težke naloge in fanta pripeljejo do bogastva.

Revni fantič dobi lonček, ki sam kuha kašo. S tem je lakote v hiši konec. Seveda se morajo z lončkom naučiti prav ravnati. Lonček lahko nakuha celo več kaše, kot jo z materjo potrebujeta in s tem lahko nahrani tudi sovaščane. Za srečni konec torej zadostuje trajna odprava lakote, hrepenenje po tudi drugačnem izboljšanju materialnega in socialnega položaja – podobno kot v pravljici *Dvanajst ujecev* – ni omenjeno.

Lačni sinko iz pravljice *O dečku, ki mu je veter razpihal moko* od vetra dobi nadomestna darila, ki so še mnogo dragocenejša od moke. Vsa imajo čudežno moč in z njimi bi lahko dobro živel. A fant se ob prelahko pridobljenem bogastvu prevzame in ga nepremišljeno zapravi. Streznitev oz. pot k zrelosti je postopna in teče čez več podobnih preizkusov, nazadnje pa fant in njegova mama le zaživita srečno in brez skrbi.

V nasprotju s prej navedenimi primeri najdemo med ljudskimi pravljicami tudi take, v katerih revež ni niti delaven niti posebno junaški, ima pa kakšno drugo izstopajočo lastnost. Revni sin iz pravljice *O konju, ki je zlata jabolka sral* je npr. izjemno prebrisan. Z duhovitimi triki pride do žene in bogastva, pri tem robato smeši manj bistro gosпода.

Vse našete pripovedi so se našle (in pred tem dolgo živele) med preprostimi ljudmi, ki so dovolj dobro poznali trdo bitko za preživetje. Zato ni čudno, če se ukvarjajo z reveževim iskanjem poti k boljšemu življenju. Boljše življenje v nekaterih primerih pomeni že to, da je hrane dovolj in da ni nihče lačen.¹ V drugih pa revni junak išče večplastno srečo: ob hrani in izboljšanju materialnega položaja najde tudi partnerja, udoben dom, ugled, slavo, samozavest, ki jo prinesejo izkušnje, tu in tam ga čaka celo kraljevanje. O tem, kako so povedano vsebino

¹ Da je hrana v ospredju reveževih želja, lahko lepo ilustriramo z odlomkom iz pravljice *Brat in ljubi* (Marinčič), v kateri pogumni sin premaga razbojnike in se z denarjem vrne k svoji revni družini.

Je šel dol v vas. Denarja si je naložil, je nesel s sabo dosti pa je šel k svoji materi. Tam so jokali, ker so bili lačni. Je rekla mati:

»A nisi nič prinesel?«

»A, je rekel, »ne nosim hrane, denar pa imam.«

»Ho, če imaš denar, leti pa kdo drug po jedačo, saj jih je dosti!«

Pa je precej dal sto goldinarjev ven. Hej, je bila veselal! Je dejala:

»A lahko dosti prinesem?«

»Vzemi za vse, za ves denar!«

»Saj ne bom mogla prinesiti toliko!«

»Ja, naj gredo pa še drugi s tabo!«

Pa so šli štirje otroci in so vsi štirje komaj prinesli: kruh, meso, vse, kar je bilo boljšega.

Mati je pa dejala:

»Še nikoli nismo bili tako siti!«

»A,« je dejal, »le jejte, le jejte,« pa še on je jedel. »Bomo šli pa po še, če bo zmanjkalo.«

»Jejš,« je dejala, »kje boš mogel toliko kupiti! Bolj počasi, je škoda toliko.«

»A,« je dejal, »jaz imam denarja dosti!«

dojemali poslušalci v stoletjih pred nami, lahko le špekuliramo. Morda so skozi revne junake in njihove uspehe res ubesedovali le svoja hrepenenja po materialno boljšem življenju. Glede na svoje današnje poslušalske in pripovedovalske izkušnje pa lahko rečem, da mi revščina v ljudskih pripovedih velikokrat ne pomeni le materialne revščine, ampak jo na simbolnem nivoju marsikdaj lahko razumem tudi kot primankljaj, ki ga junak čuti v sebi ali v okolju, v katerem živi, in ki ga želi premagati ali ga prerasti, da bi zaživel kvalitetneje.

Gradivo

Od lintverna. Povedal Anton Dremelj – Resnik iz Petrušnje vasi pri Šentvidu pri Stični; posnel Milko Matičetov, 1959. Transkribirala: Anja Štefan. Objavljena v: Milko Matičetov in Anja Štefan: *Anton Dremelj - Resnik*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010. 149–154.

Od očeta, ki se je na eno oko jokaj, na eno pa smejaj. Povedal Anton Dremelj – Resnik iz Petrušnje vasi pri Šentvidu pri Stični; posnel Milko Matičetov, 1959. Transkribirala: Anja Štefan. Objavljena v: Milko Matičetov in Anja Štefan: *Anton Dremelj - Resnik*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010. 157–164.

O dečku, ki je grah pobiral. Povedal Ludvik Gutman – Lajči Gujtmanov iz Bogojine; posnel Milko Matičetov, 1964. Transkribiral Milko Matičetov. Objavljena v: Milko Matičetov: Pri treh Boganjčarjih, ki znajo lagati. *Slovenski etnograf* 18/19, 1965/66. 85–89.

Dvanajst ujev. Povedala Tina Vajtova – Valentina Pielich iz Solbice v Reziji; posnel Milko Matičetov, 1967. Transkribiral in poknjižil: Milko Matičetov. Objavljena v: *Dvanajst ujev*. MK, 1974.

Piskrček, kašo kuhaj. Povedala Zefka Kofol – Potolovčeva Zefka z Vrha nad Ostrožnikom; zapisal Milko Matičetov, 1951. Transkribirala in poknjižila: Anja Štefan. Objavljena v: Anja Štefan: *Za devetimi gorami*. Slovenske ljudske pripovedi. MK, 2011. 86–87.

O dečku, ki mu je veter razpihal moko. Povedala Zefka Kofol – Potolovčeva Zefka z Vrha nad Ostrožnikom; zapisal Milko Matičetov, 1951. Še neobjavljena, iz rokopisnega arhiva Milka Matičetovega.

Botra smrt. Povedal Vincenc Pečnik – Bicelj iz Rut nad Bistrico pri Pliberku; posnel Milko Matičetov, 1958. Še neobjavljena, hrani arhiv ISN.

Botra smrt. Povedala Tina Vajtova iz Solbice v Reziji; posnel Milko Matičetov, 1966. Objavljena kot: Smrt, Tina Vajtova. *Traditiones* 13, 1984. 144–148.

Brat in ljubi. Povedala Regina Kramaro iz vasi Pod brdom v Teru, Italija; zapisal Milko Matičetov, 1940. Delno objavljena v: Milko Matičetov: Josip Jurčič, Regina Kramaro in nosilci folklorne. *Razgledi* 10, 1948. 449–460. V celoti še neobjavljena, hrani arhiv ISN.

O konju, ki je zlata jabolka sral. Povedal Joza Kravanja – Marinčič iz zaselka Pod skalo v Trenti; zapisal Milko Matičetov, 1952. Še neobjavljena, hrani arhiv ISN.

Mataj iz Rezije. Povedala Paska Dulica iz Osojan v Reziji; posnel Milko Matičetov, 1965. Transkribiral in poknjižil: Milko Matičetov. Objavljena kot: Paska Dulica: Mataj iz Rezije. *Zaliv* 2/3, 1966. 62–75.

O treh bratih, ki so šli služiti. Povedal Gustelj Grabnarjev iz Legna pri Slovenj Gradcu, posnel Milko Matičetov. Še neobjavljena, hrani arhiv ISN.

Slavko Pregl

ALI BI ŠLI, LEPO PROSIM, PREBRAT PRAVLJICO O RDEČI KAPICI?!

(Pisateljski odnos do »revščine v mladinski književnosti«)

Ko sem bral časopis, je pristopil sin in me prosil za en evro, ker se bo s prijatelji dobil na kavi. V družinskem besednjaku pomeni, da je sin prosil očeta za drobiž. V današnjem ekonomskem besednjaku bi rekli, da je brezposelni diplomirani inženir multimedijske produkcije prosil za denar upokojenca.

Kako se lahko zgodi, da starci vzdržujemo mlado generacijo, polno moči in ustvarjalne energije, namesto da bi greli svoje škripajoče kosti na toplem soncu in se vdajali postrežbi mladih rok?

Po tehtnem premisleku sem ugotovil, zakaj je to tako: slovenski oblastniki v najrosnejših letih, pa seveda tudi sedaj, niso prebrali pravljice o Rdeči kapici.

Pravljica lepo in enostavno pove. Skrbna mati je svoji prijazni hčeri Rdeči kapici, obenem vnučki svoje mame, v košarico naložila jedi in pijače za babico. Ta je zbolela in ležala v svoji hišici sredi gozda. V nadaljevanju je babico, vnučko in vsebino košarice požrl volk. Potem je prišel lovec, rešil babico, vnučko in hrano: volka, ki so mu trebuh pred tem skupaj napolnili s težkim kamenjem, pa je vrgel v vodnjak.

Če se ozremo naokrog, postane jasno, da tisti, ki krojijo našo usodo, *Rdeče kapice* niso prebrali, in zgodba pri nas teče povsem drugače.

Babica, ki živi v svoji hišici, je na stanovanje vzela družino svoje hčere. Hči je izgubila službo, ker je država zaprla podjetje, kjer je delala, namesto da bi zaprla direktorja, ki se je med tem odšel sončit na Kajmanske otoke. Odrasla vnukinja, Rdeča kapica, ki je končala fakulteto in ne najde zaposlitve, si je uredila sobico na podstrešju. Okrog hiše opreza volk in vsakič, ko babica za svojo pokojnino nakupi živeža za vse, terja en del še zase. Lovec, skrit v grmovju, pogleduje za vrabci, ki čivkajo, da je to narobe svet, in jih strelja.

Babica prihrankov nima, saj jih je, kot globoko veren človek, položila Bogu na oltar, pa so jih od tam bliskovito pospravili božji služabniki in razglasili, da jih je pogoltnila neka temna sila. Zboleti seveda ne upa, saj kljub denarju, ki ga je za morebitne bolezni vplačevala vse življenje, kot človek brez zvez zlepa ne bi prišla na vrsto za resno medicinsko obdelavo. Mama hodi okrog po priložnostnih opravilih in se izmika inšpektorjem, ki preganjajo delo na črno. Rdeča kapica piše pisma svojemu fantu, brezposelnemu diplomiranemu biologu, ki se mu je nekoč strgalo in je med vstajo vrgel kamen v policista, pa je zato dobil pol leta zapora. Tam bere o revnih milijonarjih, ki so kradli vsem na oči, zdaj pa so na hitro svoja premoženja varno podarili sorodnikom in prijateljem in komaj živijo iz umazanih rok v zamaščena usta.

Kaj počnejo naši volkovi in naši lovci, bo lahko predmet posebnih pravljic. Vse bolj se zdi, da so ostri zobje različnih volkov precej prestrašili lovce in ti zato pogosto odvržejo puške in raje razpravljajo o volkovih in o lovstvu na sploh.

Rdeča kapica tuhta, če bi pisala knjige za otroke in mladino in skušala na ta način spremeniti svet. Nekoč ji je namreč v roke prišel dvanajst let star izvod revije *Otrok in knjiga*, v katerem je nek naiven pisatelj zapisal:

– zavzemam se za pisanje, v katerem se razume, da je za uspeh v življenju treba delati, da je treba biti dober, pošten in strpen, spoštljiv do soljudi in narave, da lepo vedenje ni odveč in da razumno spodoben jezik ne škodi.

Rada bi skratka v življenje vrnila pravljico o Rdeči kapici, kot smo jo poznali včasih, k branju pritegnila ljudi, ki odločajo, in vrnila svet v naraven tok stvari. V tem svetu bi kajpak mladi, izobraženi in krepki ljudje skrbeli za ostarele starše, in ne obratno.

Želela bi seveda tudi popraviti svoje finančno stanje. To bo nekoliko težje. Nikakor ji ne želim jemati volje, a nekatere stvari bo vseeno morala upoštevati.

Država (Javna agencija za knjigo) je prisilila založnike, da avtorjem plačajo vsaj 365 evrov na avtorsko polo za knjige, ki jih subvencionira. Slovenska povprečna bruto plača znaša (februar 2013) 1.497,55 evra; plačilo avtorske pole je torej četrтина povprečne plače. Pred štiridesetimi leti je honorar za avtorsko polo znašal povprečno plačo. Rastoče blagostanje v državi je torej ceno pisateljskega dela skresalo na četrтino in manj.

Prežihovega Voranca, komunista in idealista, se bomo spominjali po njegovi utopični avtorski zahtevi: pola za vola.

Slovenska država je dvanajst let po tem, ko je Svet Evrope sprejel ustrezno direktivo, uvedla institut knjižničnega nadomestila. Znesek, ki bi ga avtorji lahko, pa ga niso dobili v tem vmesnem času, znaša 20 milijonov evrov. Naša država, ki vrača premoženje, ki ga je v zgodovini zaplenila neka druga država na tem ozemlju, danes brez težav razlašča lastne pisatelje. Letos je za pišoče upravičence do knjižničnega nadomestila povprečno izplačilo znašalo 420 evrov. Skupna vsota, ki jo na leto iz tega naslova prejme približno 500 ustvarjalcev pisane besede, je šestkrat nižja od dodatnih državnih plačil za mleko, ki je pridobljeno na gorskih in višinskih terenih, pa osemnajstkrat nižja od subvencij za govedo v Sloveniji. Za knjigo, ki si jo bralec izposodi v knjižnici, avtor dobi 15 centov. Če bi bralec knjigo kupil, in če je povprečna cena slovenske knjige 25 evrov, bi avtor prejel vsaj 150 centov, desetkrat več. Če bi potrojili današnji znesek knjižničnega nadomestila, bi avtorji v povprečju za izposajo na leto prejeli eno slabo povprečno slovensko mesečno plačo. Ker ne želim osebnih zamer, skupnega denarja, ki ga iz tega naslova dobijo vsi slovenski avtorji, ne bom primerjal s posamičnimi plačami direktorjev podjetij v državni lasti.

Slovenija je edina država v Evropski uniji, ki se spreneveda in ne uredi plačevanja avtorjem za fotokopiranje njihovih del; v največji meri se avtorjem krade na osnovnih in srednjih šolah ter fakultetah. S tem se tudi privzgaja občutek, da intelektualno delo nima vrednosti.

Pred leti sem predlagal, da bi področje knjige pripojili kmetijskemu ministrstvu; ker tam skrbijo za hrano, naj prevzamejo skrb še za duhovno hrano, točneje, za slovenski jezik. V slovenskem kmetijstvu 60% prihodkov tvorijo subvencije.

V Sloveniji prejema subvencije 60.000 kmetij (320 evrov za hektar njive, 110 evrov za hektar travnika, itd.). V letih 2014 do 2020 bodo prejele 2,3 milijarde evropskih evrov, 40.000 evrov na kmetijo.

Če bi 50 najboljših, uveljavljenih slovenskih pisateljev v zameno za to, da rezultate svojega dela prepustijo v neomejeno uporabo Slovencem, prejelo 2.000 evrov na mesec, bi za to potrebovali 1,2 milijona evrov na leto. Veliko? Četrtno zneska, kot je bil predviden za ureditev okolice TEŠ 6.

Tako izplačevanje bi bilo lahko prvi korak k uveljavitvi temeljnega univerzalnega dohodka v Sloveniji. V nadaljevanju bi lahko poskrbeli tudi za 30.000 brezposelnih hčera in sinov pri nas, ki za kavo (in vse ostalo) prosijo svoje starše in stare starše.

Vrnimo se zdaj k brezposelni Rdeči kapici, ki bo na podstrešju babičine hišice s pisano besedo skušala svet, ki se je postavil na glavo, spet postaviti na noge, in ji pri tem zaželim vso srečo.

Fant, ki je v začetku tega zapisa prosil očeta za denar, je, ko je bil majhen, neustavljivo jokal, ko mu je mati pred spanjem brala *Pestno*. Ni in ni mogel razumeti, da deklica, ki so jo poslali služiti, s hrepenenjem gleda proti svojemu domu in se ne sme vrniti k staršem. Zdaj, ko je odrasel, zaenkrat ne vidi očeta, ki si skrivaj kdaj obriše solzo, ko gleda sina, izobraženega in pri močeh, ki nima kam iti služiti.

Oče torej vsem, ki ga hočejo, in še posebej tistim, ki ga nočejo poslušati, milo polaga na srce:

Berite *Rdečo kapico*, tako kot je bila napisana, in se potrudite, da bi taka pri življenju ostala tudi danes.

Sicer pa upam, da pisatelji dobro skrivamo svojo revščino in z njo ne obremenjujemo deklet in fantov, ki berejo knjige. Če pa revščina vendarle kdaj udari na plan v mladinski književnosti, bi rad, da jo literarni kritiki prepesnijo v ustvarjalno moč, prepričljivo izpovednost in slogovno dovršenost.

POGLED NA SVOJE DELO

Alenka Spacal

TEMA SPOLA V AVTORSKI SLIKANICI *MAVRIČNA MAŠKARADA*

V pričujočem eseju bi želela razkriti nekaj skrivnosti nastanka moje prve avtorske slikanice *Mavrična maskarada*. Poskusila bom predstaviti tudi nekatere pomisleke, težave in dvome, ki so spremljali njeno sicer igrivo snovanje. Prva verzija pravljice je bila napisana hitro, toda avtorska slikanica je kot celota skupaj z ilustracijami nastajala dolgo, zelo dolgo, v pravem ritmu želve, ki sem jo izbrala za glavno protagonistko. In če se želva druži s polžem, lahko slikanica nastaja tudi tri leta. Med vsemi želvinimi tuhtanji o spolih sem imela tudi sama dovolj časa za premišljevanja o tem, kako zapleteno temo spolov v slikaniški obliki ponuditi otrokom.

Če najprej na kratko podam vsebino slikanice, bi izpostavila, da se sodobna pravljica dogaja sredi oljčnega gaja, kjer živali pripravljajo zabavo v maskah, na kateri se bodo preoblečile v različne spole. Nekatere se bodo našemile v nasprotni spol, druge bodo oponašale svoj spol ali si nadele kostume, ki bodo razkrivali več spolov hkrati. Na maskaradno rajanje je povabljena tudi želva, ki ne pozna svojega spola. O različnih spolih in poigravanju s preoblekami razmišlja med dogodivščinami z veverico, srno, polžem, črnoglavko, zajcem, deževnikom in pikapolonicama. Želvi se na plesišču

sredi karnevalske jase naenkrat zazdi, da je k spolom najbolje pristopiti igrivo. Takrat ji pomežikne sreča ...

Prvo različico *Mavrične maskarade* sem napisala v času, ko sem zaključevala zadnje poglavje doktorske disertacije, v katerem sem ob delih vizualnih umetnic obravnavala temo preseganja spolnih binarizmov ter koncepte transvestizma, maskarade v lastni spol in preoblačenja v različne spole. Očitno sem si zaželela nekakšne jezikovne preobleke, tako da sem se iz racionalno naravnanege teoretičnega diskurza o spolih podala v igrivo in poetično pravljico govorico personificiranih živali. Pravljico sem najprej napisala za mojo Zdeno, ki me je nato spodbudila, da jo ilustriram in v obliki avtorske slikanice podelim z najmlajšimi.

Izbrala sem si temo, ki sem jo na področju mladinske literature, in sicer še posebej v leposlovju za otroke, že dolgo pogrešala. Menim, da se tematika spolov v slikanicah ne pojavlja pogosto zato, ker sodijo spoli v sodobni družbi še vedno med tabuizirane vsebine, in ne zato, ker otroci tovrstnih tem ne bi mogli razumeti.

Ob fenomenu spola se pojavlja svojevrsten paradoks. Po eni strani gre za še vedno prezrto temo, o katere kompleks-

nosti je v širši družbi premalo govora. Po drugi strani se večina niti ne zaveda, kako zelo je spol prisoten v življenju vsake osebe takoj od trenutka rojstva naprej. Prvo vprašanje ob otrokovem prihodu na svet se nanaša prav na spol. Je deček ali deklica? Šele na podlagi spola se izbira otrokovo ime. Spol ostaja skozi vse življenje tudi na formalni ravni ena temeljnih človekovih karakteristik, ki poleg imena, rojstnega datuma in kraja ter nacionalnosti označuje posameznikovo identiteto v vseh osebnih dokumentih. Pri tem predstavlja težavo dejstvo, da se znotraj zahodnega sistema mišljenja, kjer je večina še vedno ujeta v binarno logiko delitev, priznava le dva prevladujoča spola, moškega in ženskega. V takšno binarno miselno strukturo se posledično ujame tudi večina tistih, ki vzgajajo otroke. Otroci so pogosto že od malega ujeti v klišejske vzorce sveta, kjer obstajajo točno določena pravila za deklice in za dečke. Zelo zgodaj se naučijo razlikovati med tem, kaj je moško, in tem, kaj je žensko, ter prepoznavati, kateremu spolu naj bi bile namenjene določene igranje, oblačila, frizure in vedenjski vzorci. Polarnost med roza in modrim svetom otroških predmetov je vseprisotna in ji včasih kljub ozaveščenosti ni lahko ubežati.

Toda svet ni zgolj bipolaren oziroma dihotomno ali dvojiško naravnani, kot se najpogosteje misli. Ob tem se pogosto zanemarija pestrost različnih spolnih identitet in večina se vede, kot da mnoštvo spolov ne bi obstajalo. V zahodnem svetu se osebi takoj, ko se rodi, pripiše en ali drugi spol. Le redke države priznavajo nedoločen spol oziroma tretji spol ali spol X. Nemčija je prva evropska država, ki je letos poleti vpeljala v potne liste tretji spol. To možnost ponujajo za zdaj tudi v Avstraliji, na Novi Zelandiji, v Indiji, Pakistanu, Bangladešu in v Nepal. V vseh ostalih državah nedoločljivost spola uradno še ne obstaja, kar ne

pomeni, da interseksualnih identitet tudi v resnici ni. Če bi bilo na tem področju več gibljivosti, potem transspolne in transseksualne osebe v družbi ne bi bile tako diskriminirane.

Vprašanje spola ostaja za večino še vedno obrobna tema, s katero se ukvarjajo le redke posameznice in posamezniki s področja feminizma, študijev spola, lezbičnih in gejevskih študijev ter queer teorije. Do vseh naštetih področij raziskovanja ostaja v družbi še vedno nekakšen zadržek ali celo odklonilen odnos, kar posledično zaznamuje tudi obravnavo tematike spolov v drugih strokah, na primer na področju mladinske književnosti.

Zavedam se, da je tematika spolov in spolnih identitet lahko dokaj nedoumljiva že odraslim. V feministični teoriji se večkrat poudarja težavnost pri določljivosti spola. O tem je na teoretičnem področju pisala že Judith Butler, ki je svojo knjigo o feminizmu in subverziji identitete nasloвила kot *Težave s spolom*. Ko je pisala o razliki med družbenim in biološkim spolom, je zamajala tezo, da naj bi družbeni spol izviral iz biološkega oziroma iz narave, ter pokazala, da je biološki spol prav tako kulturno konstruiran kot družbeni. Avtorica s svojo subverzivno teorijo o konceptu performativnosti nedoločljivega družbenega spola povzroča težave vsem, ki bi želeli ostati udobno umeščeni v binarnih okvirih zgolj dveh nespremenljivih spolov. Zato ni naključje, da se v *Mavrični maskaradi* na ilustraciji z deževnikom med kupom bralnega čtiva pojavi tudi knjiga *Težave s spolom*. Hudomušno naslikan citat tako v vizualni govorici razkriva izvor ideje o poigravanju s spoli, do katere se dokoplje želva na koncu pravljice.

Dejstvo je, da vprašanja, ki se nanašajo na spole, nimajo enoznačnih odgovorov. Na to kaže že sama dilema med prevladujočim binarnim razumevanjem spolov, po katerem obstajata le dva spo-

la, ter med teorijami, ki na drugi strani zagovarjajo več spolov. Zato je bilo eno temeljnih vprašanj, ki se mi je zastavljalo tekom nastajanja slikanice, kako določene vsebine, ki so za razumevanje lahko težavne celo odraslim, približati otrokom. Kajti po drugi strani se mi zdi nujno, da otrokom o spolih spregovorimo že takrat, ko se jih začenjajo zavedati.

Če razumemo slikanico kot otrokovo prvo knjigo, nosi to dejstvo s seboj veliko mero odgovornosti pri oblikovanju pglavitnih otrokovih vrednot, etične naravnosti in estetskega okusa. Prve knjige lahko temeljno vplivajo na otrokov razvoj, saj pomagajo oblikovati otrokovo osebnost, še posebej, če se odrasli ob slikanicah z otroki pogovarjajo. Starši in vsi, ki otroke vzgajajo, bi se morali z njimi pogovarjati o temah, ki se jih najbolj dotikajo. Prepričana sem, da med takšne teme sodi tudi tema spola, in sicer že v najzgodnejšem otroštvu, zato sem želela v *Mavrični maškaradi* temo spola podati na način, ki bi širil otrokov spoznavni svet in oblikoval njegov etični pogled na družbo.

Verjetno se z mojim mnenjem marsikdo ne more strinjati in nekatere morda skrbi, da se s temo spolov v slikanicah obremenjuje »premajhne« otroke, ki tako zapletenih tem še ne morejo razumeti. Tistim, ki se sprašujejo po letih, v katerih se otroci začenjajo zavedati svojega spola v vsej njegovi razsežnosti, lahko ponuja odgovor mladinski roman *Dekle z Marsa* avtoric Anne Woltz in Vicky Jansen (Miš, 2012). V knjigi, ki je bila napisana po resnični zgodbi, lahko bremo, kako se je glavni junak, ki na koncu postane prava junakinja, že pri treh letih jasno zavedal svojega spola. Ob prigodi pod prho, kjer je opazoval svoje in prijateljčino telo, se je otrok že zelo očitno zavedal lastnega biološkega spola oziroma lastnega telesa, ki je na zunaj kazalo karakteristike moškega spola. Deček, ki se je v resnici počutil kot deklica, je svoje

fantovsko telo že od malega zavračal. Ta občutja so se z odrasčanjem še stopnjevala in zorela do stopnje, ko se je odločil za operativno spremembo spola. V romanu je odlično predstavljena razlika med biološkim in družbenim spolom, ki sicer ni tako poimenovana, a je očitno, da jo je mogoče občutiti že pri treh letih. Lahko bi rekli, da okrog 3. leta starosti večina otrok jasno ozavešči svoj spol.

Po drugi strani se zaradi neozaveščenosti tudi v sodobnih umetnih pravljicah še vedno pojavlja zelo veliko spolnih stereotipov, ki so preslikani iz sveta odraslih. Zdi se mi zaskrbljujoče, da so v delih nekaterih sodobnih mladinskih pisateljev in pisateljic spolne vloge pogosto zelo klišejsko podeljene tako podobam žensk kot moških ter tudi figuram deklic in dečkov. V nadrobnejše analize del drugih se ne bom podajala, saj se je v reviji *Otrok in knjiga* o omenjenih problematikah že pisalo (na primer v besedilih avtoric: Turin, A., Burcar, L., Blažič, M. M., Picco, K.). Zoper vseprisotnost stereotipnih spolnih vlog se ni lahko boriti. A na tem mestu bom raje predstavila, kako sem se s preseganjem spolnih binarizmov in z izpostavitvijo teme spola »poigrala« sama.

V sodobni pravljici sem težavno problematiko spolov podala s pomočjo poosebljenih živali, vendar se pri tem nikakor nisem želela spogledovati z esencializmom. Čeprav sem si lastnosti nekaterih živalskih likov res izposodila iz narave (polž in deževnik sta dejansko dvospolnika), živali v slikanici ves čas prehajajo iz realnega v čudežno fantazijski svet. Ob nastajanju besedila sem veliko razmišljala o možnostih preseganja uveljavljenih spolnih binarizmov. Otroci so v binarno logiko razlikovanja med deklicami in dečki najpogosteje že ujeti tako kot večina odraslih. V *Mavrični maškaradi* sem poskušala pokazati, da spola nista le dva, temveč, da jih je več, in da obstajajo tudi medspolne identitete.

Skozi domišljijjski svet sem poskušala ponuditi odgovore na zapletena vprašanja o dojemanju lastnega spola, ki se lahko pojavijo še posebej pri tistih otrocih, ki v realnosti odstopajo od prevladujočih norm. Pri najmlajših sem želela vzbuditi zavest o lastnem spolu in spodbuditi razmislek o tem, da ni njuno, da vsi pripadamo zgolj enemu ali drugemu spolu. Spolno dihotomijo sem poskušala preseči z likom želve, ki ne pozna svojega spola in ji zanj tudi ni kaj dosti mar. Ob tistih prigodah z želvo, kjer gre najprej za prevpraševanje enega ali drugega prevladujočega spola, se nato vedno razkrije tudi možnost množstva spolov ali gibljivih spolnih identitet. Čeprav sem najprej z veridničnim vprašanjem: »Si želva ali želvak?« vpeljala binarizem, sem ga nato poskušala preseči z njenim predlogom: »Potem si lahko izmisliš kostum, v katerem boš želva in želvak hkrati.« Podobno želvi svetuje tudi deževnik, ki je sam dvospolnik in se mu zdi razlikovanje med spoloma nepomembno: »Lahko ste hkrati želva in želvak.« Želela sem, da bi bili spoli ob antropomorfnih živalskih figurah na humoren način predstavljeni bolj kot družbeno igrive in manj kot biološko zakoreninjene entitete. Moja želva, ki se tekom pripovedi sprašuje o svojem spolu, na koncu pomisli: »K spolom je najbolje pristopiti igrivo.« S tem je parafrazirana že omenjena ideja Judith Butler o performativnosti spolov.

Zdi se mi pomembno, da se otroci že zgodaj seznanijo s pisanostjo in raznolikostjo sveta, ki ni zgolj črno-bel ali roza in moder, če se metaforično izrazim v barvah. V slikanici sem poskušala ustvariti domišljijjsko pokrajino, v kateri heteronormativnost ne bi predstavljala prevladujočega družbenega modela, in v kateri stereotipne roza in modre zapovedi ne bi vzpostavljale vrednostnega sistema za deklice in dečke. Mislim, da bi morali najmlajše seznanjati s pestrostjo sveta že od začetka njihovega vstopa v druž-

bo. Kajti če se v otrokovem zaznavanju okolice že zelo zgodaj globoko zasidrajo razni spolni stereotipi, jih je kasneje težko razbijati. Že z vzgojo majhnih otrok je mogoče vplivati na to, ali se bodo kasneje razvili v strpne osebe, ki bodo v družbi spoštovale različnost in pravice vseh posameznikov in posameznic, ali nasprotno v seksiste, homofobe, nacionaliste in rasiste. Zato menim, da je tema spola ena od vsebin, o katerih bi bilo otrokom na njim dojemljiv in sprejemljiv način smiselno spregovoriti že na samem začetku razvoja osebnosti.

Za konec bi želela zapisati še nekaj besed o naslovu avtorske slikanice *Mavrična maškarada*. Metaforo maškarade sem izbrala zaradi njene večpomenskosti in nič ni narobe, če jo nekateri razumejo tudi povsem dobesedno kot čisto navadno karnevalsko rajanje. Na račun slikanice že obstaja šala, da se bo v pustnem času v knjižnicah gotovo intenzivneje izposojala. Tudi otrokom je maškarada kot zabava v maskah zelo dobro poznana in jo imajo večinoma radi. Čeprav simboli-ke parodičnega preoblačenja v nasprotni spol, ki je sicer značilna za subkulturo kraljev in kraljic, preobleke še ne pozna-jo, sem s tem želela nagovoriti predvsem tiste odrasle, ki bi se z otroki morda želeli pogovarjati o vseh performativnih razsežnostih spola. V pravljici so kralji in kraljice preobleke, ki si jih otroci v domišljiji lahko zamišljajo tudi čisto po svoje, omenjeni ob želvinem srečanju s srno, ki si za večerni ples naroči jelenje rogovje pri čevljarju kopitarju. Želvi, ki ne pozna tovrstne kulture preoblačenja, srna razloži: »Vse živali, ki se bomo preoblekle v nasprotno spole, bomo kralji ali kraljice preobleke. Prav zato potrebujem jelenje rogovje za svojo krono.« Toda maškarade nisem želela zvesti zgolj na preoblačenje v nasprotni spol, temveč se poleg tega nekatere živali preoblačijo tudi v lastni spol (koncept maškarade v lastni spol se nanaša na besedilo »Žen-

skost kot maškarada«, ki ga je napisala psihoanalitičarka Joan Riviere) in nekatere si nadenejo kostume, ki razkrivajo različne spole hkrati. Moja odločitev za večpomensko besedo maškarada, ki sem jo uporabila v naslovu, ni bila težavna. Več dvomov mi je povzročala njena privedniška oznaka »mavrična«, ki se mi je najprej zdela nekoliko preveč izrabljena. Mavrična zastava predstavlja eno najbolj prepoznavnih LGBT oznak že od konca sedemdesetih let 20. stoletja. Kot simbol ponosa kaže s svojo barvitostjo na raznolikost skupnosti lezbijk, gejev ter biseksualnih, transspolnih in transseksualnih oseb. Čeprav se mi je sprva zdelo, da je bila mavrica z zastave kot eden najočitnejših LGBT kodov že prevečkrat uporabljena, sem se kljub njeni vseprisotnosti naposled le odločila, da naj bo mavrična tudi moja maškarada. Včasih je treba zaradi večje prepoznavnosti v širši javnost določene vsebine še posebej izpostaviti z njihovimi najbolj očitnimi oznakami.

V slikanico sem vtakla veliko specifične LGBT simbolike, ki se kaže tako v besedilnem kot tudi v likovnem delu knjige. Še posebej ilustracije so mi omogočile, da sem določene LGBT simbole lahko izpostavila na tistih mestih, kjer niso bili izrecno poimenovani z besedami. Lezbični znaki tako na primer krasijo čudežne čepice pikapolonic in še bi lahko naštevala, a užitek v tovrstnem odkrivanju prepuščam samim gledalkam in gledalcem. Čeprav se zavedam, da so določene kode razumljive le odraslim, sem s tovrstnimi metaforami želela nagovoriti vse, ki vzgajajo in poučujejo najmlajše ter jim berejo slikanice. S tem sem želela pri odraslih spodbuditi razmislek o tem, kako temo spola in spolne usmerjenosti približati otrokom.

Čeprav sem slikanico nasloвила *Mavrična maškarada* in sem raznobarvni pisanosti sledila tudi v ilustratorskem smislu, sem se po drugi strani odločila,

da v besedilu ne bom uporabljala eksplisitnih LGBT označevalcev. O vprašanjih spola sem do sedaj pisala in predavala večinoma odraslim in zanje sem vedno zavestno uporabljala termine, ki so značilni za diskurz feministične in lezbične teorije. Toda v slikanici, ki je v prvi vrsti namenjena otrokom, tovrstnih pojmov nisem izpostavljala, čeprav gre za očitne feministične, lezbične, gejevske ali transpolne motive. Zdi se mi, da sintagme, ki jih za svoje svetovne nazore uporabljamo odrasli, ne morejo biti preslikane v svet najmlajših. Prav zato mi je toliko večji izziv predstavljala simbolna govorica, s katero sem omenjene teme lahko podala na metaforičen način. Pri tem vsekakor zagovarjam, da je s problemskimi temami, med kakršne sodijo tudi tematike spola, spolnih identitet in različnih spolnih usmerjenosti, dobrodošlo vstopati na področje leposlovja za najmlajše, in sicer ne le v realne, temveč tudi v domišljjsko pravljичne svetove.

Čeprav sem *Mavrično maškarado* primarno namenila otrokom v predbralnem in začetnem bralnem obdobju, starostne stopnje vendarle nisem želela eksplicitno zamejiti in sem vesela, če po slikanici posegajo tudi mladostniki in odrasli. Zaradi večplastnosti besedila in ilustracij so dobrodošla tudi razumevanja slikanice kot naslovniško odprte knjige, ki je zanimiva bralnemu občinstvu različnih starosti. Kajti na različnih ravneh sem vendarle želela skupaj nagovarjati tako otroke kot tudi odrasle.

V pričujočem esejju sem se osredotočila na vsebinski del slikanice, ker se mi je zdelo ključno izpostaviti predvsem odločitev za obravnavo teme spolov tudi v literaturi za najmlajše. O likovni plati nastajanja slikanice bom spregovorila kdaj drugič, čeprav se mi zdi ilustratorski del knjige enako pomemben kot besedilni, če ne še bolj, saj za otroke, ki sami še ne znajo brati, odstira prve

in poglavitne poti v svet domišljije. Za avtorsko slikanico¹ sem se odločila zato, ker mi ta zvrst ponuja največ umetniške svobode. Ilustracije so mi predstavljale največji izziv prav v slikaniški obliki. Slikanica je zaradi izjemno natančnega načina ilustriranja nastajala zelo dolgo in čas, ki sem ga z akvarelnimi barvami pretopila v drobne mozaične kvadratke, mi je omogočal, da je ob vseh najmanjših nadrobnostih hkrati počasi zorelo

tudi besedilo. Ustvarjalni čar avtorskih slikanic je prav v sočasnem nastajanju besedilnega in vizualnega dele knjige, ki se lahko ves čas medsebojno oplajata in nadgrajujeta. Če besedilo s slikovnimi podobami utripa v podobnem ritmu in razpoloženju, se lahko ustvari skupno estetsko sporočilo umetniškega dela, ki večplastno nagovarja tako najmlajše kot tudi odrasle. Temu idealu sem se želela tudi sama kar najbolj približati.

¹ Knjiga je s finančno podporo JAK RS izšla pri Založbi SKUC v zbirki Lambda.

ODMEVI NA DOGODKE

Ana Duša

POGOVOR S PATRICKOM NESSOM

Patrick Ness je trenutno eden najbolj branih in najbolj nagrajevanih avtorjev za mladino, ki pišejo v angleškem jeziku. Američan, ki živi in dela v Angliji, je edini avtor, ki je dvakrat zapored prejel Carnegie Medal: najprej leta 2011 za zadnji del trilogije *Hrup in kaos*, knjigo z naslovom *Vojna pošati*, in potem še leto kasneje za mladinski roman *Sedem minut čez polnoč*. Trilogija *Hrup in kaos* naj bi bila v prihodnjih letih prenešena tudi na filmska platna, pravice zanjo je odkupil Lionsgate Studio.

Kot mnogi drugi sodobni avtorji je tudi Ness aktivno v stiku s svojimi bralci, tako prek javnih nastopov kot tudi prek twitterja in internetne strani; na slednji so poleg avtorjevega »poklicnega dnevnika«, v katerem bralcev ne obvešča zgolj o svojih nastopih, nagradah in objavah, temveč tu in tam navrže tudi kakšno dejstvo iz osebnega življenja, deli z njimi svoje literarne in glasbene (p)reference in podobno, objavljeni tudi komentarji bralcev – nekateri zgolj izražajo navdušenje nad to ali ono knjigo, drugi jih komentirajo, tretji imajo v sebi elemente literarne analize ali predloge avtorju za nadaljnje delo. V času nastanka pričujočega članka je teh komentarjev nekaj več kot 2500.

V okviru letošnjega knjižnega sejma je Patrick Ness novembra obiskal Ljubljano. Založba Mladinska knjiga, pri kateri sta

izšla prevoda zgoraj omenjenih trilogije in romana, je poleg običajnih aktivnosti, ki jih založbe navadno prirejajo ob obiskih (pomembnih) piscev, organizirala tudi srečanje avtorja z mladimi bralci – osnovnošolci in srednješolci. Srečanje je potekalo v Kosovelovi dvorani Cankarjevega doma, ki je bila ob tej priložnosti polna: kogar še vedno skrbi, da zanimanje za branje med mladimi upada, bi si ob pogledu na avditorij brez praznih sedežev oddahnil – sploh, če bi vedel, da obisk dogodka za nikogar ni bil obvezni del šolskih aktivnosti. Založnik je pred pričetkom šolskega leta sicer navezal stik z nekaterimi šolami, tako srednjimi kot osnovnimi – ob pomoči učnega materiala, ki ga je zanje pripravil urednik, so učitelji učence seznanili z avtorjevim delom in jih uvedli v razmislek o njem, a odločitev vsakega učenca ali dijaka, da bo sodeloval pri pripravi in se posledično udeležil obiska, je bila povsem prostovoljna. Dogodek tudi ni potekal kot »klasični« pogovor z avtorjem, kakršnih smo pri nas vajeni – torej kot javni intervju, ki ga moderator v prisotnosti publike opravi z avtorjem in kjer samo na koncu pozove poslušalce k vprašanju, pri čemer dopušča vsaj petdesetodstotno možnost, da bo njegov poziv izzvenel v prazno. Omenjeni dogodek je bil organiziran kot pogovor avtorja z bralci: vloga moderatorja je bila zgolj ta, da na začetku

vse skupaj pozdravi in da koordinira vrstni red vprašanj. Kljub skoraj pregovorni sramežljivosti slovenske publike v podobnih situacijah (»Pri nas občinstvo ni vajeno sodelovati v javnih pogovorih, lahko se zgodi, da iz občinstva ne bo nobenega vprašanja in bo pogovor potekal med moderatorjem in vami,« je bil na začetku opozorjen Ness) se je koncept izkazal za več kot uspešnega: v slabi uri, kolikor je potekal pogovor, je bilo nemogoče slišati vsa vprašanja, ki so jih učenci in dijaki pripravili za avtorja, ker je bilo teh preprosto preveč – in to kljub dejstvu, da je pogovor potekal v angleškem jeziku. (Na tem mestu je vredno poudariti tudi dejstvo, da se je le peščica obiskovalcev odločila za uporabo slušalk, ki so jim ponujale možnost prevoda celotnega dogodka.) Vprašanja se večinoma niso navezovala na izhodišča, ponujena v učnem gradivu; kljub temu je bil dogodek za promocijo literature in branja med mladimi verjetno pomembnejši od vsake strokovne analize ali intervjuja, ki bi ga z avtorjem opravil literarno podkovan moderator.

Umetniška dela – pa naj gre za literaturo, film, glasbo ali katerokoli drugo zvrst – vsaj zadnjih nekaj desetletij ne živijo neodvisno od svojih avtorjev; generacije, ki odraščajo v internetni dobi, vedo, da ima vsako umetniško delo tudi svoj »making of«. Do podatkov, za katere smo včasih potrebovali dolge ure sedenja v šolskih klopih ali brskanja po knjižnicah, pridejo neprimerno hitreje, poleg tega pa lahko vsako temo raziščejo precej bolj poglobljeno, ne da bi morali za to enkrat samkrat vstati s stola. Poleg tega dejstvo, da ima večina uspešnih avtorjev svoje internetne strani, prek katerih podobno kot Ness neprestano komunicirajo s svojimi bralci, ter trend živih nastopov avtorjev tudi v literarni svet uvajata »zvezdniški sistem« – tako kot filmski gledalci v želji po tesnejšem stiku z ljubim jim karakterjem glorificirajo

igralca, ki stoji za njim, bralci v zvezde kujejo avtorje ljubih jim literarnih del in iščejo stik z njimi; bolj ko jim je ta stik omogočen, bolj so bralci avtorjem zavezani in raje imajo njihovo literaturo.

Verjamem, da je ob zgoraj zapisanem marsikdo zamahnil z roko: kakšno zvezo ima zvezdniški status avtorja s kvaliteto literarnega dela? A to je vprašanje odraslega bralca, ki v literarni svet ne vstopa tako dobesedno, kot to počnejo mladi, za katere heroji še niso simboli temveč resnična bitja, s katerimi se identificirajo, v katerih svet živo verjamejo in želijo biti v njem tudi aktivno prisotni. Most med njihovim in svetom junakov je avtor – ne učitelj, ne moderator pogovora, *avtor*. Primeri, kot je bil pogovor s Patrickom Nessom v Cankarjevem domu, rušijo mit o pregovorno sramežljivem slovenskem občinstvu in nam govorijo, naj zaupamo mladim bralcem: sami najbolje vedo, kaj hočejo vprašati svoje junake.

V nadaljevanju sledi nekaj vprašanj, ki so jih obiskovalci zastavili Patricku Nessu na omenjenem dogodku, in avtorjevi odgovori nanje.

Menda ste bili rojeni v vojaški bazi. Kako to?

Ker je bil moj oče zaposlen v vojski. Veste, kdo je vojaški vaditelj? To je tisti vojak, ki vpije na druge vojake: »Dajmo, lenuhi!« To je delal moj oče, ki je sicer zelo prijazen, sramežljiv in tih človek. Ko sem se rodil, je bil slučajno v vojaški bazi v Virginiji in moja mama je bila z njim. Od tam smo se preselili na Havaje, ko sem bil star šest let, in potem smo živeli v Washingtonu.

Kako in kdaj ste se naučili pripovedovati zgodbe? Če prav razumem, ste pisateljski samouk.

Predvsem tako, da sem bral. Je tukaj kdo, ki si želi postati pisatelj? Aha, kar nekaj vas je. Prva stvar, ki bi vam jo rad povedal, je tale: če želiš postati pisatelj,

lahko postaneš pisatelj. Pisateljstvo je poklic, je nekaj, kar lahko počneš, če se tako odločiš. Ni odvisno od tega, koga poznaš, kje živiš, kdo so tvoji starši. Vse, kar sem moral storiti, da sem postal pisatelj, je bilo to, da se napisal knjigo. Napisal sem najboljšo knjigo, ki sem jo v danem trenutku lahko, potem sem jo nesel literarni agentki in ona je našla založnika zanjo. Tako lahko je to – in tako težko. Če želiš postati pisatelj, lahko postaneš pisatelj. Sam sem pisal vse mogoče: članke za časopise in radio, scenarije za filme ... Veliko poti je, kako postati pisatelj. Če hočeš pisati, potem ni razloga, da ne bi. To poudarjam zato, ker meni tega ni nihče povedal, pa si želim, da bi mi. Nikoli si nisem mislil, da je kaj takega mogoče, a je. Sam sem, kot rečeno, veliko bral; v šoli sem rad pisal spise in eseje. Potem sem ugotovil, da se ljudje na moje zgodbe odzivajo tako, kot si želim, da bi se odzvali. Če sem jih hotel z zgodbo nasmejati, so se smejali. Če sem jih hotel ganiti, so bili ganjeni. To me je presenetilo – nisem vedel, da lahko tako vplivam na ljudi. Mislim, da je bilo to odločilno – spoznanje, da ljudje *hočejo* slišati zgodbe, ki sem jih hotel povedati. Sramežljivi pisatelji ne pritegnejo dosti bralcev; če želite pisati, morate verjeti, da je vaša zgodba zanimiva, morate verjeti, da jo bodo ljudje hoteli slišati. Na vseh ostalih področjih ste lahko nesamozavestni, ne smete pa biti nesamozavestni v lastnem pisanju, sicer nihče ne bo hotel brati vaših zgodb.

Od kod vam ideja za Hrup in kaos? Zgodba je res neverjetna – kako ste ustvarili Novi svet?

Začel sem z idejo hrupa. Mislim, da je svet precej hrupen. Kdo od vas nima mobilnega telefona ali e-maila? Koliko vas uporablja twitter in Facebook? Svet je poln ljudi, ki vas neprestano zasuvajo z novimi informacijami. Iz tega je izhajala osnovna ideja – kaj, če bi bilo temu hru-

pu nemogoče pobegniti? Če ne bi imeli nobene izbire? Kaj je hujšega, kot biti mlad in ne imeti izbire? Kaj če bi lahko vsak slišal vaše misli? Si predstavljate, da bi lahko vaš sosed slišal vsako misel, ki se vam v tem trenutku podi po glavi? Če bi jo lahko slišali vaši starši, učitelji? *(smeh)* Si predstavljate, da bi lahko vaš absolutno najboljši prijatelj slišal vse, kar si mislite o njem/njej? V vaših letih je od vseh življenjskih obdobij najbolj pomembno, da ima človek svoj intimni svet zase. Vi ste generacija, ki ima manj intime kot katerakoli generacija v zgodovini človeštva. Z nikomer ne morete deliti skrivnosti, če nočete, da zakroži po internetu. Ne morete narediti napake, ne da bi jo kdo obelodanil na Facebooku. In to je pomembno, to je bila osnovna ideja za trilogijo. Druga ideja, ki je vžgala iskro, precej bolj neumna od prve, je dejstvo, da sem od nekdaj sovražil knjige, v katerih psi govorijo, ker nikoli ne povejo stvari, ki bi jih psi dejansko povedali. Ko sem pisal trilogijo, sem imel mačko; vedno je bila tiho kot kamen, razen ko je morala na stranišče, ko je opravljala potrebo in ko jo je opravila. Če se je hotela pogovarjati z mano, kaj mi je govorila? »Mjau, mjau, kakat grem, mjau, mjau, kakam, glej me, mjau, mjau, pokakala sem se.« Mislim, da so psi še hujši. Če bi lahko govorili, bi po mojem govorili samo o hrani, seksu in stranišču. Pa še o tem, kako zelo te imajo radi in kako veseli so, da si se po petih minutah končno vrnil nazaj v sobo. To sta bili dve izhodiščni ideji za knjigo – ena velika in pomembna ter ena neumna.

Ali se pri svojem delu držite kakšnega posebnega reda?

Moj nasvet je takšen: če dobite dobro idejo – počakajte. Da je res dobra, boste vedeli, ko se bodo začele nanjo lepiti druge ideje, prav tako dobre. Iz ene bosta nastali dve, iz dveh štiri, iz štirih deset in mogoče jih bo na koncu zadosti za knji-

go. Sam se lotim knjige takrat, ko imam v glavi nekaj dobrih prizorov, ki jih želim vključiti vanjo. Pišem pa vsak dan, razen ob vikendih.

Kako to, da so ženske v trilogiji Hrup in kaos edina bitja, katerih hrupa ostali ne morejo slišati? Navadno so ženske glasnejše in govorijo več od moških.

Hm, se strinjamo s tem? Kakšna grozna misel! Prva knjiga trilogije se začne v mestu, kjer so bile vse ženske ubite v vojni in zdaj tam živijo samo še moški. Ko glavni junak Todd prvič sreča dekle, ugotovi, da ne more slišati njenih misli. Ne mislim, da so ženske tihe in moški glasni ali obratno. Nekaj drugega je zadaj – nesposobnost ljudi, da bi razlike razumeli preprosto kot to, kar so – razlike. O stvareh, ki so drugačne, razmišljamo na dva načina: ali so boljše in jih moramo potegniti dol, na našo raven, ali pa so slabše in torej lahko hodimo po njih. Ljudje težko vidimo drugačnost kot zgolj drugačnost. Zato sem ustvaril drugačnost, ki je res skrajna – vsi ljudje so res hrupni in vse ženske so res tihe; kako se bodo medsebojno odzvali na to drugačnost, ki jim je bila vsiljena? V trilogiji nekateri ljudje reagirajo res narobe, drugi pa so v tem nekoliko boljši. Nikakor nisem hotel povedati ničesar enoznačnega o ženskah ali moških; ljudje smo veliko bolj zapletena bitja – ničesar takšnega ni, za kar bi lahko rekli: »Vse ženske so takšne« ali »Vsi moški so takšni.«

Ali vnaprej veste, kaj boste napisali, ali se zgodba razgrinja pred vami med pisanjem samim?

Kar bom zdaj rekel, je res pomembno: nihče vam ne more povedati, kako pisati. Vsak vam lahko pove samo svojo izkušnjo, svoj način, ne more pa vam povedati, kako morate pisati vi. Pri meni je tako, da vedno že na začetku vem, kakšen bo zadnji stavek, ker je to najpomembnejši stavek v celi knjigi in ker je

to hkrati nekaj, k čemur ves čas težim. Poleg tega imam okvirno idejo zapleta ter tri ali štiri podobe ali prizore, ki se jih res veselim – lahko so veliki ali majhni, ni važno. Moja prva ideja za *Sedem minut čez polnoč* je bil prizor, v katerem glavni junak razbija pohištvo v dnevni sobi. Nisem vedel, kako jo bom umestil v knjigo, a vedel sem, da je prava. Zadnji stavek in nekaj vmesnih prizorov mi ponuja zadosti opore, da se ne počutim izgubljenega, hkrati pa tudi ne preveč zavezanega vnaprejšnjim idejam. Tako pišem jaz, a kot sem rekel, vsak mora najti lasten način, ki mu ustreza.

Kaj natančno pomeni angleški naslov prvega dela trilogije The Knife of Never Letting Go?

Kako je naslov preveden v slovenski jezik? *Na begu*? Podobno kot v nemškem, tam so knjigo prevedli kot *Beg*. Zaradi tega naslova pomilujem prevajalce, fraza je takorekoč neprevedljiva. Nikjer na svetu je niso prevedli, v vseh jezikih so našli kakšno drugo možnost. Ideja je takšna: junak knjige na začetku dobi nož, za katerega misli, da ga naredi bolj odraslega. Misli, da mu nož prinaša moč. In mu tudi jo, a ne takšne, kot si predstavlja. Ko se zgodba razvija, se znajde v situacijah, ko hoče uporabiti nož, a ga ne more – dokler ne pride do točke, ko noža ne bi smel uporabiti, pa ga. Takrat spozna, da noža potem, ko ga je enkrat uporabil, ne more več odložiti – tudi, če ga izpusti iz rok, bo vedno tam; razumete? Ko ga enkrat uporabi, ne more več izničiti svojega dejanja.

Kaj vam je najbolj všeč pri vašem poklicu?

To, da nimam šefa. (*Smeh*). Pisateljjevanje je najboljši poklic na svetu, res imam srečo, da lahko živim od tega. Da sem sam svoj šef, da lahko ustvarim cel svet natančno tako, kot si ga predstavljam. Pisateljjevanje je čisto zares najboljši poklic na svetu.

Vojko Zadravec

PISMO O EKVILIBRISTIKI BRANJA

V začetku novembra smo nestrpno pričakovali izid *Priročnika za branje kakovostnih mladinskih knjig 2013* – resnici na ljubo, to početje Pionirske – centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo, Mestne knjižnice Ljubljana, ki traja že več kot 40 let, postaja vsako leto bolj napeto.

In vsako leto je naša vročica ob pravi Priročnika pobarvana s čim posebnim – letos je bila zaznamovana s skrivnostnostjo tujke: *ekvilibristika branja*! Sredi preverjanja in urejanja gradiva za Priročnik je kot nepričakovana ideja planila med nas in nas v hipu očarala. S svojo mnogopomensko hojo po robu nam je zlezla pod kožo in postala osrednja ideja vsega, kar smo z letošnjim Priročnikom želeli povedati. Le teden dni po izidu Priročnika se je začel praznik zlatih hrušk.

S podporo organizatorjev 29. slovenskega knjižnega sejma in Cankarjevega doma je letošnji praznik zlatih hrušk ne le z nalepkami, ki so žarele z mnogih razstavnih polic, ampak tudi z debatno kavarno, čekom za branje in samostojno prireditvijo pridobil svoje ustrezno mesto in pomembno okrepil svojo odmevnost. Vrhunec praznika je bila prireditev (v četrtek, 21. novembra, 2013), s katero smo v polni Kosovelovi dvorani počastili založbe, katerih knjige so dobile znak za kakovost zlata hruška, ter podelili priznanja najboljšim. Za zvezdo prireditve smo publiki in nagrajencem v dar izbrali prav *ekvilibristiko*. Njen izziv nenehnega prehajanja iz ravnotežja v ravnotežje so oblikovali stand-up komik in prevajalec Boštjan Gorenc - Pižama z osrednjo kritično besedo, funambulist Blaž Branc z besedo o izkušnji hoje po žici, člani

Predstavniki založb, Kosovelova dvorana, 21. 11. 2013

skupine Cirkokrog: Kristina Debenjak, Tjaž Juvan, Oton Korošec in Hana Košan z živo akrobacijo ter Issiaka Sanou, Deja Živko in Bojan Selan z virtuosnim igranjem na zahodnoafriške bobne. Poseben kamenček k slovesnemu vzdušju je prispeval gost iz Anglije, pisatelj Patrick Ness, eden od dobitnikov priznanja zlata hruška, tudi častni gost letošnjega Slovenskega knjižnega sejma.

Ker bodo o letošnji zlati hruški še več in v drugačni govorici povedale priložene tabele, obrazložitve in fotografije, naj to pisanje zaključim z zanimivo zgodbo. V Pionirski si na najrazličnejše načine prizadevamo glasno govoriti o dobrih mladinskih knjigah. Pri tem se zavedamo, da so za nastanek dobre knjige poleg avtorjev pomembne tudi založbe. V letih, odkar podeljujemo znak za kakovost zlata hruška, se je na odru s tem častnim znakom zvrstilo veliko slovenskih založb in vsako, ki ji je to uspelo, razumemo kot del dragocenega nacionalnega založniškega znanja, ki ga moramo varovati s podporo in spodbujanjem. Zato smo letos založnike povabili, naj za prireditev prispevajo po dve besedi, iz katerih bomo sestavili skupno sporočilo. Ta vratolomni izziv z nepredvidljivimi pari besed nas je držal v napetosti vse do jutra pred prireditvijo, na koncu pa je vendarle nastalo spodaj zapisano sporočilo, ki je veljalo kot zaključni pozdrav.

Sporočilo založb z znakom za kakovost zlata hruška 2012

Krepko pisane besede so prispevale založbe, iz teh besed je besedilo sestavil Vojko Zdravcevec.

Kdo vse kvari mladino?

- *trd Narodov blagor: ni dela!*
- ta, ki *sanjam Pomurja* in *vlakom* ob morju hromi *delovanje* koles
- in ta, ki *Zvitorepcu* nastavlja *puhaste drobtine*.

Tudi mi *kvarimo mladino*, a drugače!
Učimo jo

- o državljskih *pravicah vesolja*,
- o človečanskih pravicah *narave*,
- o osebnih pravicah *življenja*,
- o *varstvu* podatkov *presenečenja*.

Učimo jih *tehnike petja o miru*,
varovati *okolje dvojine*,
razsipavati srčne *pogleda*.

Domišljije ne zapiramo v *ljubek*
zverinjak,

- in *žival* želja učimo *brati*.
- Kdor hoče *živeti iskanje*,
- mu odklenemo *nov svet*.

In imamo večere!
Ko nas nebo ogrne v barve *tigra*,
da zadovoljni *čohamo* njegove
oblake,
nas *podgana* zbere k svojim zgodbam
in reče:

Nekoč ...

Zgodba o ravnotežju skupine Cirkonog

Boštjan Gorenc o iskanju in rušenju ravnotežja

Prevajalec Andrej Hiti Ožinger
in urednica Darja Marinšek

Patrick Ness

Obrazložitve priznanj ZLATA HRUŠKA 2013, ki so jih prejele naslednje knjige:

- v kategoriji izvirna slovenska mladinska poučna knjiga: ***Vroči novi svet***, ki jo je napisala **Lučka Kajfež Bogataj**, ilustriral **Izar Lunaček**. Knjigo je izdala **Cankarjeva založba**.

Slovenska klimatologinja in pionirka raziskovanja vpliva podnebnih sprememb na naše življenje se s poljudnoznanstvenim delom obrača na mlade bralce kot na tiste, ki bodo kmalu odločali o kakovosti življenja na planetu.

Z jasnim in jedrnatim jezikom brez odvečnega infantilnega olepševanja predstavi osem resnejših podnebnih problemov, ki jih na koncu vsakega poglavja povzame v strnjene poudarke.

To, za spodbujanje k branju precej nehvaležno materijo, ji pomaga ostriti šaljiva, mestoma satirična ilustracija. Kot opozicija resni temi najde nešteto presenetljivih domislic, ki obravnavanih problemov ne banalizirajo, ampak jih spreminjajo v angažirano branje.

Cankarjeva založba in oba avtorja so s pogumno besedo v skrbno pripravljeno izdaji o odgovornosti do okolja zaslužili PRIZNANJE ZLATA HRUŠKA.

- v kategoriji izvirna slovenska mladinska leposlovna knjiga: ***Ropotarna***, ki jo je napisal **Peter Svetina**, ilustriral pa **Damjan Stepančič**. Knjigo je izdala **Založba Miš**.

Naslov neobičajne zbirke besedil različnih literarnih in likovnih oblik *Ropotarna* opozarja, da ne gre za običajno »shrambo za stare, nerabne stvari«, ampak, v kontekstu posameznih zgodb, za območje, zavetje, celo svetišče stvari, ki nimajo nobene namembnostne etikete.

Še več, to je prostor, kjer tudi red nima nalepke in je zato ves na voljo malim in velikim raziskovalcem. Tudi pogled v ropotarno je opozorilen: skozi okence, veliko lino v črki »o« na platnici, mimoidoči vi-

dimo notranjost knjige in naprej notranjost glave, kjer domuje misel!

Domišljiji in občutju so torej namenjene zgodbe in pesmi v *Ropotarni*. Z občečloveškimi prigodami, strahovi in pogumom se pisatelj pogovarja z nami kot s prijatelji, ki nikomur ne želimo nič žalega, kot s tistimi, ki spoštujemo stvari in ljudi okrog sebe in smo jih kdaj pa kdaj tudi veseli.

Založba Miš in oba avtorja so s tem izvirnim knjižnim izživom visoko razpeli domišljijisko vrv branja in si s tem zaslužili PRIZNANJE ZLATA HRUŠKA.

- v kategoriji prevedena mladinska leposlovna knjiga sta priznanje izjemoma prejeli dve knjigi:

Vojna pošasti, ki jo je napisal **Patrick Ness**, prevedel pa **Andrej Hiti Ožinger**. Knjigo je izdala **Založba Mladinska Knjiga**.

Kaj je resničnost, je eno od silovitih vprašanj zadnje knjige antiutopične trilogije *Hrup in kaos*. Soočanje s tem vprašanjem junaka Todda, vzgojenega v svetu brez izobraževanja, knjig in žensk, požene v kaos in v boj za lastno preživetje in preživetje drugih.

Hrup in kaos, ki ga doživljata predvsem Todd in Viola, bralcu postavljata kup vprašanj o pomenu človečnosti, o pomenu vrednot in o pomenu spoštovanja drugega. Knjiga bralca sili, da razmišlja o odločitvah, da razume angažiranost ter se sooči s tem, da egoizem ni primarna vrлина, čeprav posamezniku omogoča preživetje. Da je preziranje ravnotežja pogubno.

In izjemen občutek za ravnotežje knjiga zahteva tudi od prevajalca, da lahko več nivojev izvirnega jezika doberljivosti in doživljajske razumljivosti uravnoteži s sorazmernimi nivoji slovenščine.

Mladinska knjiga je v mojstrskem prevodu odlično oblikovane knjige mladim poklonila trajno drznost branja, zato si avtorji in založba zaslužijo PRIZNANJE ZLATA HRUŠKA.

Zgodbe iz zemljemorja, ki jo je napisala **Ursula K. Le Guin**, prevedel pa **Dušan Ogrizek**. Knjigo je izdala **Založba Mladinska Knjiga**.

V peti knjigi sage o Zemljemorju pisateljica s fiktivno antropološko dokumentarnostjo odstira pet časovnih utrinkov izpred rojstva njenih epskih junakov Geda, Tenar in Tehanu.

Pet kratkih zgodb, ki so sicer literarne mojstrovine same zase, bralcem v mnogočem pogloblja doživetja in možna razumevanja arhipelaške sage.

Knjiga in njen mojstrski prevod v slovenščino pa je tudi svojevrsten poklon znanosti, še posebej antropologiji. Ko s posnemanjem znanstvenih postopkov iz namišljenih drobcev namišljene preteklosti ustvarja epske svetove in osebe, z literarnimi triki noče ukaniti naše vere v znanost, ampak znanosti prizna poezijo in jo vabi k njej. Avtorica namreč verjame, da poetičnost edina zmore obdržati vez med človekovo preteklostjo in prihodnostjo in s tem človekov obstoj sam.

Založba Mladinska knjiga in prevajalec so s to knjigo bralcem in našemu jeziku podarili literarni biser velike čarodejke fantastičnih svetov in si s tem zaslužili PRIZNANJE ZLATA HRUŠKA.

Vrednotenje produkcije mladinskih knjig, ki so izšle 2012

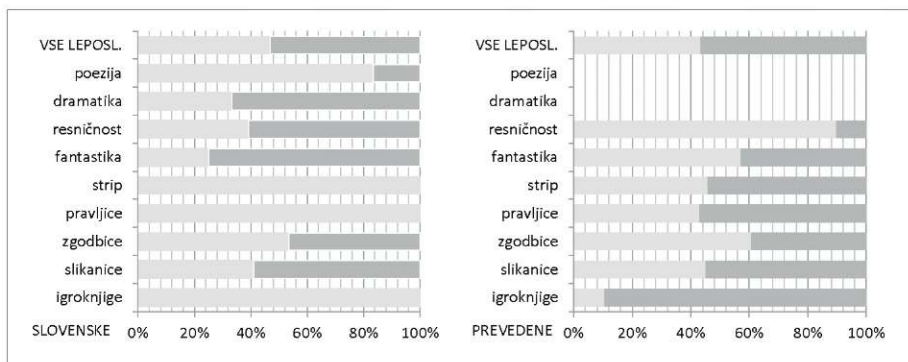
Pregledane knjige			Novo	Ponatis
Vse		983	854	129
Od tega	Leposlovje	821	711	110
	Poučne	162	143	19
	Slovenske	474	401	73
	Tuje	509	453	56
Ocenjene knjige		844	741	103
Od tega	Odlično	99	61	38
	Zelo dobro	121	102	19
	Dobro	171	152	19
	Pomanjkljivo	234	213	21
	Pogrešljivo	219	213	6
Neocenjene		139		
Od tega	Ustvarjalnost otrok	84	83	1
	Projektne, namenske	55	41	14

Od tega slovenske		
Novo	Ponatis	Vse
296	61	357
14	30	44
36	12	48
70	8	78
83	11	94
93	0	93

Splošni pregled vrednotenja po posameznih kategorijah

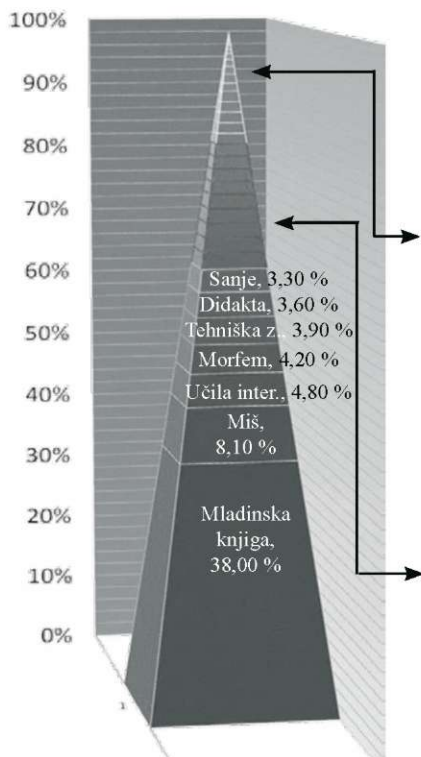
Mladinske leposlovne skupine 2012

Vrednoteno leposlovje	Dobre			Slabe			Vse		
	Slov.	tuje	VSE	Slov.	tuje	vse	Slov.	tuje	sku-paj
igroknjige	8	11	19	0	94	94	8	105	113
slikanice	68	57	125	98	69	167	166	126	292
zgodbice	32	17	49	28	11	39	60	28	88
pravljice	4	3	7	0	4	4	4	7	11
strip	7	11	18	0	13	13	7	24	31
fantastika	3	36	39	9	27	36	12	63	75
resničnost	18	35	53	28	4	32	46	39	85
dramatika	1	0	1	2	0	2	3	0	3
poezija	5	0	5	1	0	1	6	0	6
Vse leposl.	146	170	316	166	222	388	312	392	704

Mladinske leposlovne skupine z razmerji med dobrimi in slabimi

Piramida slovenskih založb z izdajami za otroke in mladino v letu 2012

Ved	0,30 %
samozaložbe skupaj	0,30 %
Salve	0,30 %
Ognjišče	0,30 %
Grafenauer zal.	0,30 %
Epistola	0,30 %
Egmont	0,60 %
Alba 2000	0,60 %
Hart	0,90 %
Družina	0,90 %
OKA	1,20 %
Mohorjeva zal.	1,20 %
Kres	1,20 %
Okaši	1,50 %
Karantanija	1,50 %
Grlica	1,50 %
Ebesede	1,50 %
Celjska Mohorjeva dr.	1,50 %

Pivec	1,80 %
Mladika	1,80 %
Graffit	1,80 %
Ajda	1,80 %
Zala	2,10 %
Sodobnost Inter.	2,10 %
Narava	2,10 %
Alica	2,10 %
Skrivnost	2,40 %

Rang 34 založb, ki so v letu 2012 prispevale k skupni kvaliteti produkcije mladinskih knjig več kot 0,09 % delež, pri čemer je kvaliteta določena z ocenami v Priročniku za branje kakovostnih mladinskih knjig 2013.

ISKANJE IN RUŠENJE RAVNOTEŽJA

Diskurzna podstat ekvilibriuma v percepciji postmodernističnega fokusa, komuniciranega skozi prizmo edukativnih intencij in aplikacije ekstrakurikularnih aktivnosti v mladinski literaturi ... tako bi se najbrž začel moj nagovor, če bi diplomiral. Imate srečo, da nisem.

Ko so me prosili, da naj bi na literarni prireditvi povedal nekaj o lovljenju ravnotežja, sem si oddahnil, ko sem izvedel, da bo to na Zlatih hruškah. O ravnotežju je precej lažje govoriti na podelitvi nagrad za otroško književnost kot na Dnevih poezije in vina. V informacijski dobi nešteti opcij, ki se nam ponujajo na vsakem koraku, je naše življenje sestavljeno iz kopice manjših ravnotežij, ki jih moramo zbalansirati v ravnovesno celoto. Svet, ki večinoma vozi po tirnicah neusmiljene tržne logike, nas skuša prepričati, da smo za svoje delo lahko zadovoljni z drobtinicami, ki padejo od bogataševe mize, mi pa ga skušamo prepričati, da je kakovostno delo vredno več kot zgolj plačilo v vrednosti higienskega minimuma moškega stranišča železniške postaje Kalkuta vzhod.

Tako kot prevajalec med vsemi dilemami, ki me obkrožajo, največkrat lovim ravnotežje na vrvi kakovosti, napeti nad breznom časa. Pa tu ne mislim ekstremnih primerov, kakor sem jih ravnokar karikiral, marveč večino prevajalskih del, izvzemši prevode subvencioniranih besedil. Realnost prevajalskega trga je takšna, da si glede na višino honorarjev prisiljen strpati več dela v enoto časa, kot bi rad, sicer se proračun konec meseca ne izide in posamezniki le stežka dobimo anonimnega investitorja, ki bi nam posodil poldrugo milijardo. Daleč stran so idilične predstave o prevajalcu,

ki ga muči še posebej zamotana fraza ali stavek, pa si nabaše pipo, sede na verando in se nato uro ali dve guga ter žvrklja problematični stavek po ustih skupaj s konjakom, dokler ga ne pregnete v zven nebesnih sfer. Če seveda ni mimo prineslo Janeza Menarta, ki se je odločil risati, tako da prevajalcu v ustih ostane samo stavek. Pri vsaki knjigi si želim, da bi imel na voljo še nekaj dodatnih dni, da bi pošmirglal tiste grobe odseke, ki še malce zbodejo, a če raztegnem en projekt, moram potem krčiti drugega. Tu nezanemarljivo vlogo odigra tudi država, ki si bo v prizadevanju, da bi nam nudila čim več varnosti, kmalu odrezala skoraj polovico avtorskega honorarja. Čakam dan, ko bom državi dal 80 odstotkov prisluženega honorarja, saj se bom takrat brez skrbi zvečer sprehodil čez Rakovo Jelšo in vpil: »Vsi ste reveži«

Eno od najkočljivejših ravnotežij, ki jih lovim pri svojem delu – in to je na srečo povsem estetske narave –, je ta nenehna borba med knjižnim in – pa mi oprostite uporabo tega izraza – živim jezikom. Povojna težnja po strogo normirani literaturi, ki na piedestal postavlja edini zveličavni knjižni jezik, pogovorne in narečne pankrte pa postavlja pred vrata, da se igrajo na ulici in vzklikajo *mnde, šraufštok, džazno, nindri indri* in *orka putana*, medtem ko knjižna slovenščina ždi na tapeciranem divanu v salonu in srka šipon ob koprnečih vzdihih horde akademikov, je imela daljnosežne posledice. Največjo v tem, da še zdaj nimamo poenotenega konsenza, kako kodirati neknjižne govornice. Seveda v zadnjem času vse več piscev in prevajalcev lovi to zmuzljivo zмене. Šolski primer je recimo Skubičev *Fužinski bluz*. A dileme

vseeno ostajajo. Kako zapisati ta nesrečni polglasnik, da bo razjarjeni kmečki očanec gromko zavpil »Dj gmh!« in bodo bralci doživeli to njegovo prvinsko robatost? Kako pošvedrati poštrkane povedke, da bo neugnani pobalin mamici za rojstni dan rekel: »Luba mami, prnesu sem ti šopek,« in se na papirju ne bo prelevil v piflarja, ki ji je cvetje prinesel. Pa nesrečni nedoločniki, ki znajo špikati v bobniče, da se jim je naš zaničniški kl guru Roza odrekel na vekov veke oz. vsaj do ničelne davčne stopnje na knjigo, kar je približno enako dolgo razdobje.

Ko končno pogruntáš svoj sistem zapisovanja, ko si ujel tisto ravnotežje med sočnim, ne, žmohtnim jezikom vsakdana – ali pa vsaj misliš, da si ga ujel; običajno že pri naslednjem prevajalskem podvigu ugotoviš izboljšave za vrsto fines – pa pride na vrsto naslednje ravnotežje, pri katerem sam nimaš kaj prida vpliva. Besedilo pride v roke lektorici, za katero upaš, da bo tudi sama znala najti ravnotežje med rigoroznimi pravopisnimi pravili, ki so dostikrat bolj dvoumna kot največja uspešnica Letečih potepuhov, in občutkom za neukalupljeni jezik, ki ga prinaša izvirnik. Na tem mestu bi rad dodal, da sam še nisem naletel na enega tistih ekstremov, o katerih prevajalci potihoma šepetamo ob tabornem ognju, ki ti nalašč zamenja čisto spodobne in pravilne besede s sopomenkami, da uveljavi svojo moč, ki puristično prečrta vse besede, ki zgolj dišijo po skupnih korenih z besedami nekdanjih bratskih jezikov, in ki ti hoče dokazati, da znaš vejice preceniti še slabše kot debel vrabec v mavcu in z vratno opornico. Za to se imam očitno zahvaliti urednicam, ki že same presejejo sodelavce in sodelavke. Z nekaterimi sem v opombah ob besedilu razvil prenekatero debato, ki je v končni različici dokumenta spominjala na epistolarni roman. Dobra lektorica, ki zna najti ravnovesje, lahko temeljito pomaga pri končni podobi knjige, in spodobilo

bi se, da je navedena v kolofonu, česar marsikje ne upoštevajo. Čeprav se žal pri vse več knjižnih izdajah dogaja, da se na poti do polic v širokem loku izognejo lektorskemu očesu.

Po pravici povedano so žal nekatere knjige takšne, kot bi se na daleč izognile tudi prevajalcu in si spotoma omočile nožne prste v škafcu Googlevega prevajalnika. Tu smo stopili na polje, kjer moramo biti še posebej previdni. Sam menim, da ravnotežja finančnih konstrukcij knjižnih projektov nikdar ne bi smeli loviti na rovaš kakovosti. Sicer bom zvenel despotsko, toda če ne moreš zagotoviti vseh veznih členov, potrebnih za izdajo kakovostnega izdelka, raje izdaj kakšno knjigo manj in prerazporedi stroške. Lani je pri nas izšlo 983 naslovov mladinskih knjig, za kar je bilo zaslužnih 162 izdajateljev. Na področju celotne knjižne produkcije je v letu 2012 od 321 izdajateljev publikacij z več kot 49 stranmi le 21 izdajateljev splavilo več kot deset knjig, 248 pa eno ali dve. Pri slednjih pač ne moreš manjšati produkcije. Ampak grešijo tudi nekateri veliki, ki si krčenje lahko privoščijo. Ni hujšega, kot v želji po hitrem zaslužku nabrati nekaj fičnikov za odkup knjige ali serije, ki v tujini žanje polhvale, potem pa jo s šušmarskim odnosom in željo po hitrem zaslužku spremeniti v kup pofla, s katerim naredijo mladim bralcem več škode kot koristi. Tu ne govorimo o načrtnih odstopanjih od jezikovne norme v službi slogovnih bravur, marveč o preprostem pišmeuhovskem odnosu do jezika.

Angleško-ameriški pisatelj Neil Gaiman je pred mesecem v predavanju o prihodnosti knjig, branja in knjižnic dejal, da slabe otroške knjige ne obstajajo. Čeprav moram priznati, da imajo kartonke, ki jih kupujem eno leto staremu sinu, res popreproščeno zgodbo, o psihološkem razvoju likov pa lahko samo sanjamo. Če ga citiram: »Vsake toliko časa skupina odraslih uperi prst v kakšno podzvrst

otroške književnosti, v žanr ali v avtorja, in jih razglasi za slabe knjige, knjige, ki jih otroci ne bi smeli brati. Vse skupaj je velik larifari. Snobovstvo in traparija. Noben avtor, ki ga otroci radi berejo, ni slab, saj je vsak otrok drugačen. Obrabljena, oguljena ideja zanje ni obrabljena in oguljena. Tokrat se z njo seznanijo prvič. Ne branite otrokom brati, ker menite, da berejo napačne stvari. Leposlovje, ki ga ne marate, je pot h knjigam, ki so vam mogoče všeč. In vsi nimajo enakega okusa kot vi.«

In tu se strinjam z njim. Za celovito knjižno ponudbo mladim je treba v programu najti tako prostor za lahkotnejšo kot resno literaturo. S prvo vzgajamo mlade bralce, da posežejo po slednji. Otrokom lahko pod nos molimo kup knjig z visoko literarno vrednostjo, a če so suhoparne in se otrok z njimi ne poistoveti, se mu knjige lahko zagabijo še bolj kot vampi in ga izgubimo kot bralca. Seveda pa tudi pri lahkotnejših knjigah ne moremo mimo zahteve, da je knjiga narejena profesionalno in kakovostno.

Če sem ves čas govoril o tem, kako loviti ravnotežje na vseh področjih, pa naj za konec prerežem napeto rdečo nit. Vseskozi smo iskali ravnovesje, a v mojih očeh so najboljše knjige tiste, ki ti ga porušijo. Knjige, ki pretresejo svet tvojih vrednot. Knjige, ki te uvedejo v nova spoznanja. Knjige, ob katerih si med branjem zgolj nemočen list, ki ga sapa zapisanih besed premetava sem ter tja in ga neusmiljeno buta ob stene. Knjige, ki ti vzamejo vse, v kar si bil prepričan, in te preprišejo z novimi spoznanji in zavedanji, najsi bodo glede tebe, sveta ali književnosti same. Pa ni nujno, da so te knjige to, kar pojmuje pod oznako visoka literatura. Še posebej otroške

knjige lahko s humorjem, hudomušnostjo in predvsem enakopravno obravnavo pomagajo otrokom, da se naučijo sprejemati drugačnost, preizpraševati slepo zaupanje v avtoritete in se samostojno spopadati s svetom. Otrokom ne smemo skrivati knjig s tematikami, ki se nekaterim zde kočljive, seveda pod pogojem, da so obravnavane primerno bralčevi starosti. S temi oporekanji literaturi se žal srečamo skorajda že pri vsaki razgrnitvi seznamov za bralna tekmovanja. Zdaj je neka tematika pregrozna za mlade misli, spet drugič je krivo to, da se nekdo obnaša neprimerno, čeprav je v knjigi predstavljen kot izrazito negativen lik, s katerim se bralci ne poistovetijo. No, če hočejo knjige, v katerih se bodo tudi antagonisti vedli poštirskano, naj se ne čudijo, če mladi potem ne bodo znali razlikovati moralnih dejanj od nemoralnih. Če jim bomo skrivali te knjige, s tem ne bomo izbrisali negativnih pojavov. Otroci in mladi bodo kvečjemu nepripravljeni, če ali ko se bodo srečali z njimi. Lahko se zgodi, da bodo mislili, da so v tem osamljeni, še huje, da so sami krivi, da jih je to doletelo. S knjigami in pogovori, ki jim sledijo, jim lahko ponudimo vsaj nekakšen oklep, ki jim bo pomagal prebroditi stiske, ali kažipot, ki jih bo usmeril, kam naj se zatečejo po pomoč.

Patrick Ness je pošaсти iz knjige *Seдем minut čez polnoč* v usta položil besede: »Zgodbe so beštije. Kdo ve, česa vsega so zmožne, ko jih enkrat spustiš z vajeti.« In želeli si moramo čim več neugnanih, nebrzdanih, neukročenih zgodb. Zgodb, ki nas bodo metale v zrak, žonglirale z našimi čustvi in spoznanji ter nas na koncu odložile prenovljene, presunjene in boljše. Zanje se splača izgubiti ravnotežje.

IBBY NOVICE

PRIZNANJA SLOVENSKE SEKCIJE IBBY¹ PROMOTORJEM MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI IN BRANJA

Letos je Slovenska sekcija IBBY že četrtrič zapored podelila priznanja za izjemne dosežke na področju promocije mladinske književnosti in branja.

Nagrado Slovenske sekcije IBBY 2013 je prejela Matična knjižnica Kamnik.

Priznanja Slovenske sekcije IBBY 2013 so prejele:

- Mojca Balant, šolska knjižničarka z OŠ Bršljin,
- Darka Tancer-Kajnih, urednica revije *Otrok in knjiga* ter profesorica slovenščine na Gimnaziji in srednji kemijski šoli Ruše,
- MKL, Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo.

Podelitev je bila 22. novembra 2013 v Cankarjevem domu v Ljubljani (v okviru programa Slovenskega knjižnega sejma) na prireditvi z naslovom NEUMORNA TROJKA SLOVENSKE MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI, t.j. skupni prireditvi Sloven-

ske sekcija IBBY, Društva Bralna značka Slovenije – ZPMS ter revije *Otrok in knjiga*.

” Matična
knjižnica Kamnik

Matična knjižnica Kamnik (ustanovljena leta 1949) je kot potrditev za svoje kakovostno delo leta 2008 kot druga splošna knjižnica v slovenskem prostoru pridobila certifikat kakovosti ISO 9001. Nagrado pa ji Slovenska sekcija IBBY podeljuje za uspešno promocijo branja, ki jo izvaja v tesnem povezovanju z ohranjanjem in širjenjem lokalnega folklornega pripovedništva. S pomočjo zunanjih sodelavcev in v sodelovanju z vrhunskima ilustratorjema Kostjo Gatnikom in Andrejo Peklar je objavila knjigi: *Veronika z Malega gradu: ljudsko pripovedno izročilo s Kamniškega* (1999, prenovljena in dopolnjena izdaja

¹ Slovenska sekcija IBBY je združenje slovenskih avtorjev (književnih in likovnih ustvarjalcev ter prevajalcev) mladinske književnosti in njihovih stanovskih združenj, strokovnjakov s področja mladinske književnosti, knjižnic, založnikov, knjižničarjev in vseh drugih, ki književnost posredujejo mladim.

Aktivno deluje v Mednarodni zvezi za mladinsko književnost IBBY (International Board on Books for Young People) in sodeluje pri uresničevanju njenih programskih smotrov širjenja in zagotavljanja dostopnosti otrokom in mladini namenjenih knjig z visoko literarno in umetniško vrednostjo, spodbujanja mednarodnega in medkulturnega razumevanja s pomočjo knjig, podpore proučevanju in raziskovanju mladinske književnosti idr.

2009); *Zlati hrib: Pravljičnice in povedke iz Tunjic in okolice* (2013). Ljudsko izročilo je približala tudi mlajšim generacijam v obliki interaktivne knjige *Veronika z Malega gradu* (www.kamniskaveronika.net). Zbrali in uredili so bibliografijo pravljicarja Gašperja Križnika z naslovom *Jenkret je biv* (2008), vsako leto izdajo *Rokovnik z utrinki iz domoznanske zbirke*. Med ostalimi projekti Matične knjižnice Kamnik naj opozorimo na inovativen projekt *Jezik: moj, tvoj, naš*, ki je namenjen spoštovanju multikulturalnosti. Sicer pa naj med zanimivimi storitvami in uspešnimi projekti, s katerimi promovirajo knjižnične zbirke, branje in bralno pismenost, omenimo le še Bralne mozaike za bodoče starše in Poletno družinsko branje, predbralno značko Veronikin zaklad, še prav posebej pa Križnikov pravljичni festival in Kamniške pravljичne poti, s katerimi ohranja in širi lokalno folklorno pripovedništvo med vse sloje prebivalstva, ne le v lokalnem okolju, ampak tudi v širšem slovenskem prostoru.

Mojca Balant (1960), knjižničarka na OŠ Bršljin v Novem mestu, osnovne naloge knjižničarja nadgrajuje s številnimi dejavnostmi, ki bogatijo šolski in tudi širši prostor. Namenjene so učencem, strokovnim delavcem, staršem in deloma tudi drugim uporabnikom. Najmlajšim učencem leto za letom pripravlja pravljичne urice, starejše uvaja v knjižnično delo. Neprecenljiva je njena skrb za bralno kulturo: izkazuje se s biblio-pedagoškimi urami, predavanji idr. za posamezne razrede in z vodenjem več bralnih značk na osnovni šoli (Župančičevo BZ za učence vseh razredov, dodatno Jurčičevo BZ za tiste učence tretjega triletnega, ki so Župančičevo že opravili, Ostržkovo priponko-BZ za učence v podaljšanem bivanju, učiteljsko bralno značko). Skrbi za gostovanje literarnih, likovnih in dru-

gih ustvarjalcev na šoli, z učenci sodeluje v raznih bralnih projektih. Svoje znanje in izkušnje posreduje sodelavcem v svoji regiji in tudi v Sloveniji; naredila pa je že tudi korak v mednarodni prostor.

Mojca Balant po svoji strokovnosti, ustvarjalnosti in širokopoteznosti prav gotovo izstopa med šolskimi knjižničarji in mentorji branja v slovenskem prostoru.

Darka Tancer-Kajnih (1956), urednica revije *Otrok in knjiga* in profesorica slovenščine na Gimnaziji in srednji kemijski šoli Ruše, je oseba in strokovnjakinja, ki jo mladinska književnost vseskozi izrazito opredeljuje, vse od tedaj, ko je bila bibliotekarka v Mariborski knjižnici in vodja Službe za mlade bralce ter predavateljica na Pedagoški akademiji in kasneje fakulteti v Mariboru. Kot urednica revije *Otrok in knjiga* zavzeto in neutrudljivo išče nove poti, povezovanja, sodelovanja in strokovna izhodišča. Je tudi odlična in proniciljiva organiza-

torka, usmerjevalka literarnih srečanj in dogodkov (simpozijev in okroglih miz na Očesu besede idr.) in aktivna sodelavka v društvih, organizacijah, žirijah idr. (v Društvu Bralna značka Slovenije-ZPMS, v Slovenski sekciji IBBY, pri nagradi večernica idr.).

Darka Tancer-Kajnih na različnih delovnih področjih, povezanih s svojimi zaposlitvami in strokovnim delovanjem, ob vsem službenem delu, kot profesorica neustavljivo promovira književnost in branje med srednješolci ter snuje zanimive slovenske in mednarodne projekte.

<http://www.ibby.si/index.php/component/content/article/34-slo-clanki/205-darka-tancer-kajnih>

Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo pri Mestni knjižnici Ljubljana (ustanovljena kot Pionirska knjižnica leta 1948) je v Sloveniji edini in osrednji center s področja mladinske književnosti, knjižničarstva in promocije branja. Zbira in proučuje informacije in gradivo s svojega področja ter jih posreduje v slovenski in mednarodni prostor. Dragoceni zbirki sta tudi arhiv slovenske in v slovenščino prevedene mladinske literature ter arhiv slovenske mladinske periodike. Pripravlja redna strokovna srečanja (strokovne srede) za mladinske in šolske knjižničarje. Vsako leto pripravi *Priročnik za kakovostno branje* (nekdanj *Priporočilni seznam mladinskih knjig*), ki je edinstven kritični pregled celotne mladinske knjižne produkcije v Sloveniji, v zadnjih letih podeljuje tudi priznanja »zlata hruška«. Pionirska je nosilka več nacionalnih projektov s področja branja (npr. MEGA kviz), pri katerih sodelujejo mladi po vsej Sloveniji, slovenski otroci v zamejstvu in v tujini. Tesno sodeluje z drugimi sorodnimi ustanovami tako v Sloveniji kot v mednarodnem prostoru, in ne nazadnje s Slovensko sekcijo IBBY, ki ima sedež v Mestni knjižnici Ljubljana.

<http://www.ibby.si/>

Priznanja Slovenske sekcije IBBY sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

J A K | JAVNA AGENCIJA ZA KNJIGO REPUBLIKE SLOVENIJE
SLOVENIAN BOOK AGENCY

NAVODILA AVTORJEM

Rokopise, ki so namenjeni objavi v reviji *Otrok in knjiga*, avtorji pošljejo na naslov uredništva: **Otrok in knjiga, Mariborska knjižnica, Rotovški trg 6, 2000 Maribor.**

Za stik z urednico lahko uporabijo tudi el. naslov: darka.tancer-kajnih@mb.sik.si

Avtor naj besedilu obvezno priloži ime institucije, na kateri dela, in svoj domači ter elektronski naslov.

Če rokopis ni sprejet, urednica avtorja pisno obvesti.

Ob izidu revije dobi avtor 1 izvod revije in avtorski honorar.

Tehnični napotki:

Prispevki za revijo *Otrok in knjiga* so napisani v slovenščini, izjemoma po dogovoru z uredništvom v tujem jeziku. Pričakuje se, da so rokopisi, namenjeni objavi v reviji, jezikovno neoporečni in slogovno ustrezni. Dolžina razprave naj ne presega ene in pol avtorske pole, tj. 45.000 znakov, drugi prispevki pa naj ne presegajo 10 strani (20.000 znakov). V rubriki Polemika bomo objavili samo prispevke v obsegu do 5000 znakov. Razprave morajo imeti sinopsis (do 300 znakov) in povzetek (do 2000 znakov oz. do 1 strani). Sinopsis bode objavljen v slovenščini, povzetki pa v angleščini (za prevod lahko poskrbi uredništvo). Rokopis je potrebno oddati v dveh na papir iztisnjenih izvodih (iztis naj bo enostranski, besedila naj bodo napisana v enem od popularnih urejevalnikov besedil za okensko okolje, v pisavi Times New Roman, velikost 12 pik z eno in pol medvrstičnim razmikom na formatu A4. Naslov članka in naslovi ter podnaslovi poglavij (zaželeno je, da so daljši članki smiselno razčlenjeni) naj bodo napisani krepko.

Citati med besedilom so označeni z narekovaji. Daljši navedki (nad pet vrstic) naj bodo odstavčno ločeni od drugega besedila (navednice tedaj niso potrebne) v velikosti pisave 10 pik. Izpusti so v navedku označeni s tremi pikami v poševnem oklepaju; na začetku in na koncu citata tropičja niso potrebna. Opombe niso namenjene citiranju literature, njihovo število naj bo čim manjše. Navajajo se tekoče. Zaporedna številka opombe stoji stično za ločilom. Literatura naj se navaja v krajši obliki samo v oklepaju tekočega besedila, in sicer takole: (Saksida 1992: 35). V seznamu literature navedek razvežemo

za knjigo:

Igor Saksida, 1992: *Mladinska književnost pri pouku na razredni stopnji*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

za del knjige:

Niko Grafenauer, 1984: Ko bo očka majhen. V: Jože Snoj: *Pesmi za punčke in pobe*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Sončnica).

za zbornik:

Boža Krakar Vogel (ur.), 2002: *Ustvarjalnost Slovencev po svetu. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

za članek v reviji:

Alenka Glazer 1998: O Stritarjevem mladinskem delu. *Otrok in knjiga* 25/46. 22–30.

V opombah so enote bibliografske navedbe med seboj ločene z vejicami:

Igor Saksida, *Mladinska književnost pri pouku na razredni stopnji*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1992, 35.

Na koncu vsake bibliografske enote je pika. Naslovi samostojnih izdaj so postavljeni ležeče. Zbirka je v oklepaju tik pred navedbo strani, založba se pri knjigah starejšega datuma opušča, prav tako tudi krajšava str. za stran. Pri zaporednem navajanju več del istega avtorja v seznamu literature ali navedenk namesto imena in priimka napravimo dva pomišljaja. Kadar na isto leto pride več del istega avtorja, letnici na desni stično dodajamo male črke slovenske abecede: 2003a, 2003b. Bibliografske navedbe naj bodo enotne.

VSEBINA

RAZPRAVE – ČLANKI

Dragica Haramija: <i>Aktualnost kanonskih realističnih mladinskih besedil s temo revščine</i>	5
Blanka Bošnjak: <i>»Nesmilečno življenje« Potrčevih likov kot tematska stalnica v njegovi kratki prozi</i>	18
Sabina Burkeljca, Liljana Klemenčič: <i>Ra(v)no branje rane zdravi: kako s knjigo pomagamo mladim, pa tudi starim in sebi</i>	27

OKO BESEDE 2013

<i>XVIII. srečanje slovenskih mladinskih pisateljev OKO BESEDE 2013</i>	37
<i>Simpozij: »Tematiziranje revščine v slovenski mladinski književnosti«</i>	39
Tilka Jamnik: <i>Katere mladinske knjige s temo revščina bi svetovala v branje</i>	43
Gaja Kos: <i>Pločnik proti kavču ali rabljeno proti novemu. Revščina v mladinski književnosti s poudarkom na mladinski problemski prozi</i>	51
Anja Štefan: <i>Revščina v slovenskih čudežnih pravljicah</i>	57
Slavko Pregl: <i>Ali bi šli, lepo prosim, prebrat pravljico o Rdeči kapici?! (Pisateljski odnos do »revščine v mladinski književnosti«)</i>	65

POGLED NA SVOJE DELO

Alenka Spacal: <i>Tema spola v avtorski slikanici Mavrična maškarada</i>	68
--	----

ODMEVI NA DOGODKE

Ana Duša: <i>Pogovor S Patrickom Nessom</i>	74
Vojko Zadravec: <i>Pismo o ekvilibristiki branja</i>	78
Boštjan Gorenc - Pižama: <i>Iskanje in rušenje ravnotežja</i>	84

IBBY NOVICE

<i>Priznanja slovenske sekcije IBBY promotorjem mladinske književnosti in branja</i>	87
--	----

CONTENTS

TREATISES – ARTICLES

- Dragica Haramija: *Current relevancy of canonical realistic children's literature texts with the topic of poverty* 5
- Blanka Bošnjak: *"Merciless life" of the characters of Potrč as a thematic constant in his short prose* 18
- Sabina Burkeljca, Liljana Klemenčič: *Reading (cl)early heals wounds: How to help the young, the old and ourselves with books* 27

OKO BESEDE 2013

- Symposium: *"Thematization of poverty in Slovene children's literature"* 39
- Tilka Jamnik: *Which children's books with the topic of "poverty" are advised reading?* 43
- Gaja Kos: *Pavement against sofa or things used against things new. Poverty in children's literature with focus on children's problem prose* 51
- Anja Štefan: *Poverty in the Slovene miracle fairy tales* 57
- Slavko Pregl: *Would you please kindly read the fairy tale about the Little Red Riding Hood?! (Writers' attitude towards "poverty in children's literature")* 65

A VIEW UPON ONE'S OWN WORK

- Alenka Spacal: *The topic of gender in the authorial picture book Rainbow masquerade* 68

RESPONSES TO EVENTS

Ana Duša: <i>Interview with Patrick Ness</i>	74
Vojko Zadravec: <i>The letter about the equilibristics of reading.</i> <i>Argumentations of the Golden Pear 2013 awards</i>	78
Boštjan Gorenc - Pižama: <i>Search and destruction of equilibrium</i>	84

IBBY NEWS

<i>Slovene IBBY Section awards to promoters of children's literature</i> <i>and reading</i>	87
--	----

OTROK IN KNJIGA

88

Glavna in odgovorna urednica
Darka Tancer-Kajnih

Revija je s finančno podporo Javne agencije za knjigo
založila Mariborska knjižnica

Za Mariborsko knjižnico
direktorica Dragica Turjak

Naklada 700 izvodov

Letna naročnina 17 EUR
Cena posamezne številke 7,5 EUR

Socialne razmere v sodobni slovenski družbi so več kot zaskrbljujoče; revščina je vedno bolj razširjena, hkrati z njo se večja število ljudi, potisnjenih na družbeni rob. V takšnih družbenih razmerah lahko na neugoden položaj posameznika, otroka opozori tudi književnost. Kanonska izvirna slovenska mladinska besedila s temo revščine so v tem trenutku, ko se je gospodarska kriza razplamtela, posledično pa na Slovenskem živi že četrtna ljudi pod pragom revščine in izključenosti, aktualna tako zelo, da se jim oddaljeni čas nastanka ne pozna.

Dragica Haramija: *Aktualnost kanonskih realističnih mladinskih besedil s temo revščine*

V odločitvi za analizo Potrčeve nemladinske novelistike v kontekstu razmišljanja o revščini v mladinski književnosti izhajam iz predpostavke, da je prav zunanja forma kratke proze, predvsem novele, mladim bralcem recepcijsko dostopnejša zaradi kračine ter fabulativne naravnosti.

Blanka Bošnjak: *»Nesmilečno življenje« Potrčevih likov kot tematska stalnica v njegovi kratki prozi*

Hitro postane jasno, da so pri tem nekateri tuji avtorji bolj zadržani kot njihovi slovenski stanovski kolegi, da za razliko od domačih obravnavajo revščino tudi v njenih najbolj ekstremnih legah (ko protagonist nima nikogar, niti hrane niti strehe nad glavo) in da je revščina lahko njihova glavna tema, medtem ko ima pri domačih avtorjih (zaenkrat?) predvsem bolj stransko vlogo.

Gaja Kos: *Pločnik proti kavču ali rabljeno proti novemu. Revščina v mladinski književnosti s poudarkom na mladinski problemski prozi*

Ilustracija Petra Škerla iz knjige Barbare Simonitti *Močvirniki* (Mladinska knjiga, 2012). Avtor je za ilustracije tega dela nominiran za IBBY častno listo 2014.

OTROK IN KNJIGA	MARIBOR 2013	LETNIK 40	ŠT. 88	STR. 1–96
-----------------	--------------	-----------	--------	-----------